

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**TALÂK SÛRESİ BAĞLAMINDA BOŞAMA SÜRECİNDE EŞLERİN
BİRBİRLERİNE KARŞI TUTUMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZELİHA ZOR

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MUSTAFA ŞEN

AKSARAY 2022

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**TALÂK SÛRESİ BAĞLAMINDA BOŞAMA SÜRECİNDE EŞLERİN
BİRBİRLERİNE KARŞI TUTUMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZELİHA ZOR

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MUSTAFA ŞEN

AKSARAY 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı :Zeliha

Soyadı :ZOR

Bölümü :Temel İslâm Bilimleri

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı :Talâk Sûresi Bağlamında Boşama Sürecinde Eşlerin Birbirlerine Karşı Tutumları

İngilizce Adı :The Attitudes of the Husband and Wife Towards Each Other in the Process of Divorce in the Context of Talâk

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Zeliha ZOR

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Zeliha ZOR tarafından hazırlanan “Talâk Sûresi Bağlamında Boşama Sürecinde Eşlerin Birbirlerine Karşı Tutumları” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Mustafa ŞEN

Aksaray Üniversitesi Temel İslam Bilimleri

.....

Üye: Doç. Dr. Mustafa KARABACAK

Selçuk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri

.....

Üye: Dr. İsa ATÇI

Aksaray Üniversitesi Temel İslam Bilimleri

.....

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve.....
sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamda bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mustafa ŞEN'e, birikim ve tecrübeleriyle beni yönlendiren tez savunma jürimde yer alan hocalarım Doç. Dr. Mustafa KARABACAK ve Dr. İsa ATCI hocalarıma, ayrıca üzerimde emeği olan tüm hocalarıma teşekkür ediyorum.

Çalışmamın her safhasında bilgi ve tecrübesinden çokça istifade ettiğim samimi desteklerini daima hatırlayacağım kıymetli dostum Hatice KABAK'a, bu süreçte varlıklarıyla bana güç veren eşim Mustafa Gökhan ZOR'a, çocuklarım Tarık ve Zeynep Reyhan'a, beni yetiştiren değerli annem ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TALÂK SÛRESİ BAĞLAMINDA BOŞAMA SÜRECİNDE EŞLERİN
BİRBİRLERİNE KARŞI TUTUMLARI

(Yüksek Lisans)

Zeliha ZOR, Aksaray 2022

ÖZET

Ferdi ve toplumsal açıdan insana rehberlik yapan Kur'ân-ı Kerim'de iddet sürecine girmiş eşlerin tutum ve davranışlarına da yön verilmiştir. İddet sürecine ilişkin kuralları içermesi ve bu hususta en son nâzil olan sûre olması nedeniyle araştırmamız Talâk sûresi bağlamında yapılmıştır. Veri toplama ve analiz yönteminden yararlanarak yaptığımız çalışmamızın ilk bölümünde İslâm'ın boşanma ve talâk hususundaki ilkeleri tespit edilmiş, ikinci bölümünde bu ilkelerin Talâk sûresi ve diğer sûrelerde nasıl ele alındığına bakılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise öncelikle eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarının neler olduğu tespit edilmiştir. Ardından hem iddet sürecinde eşlerin birbirlerine karşı davranışlarını düzenleyen Talâk sûresinde yerleştirilmeye çalışılan tutum ve davranışlar hem de mevcut tutum ve davranışların temelinde yer alan inanç ve değer yargıları vahyin indiği ortam dikkate alınarak incelenmiştir. Doğası gereği toplumu hem etkileyip hem de toplumdan etkilenen insan davranışları vahiyle yeniden yapılandırılırken Kur'an'ın istediği davranış değişikliğinin asıl amacının daha derinlerdeki bozulmuş inanç kalıplarına ve değerlere yönelik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bilim Kodu : 60408

Anahtar Kelimeler : Talâk, Boşama, Tutum, İddet, Kur'an.

Sayfa Adedi : 130

Danışman : Doç. Dr. Mustafa ŞEN

AKSARAY UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

**THE ATTITUDES OF HUSBANDS AND WIVES TOWARDS
EACH OTHER IN THE PROCESS OF DIVORCE
IN THE CONTEXT OF TALÂK**

(M.A. Thesis)

Zeliha ZOR, Aksaray 2022

ABSTRACT

In our study, it has been researched how the Qur'an, which guides people individually and socially, directs the attitudes and behaviors of spouses who have entered the period of iddah. Our research has been carried out in the context of the Talaq Surah, as it contains the rules regarding the iddat process and is the last surah revealed in this regard. In the first part of our study, which we have done by using the data collection and analysis method, the principles of Islam on divorce and talaq have been determined, and in the second part, how these principles are handled in the Talaq Surah and other Surahs have been examined. In the third and last part, firstly, the rights and responsibilities of the spouses towards each other have been determined. Then, the attitudes and behaviors that are tried to be established in the chapter of Talaq, which regulate the behavior of spouses towards each other during the iddah process, and the beliefs and value judgments that are at the base of the current attitudes and behaviors have been examined by considering the environment in which the revelation was revealed. It has been concluded that the main purpose of the behavioral change that the Qur'an is trying to make is for the deeply distorted belief patterns and values, while the people and behaviors that are influenced by the society by their nature and are affected by it are tried to be brought back to the way they should be.

Science Code : 60408

Key Words : Talaq, Divorce, Attitude, Iddet, Qur'an.

Page Number : 130

Supervisor : Doç. Dr. Mustafa ŞEN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu	2
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
Araştırmanın Yöntemi.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
EVLİLİĞİN SONA ERMESİ	5
1.1.Boşama (Talâk).....	6
1.1.1.Boşamanın Tanımı ve Mahiyeti.....	7
1.1.2.Boşamanın Meşruiyeti.....	9
1.1.3.Boşama Çeşitleri.....	15
1.1.3.1.Dönüslü Olup Olmamasına Göre.....	15
1.1.3.1.1.Ric'î Boşama	15
1.1.3.1.2.Bâin Boşama.....	16
1.1.3.2.Sünnet'e Uygun Olup Olmamasına Göre.....	17
1.1.3.2.1.Sünnî Boşama.....	17
1.1.3.2.2.Bid'î Boşama	19
1.2.Evliliği Sonlandıran Diğer Yollar.....	20
1.2.1.Muhâlea.....	20
1.2.2.Tefrîk.....	23
1.2.2.1.Fesih	27

1.2.2.1.1.Talâk ile Fesih Arasındaki Farklar	29
1.2.2.2.Îlâ	30
1.2.2.3.Liân.....	32
1.2.2.4.Zihâr	33
1.2.3.Ölüm.....	35
İKİNCİ BÖLÜM	38
TALÂK SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ VE BOŞAMA İLE İLGİLİ KUR'AN'DAKİ DİĞER ÂYETLER.....	38
2.1.Talâk Sûresine Genel Bir Bakış ve Sûre ile İlgili Genel Bilgiler	38
2.1.1. Sûrenin Muhtevası	38
2.1.2. Sûrenin Nüzûl Ortamı	40
2.1.3. Sûrenin Nüzûl Sebebi	43
2.1.4. Sûrede Boşama ile İlgili Âyetler	47
2.2.Boşama ile ilgili Diğer Âyetler	49
2.2.1. Boşamanın Meşruiyeti ile İlgili Âyetler	50
2.2.2. Boşamayı Önleyici Tedbirler ile İlgili Âyetler	52
2.2.3. Boşama Sayısı ile İlgili Âyetler	57
2.2.4. İddet Sürecinde Gözetilmesi Gereken Hususlarla İlgili Âyetler	60
2.2.5. Îlâ ile İlgili Âyetler	66
2.2.6. Muhâlea ile İlgili Âyetler.....	66
2.2.7. Liân ile İlgili Âyetler	67
2.2.8.Zihâr ile İlgili Âyetler	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	72
BOŞAMA SÜRECİNDE EŞLERİN BİRBİRLERİNE KARŞI TUTUMLARI	72
3.1. İddet.....	72
3.1.1. İddetin Mahiyeti ve Önemi	73
3.1.2. Talâk Öncesi Uyulması Gereken Kurallar/ Gözetilecek Hususlar	78
3.1.3. İddet Sürecinde Yapılan Hatalar	80

3.1.4. İddet Sürecinde Kocanın Hak ve Sorumlulukları	84
3.1.4.1. Kocanın Hakları.....	87
3.1.4.2. Kocanın Sorumlulukları	88
3.1.4.2.1. İddet Süreci İçerisinde Kocanın Boşadığı Karısına Karşı Yapması Emredilenler	88
3.1.4.2.2. İddet Süreci İçerisinde Kocanın Boşadığı Karısına Karşı Yapması Nehyedilenler	92
3.1.5. İddet Bekleyen Kadının Hak ve Sorumlulukları	96
3.1.5.1.Kadının Hakları	97
3.1.5.2.Kadının Sorumlulukları.....	98
3.1.6.İddet Sürecinin Sonuçları ve Hikmetleri.....	99
3.2. Talâk Sûresinde Konunun İşlenişi	101
3.3. Talâk Sûresi Bağlamında Eşlerin Birbirlerine Karşı Tutumları.107	
3.3.1.Tutum Kavramına Genel Bir Bakış.....	107
3.3.1.1.Tutuma Kaynaklık Etmesi Bakımından Cahiliyede Kadın ve Boşama Algısı	110
3.3.2. Boşama Sürecinde Kocanın Tutumu	114
3.3.3. Boşama Sürecinde Kadının Tutumu	120
3.3.4. Boşama Sürecinde Karı Kocanın Tutumları	123
3.3.5. Boşama Sürecinde Karı Koca Dışındakilerin Tutumları	125
3.3.6.Talâk Sûresine Tutum Değişimi ve Kuramsal Yaklaşımlar Açısından Bir Değerlendirme	127
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	131
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	136

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	:bin
bkz.	:Bakınız
çev.	:Çeviren
c.c.	:Celle Celalühü
çev.	:Çeviren
ed.	:Editör
İSAM	:İslâm Araştırmaları Merkezi
r.a.	:Radiyallahü anh
r.anhâ	:Radiyallahü anhâ
s.a.v.	:Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:Tahkik
tsz.	:Tarihsiz
t.y.	:Tarih yok
v.d.	:ve diğerleri
y.y.	:Basım yeri yok

GİRİŞ

İslâm dini ferdi ve toplumsal açıdan bir ihtiyaç olan kadın ve erkek birlikteliğinin evlilik ve nikâh bağı yoluyla yapılmasını istemiş, evlilik kurumunun tesisi ve bekâsı için de çeşitli düzenlemeler yaparak oluşabilecek muhtemel sorunları önlemeye çalışmıştır.

Kur'an ve hadislere bütüncül bir yaklaşımla bakıldığında eşler arasında oluşacak muhabbetle birlikte yuvayı kuşatacak meveddet, rahmet ve şefkat duygularının bütün evliliklerde tezahür etmesinin murat edilmiş olduğu görülmektedir. Ancak her evlilikte bu amaca ulaşmak mümkün olmamaktadır. Eşlerin arasında olumsuz duyguların oluşması, birbirlerine menfi tutum ve davranışlarda bulunmaları her ne kadar istenmeyen bir durum olsa da insanoğlunun tarihî serüveninde yerini almaya devam etmekte, birlikte yaşamak ve anlaşmak kadar, anlaşmazlıklar ve ayrılıklar da hayatın yadsınamaz bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. En kapsamlı ve köklü birliktelik olan evlilik kurumu bu iki gerçeğe nasibini almaya ve her iki yöne evrilmeye devam etmektedir.

İslâm dini birçok konuda mevcut uygulamaları ve gelenekleri reddetmek yerine yanlış olan kısımları düzeltmek sûretiyle insani muameleleri doğru bir zemine oturtmakta, dönemin ve geleneğin eşlerin birbirlerine karşı muameleleri konusunda mevcut uygulamalarını çağları aşan bir rehberlikle düzenlemektedir. Reform niteliğinde düzenlemelerin yer aldığı Talâk sûresi, nâzil olduğu dönemde toplumda hâkim olan boşanma uygulamalarının vahyin süzgecinden geçirildiği bir sûredir. Sûre gerek talâk konusunda son sözü söylemiş olması gerek boşama konusunda birçok boyutta yaşanan sorunlara getirdiği çözümlerle ailevi ilişkileri bir sistem dâhilinde düzenleyerek eşlere süreçte yol haritası çizmektedir.

Talâk sûresinde boşama sürecine giren eşlerin birbirlerine karşı tutumlarının nasıl olması gerektiğine birçok açıdan işaret edilmektedir. Yapmış olduğumuz bu çalışma boşama sürecine giren eşlerin birbirlerine karşı tutumlarının vahyin nazarında olması gereken halini anlamak maksadını taşımakta olup konu Talâk sûresi bağlamında ele alınmaktadır.

Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu Talâk sûresi bağlamında boşama sürecinde eşlerin birbirlerine karşı tutumlarıdır. Tutum, “kişinin özgül bir nesne hakkında, bu nesneye yönelik iyi ya da kötü genel duyguyla ilişkili ve birbirleriyle bağlantılı, bireyin daha önceki deneyimlerine dayanan, bir kanı, inanç yığını veya tepki öneğilimi” olarak tanımlanmıştır.¹

Davranışın altında yatan inanç ve değer yargılarını içerisinde barındıran ve davranışa yön veren tutumlar kişinin çevresiyle olan ilişkisini kolaylaştıran bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Davranışların gerisindeki gizli yönlendirici olarak yaşamda herşeyin insanların tutumlarına bağlı olduğunu ve tutumların tespit edilmesiyle davranışlara yön verme olanağının da doğacağını söylemek mümkündür.²

Tutum uzun bir öğrenme süreci sonucu oluşan, yönlendirici dinamik bir fonksiyon icra eden ve inançlarla desteklenip davranışları yönlendirip düzenleyen edinimlerdir. Kişinin algılamasını etkileyerek davranışı belli bir yöne kanalize eden ve insanın değer sistemi içine yerleşen tutumlar doğuştan getirilmemektedir. İlişkilerde takınılan tutumların kişilerin geçerli ve objektif olarak durumu yorumlamasını ve yenilikçi problem çözme davranışı geliştirmesini engellediği görülmektedir. Böylece aynı problemleri durumlarda otomatik olarak ortaya çıkan kişinin tutumları yaşam akışını belirli yöne saptırarak eski kararların kopyasını almaya sebep olmaktadır.³

İlişkileri doğrudan etkileyen tutumlar boşama sürecindeki eşlerin davranışlarını da yönlendirmekte ve gerek aile yapısını gerek aile bireylerini doğrudan etkilemektedir. Talâk sûresi İslâm'ın bu konudaki bakışını yansıtmaya ve mevcut davranışlar ile bunları yönlendiren tutumlar yanında, olması gereken davranışlar ve bunları yönlendirmesi gereken tutumları içermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Konunun Talâk sûresi bağlamında incelenmesi hem sûrenin muhteva bakımından iddet süreci ile ilgili nihai hükümleri içeren sûre olması hem de sûrede iddet sürecinde eşlerin tutumlarına dair âyetlerin yer alması bakımından konuyu sınırlandırarak çalışma yapmamızı kolaylaştıracaktır.

¹ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü* (Ankara: Sofos Yayınevi, 2012), 306.

² Ayşe Can Baysal, “Sosyal Psikolojide Tutumlar”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 10/1 (1981), 121.

³ Erdal Tekarslan, “Davranışsal Bir Etken Olarak Tutumun Karar Vermedeki Rolü”, *Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (1980), 75-81.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızın amacı boşama konusuna dair Kur'an'da zikredilen tutumlar hakkında bir inceleme yapmak, vahyin bu konuda yaptığı reform niteliğindeki hususları tespit etmektir.

İddet süreci evliliği bitirme kararı verildiği andan itibaren başlayan olumsuz duyguların zirve yaptığı bir anda karı kocanın içerisine girdiği ara bir süreçtir. Evliliğin devam etmesine imkân vermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Amacımız iddet süreci ile ilgili âyetleri inceleyerek olması gereken tutum ve davranışları tespit edebilmek, boşanma gibi insani bir eylemi, hayatı zorlaştıran bir mesele olmaktan çıkaran vahyin muradını anlamaya çalışmaktır.

Çalışmamızı boşama sürecine girmiş eşlerin birbirlerine karşı davranışlarını yönlendirmesi bakımından tutum kavramı üzerine yapacak olmamız hem tutuma neden olan duygu, düşünce ve inanç sistemini hem de tutumun neden olduğu davranış kalıplarını içerisinde barındırmasından dolayıdır.

Çalışmamızın konusu olan Talâk sûresi bağlamında eşlerin birbirlerine karşı tutumları, Cahiliyeden ilgili âyetlerin nüzûlüne kadar olan süreçte boşama ve iddet ile ilgili hususların tespit edilerek iddet sürecinin vahyin maksadı doğrultusunda nasıl yönetilebileceğinin görülmesi amacıyla seçilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Tezimize öncelikle bu konuda yapılan çalışmalara dair bir literatür taraması yaparak başladık. İslâm hukuku kapsamında boşamanın ele alındığı çok sayıda çalışmanın mevcut olduğunu görmekle beraber tefsir alanında doğrudan bu konuda yapılmış çalışmaya rastlayamadık. Konumuzla bağlantılı olarak Hasan Haliloğlu'nun "Talâk Sûresinin Tefsîri ve Bu Sûredeki Hukûkî Prensipler" başlıklı yüksek lisans tezi ve Hasan Çınar'ın, "Kur'ân-ı Kerîm'de Evliliğin Sonlandırılması" başlıklı doktora tezlerine ulaştık.

Daha sonra konumuzla ilgili âyetleri ve çalışmamızda kullanabileceğimiz kaynak ve eserleri belirledik. Çalışmada, tündengelim metoduyla âyet taramaları yaparak boşama sürecine ilişkin olanları tespit ettik. Boşama sürecine ilişkin tespit ettiğimiz âyetleri kendi içerisinde konu ve nüzûl süreci ekseninde ele alarak tümevarım metoduyla çeşitli tefsir ve kaynaklardan yararlanarak Talâk sûresi bağlamında, tutum kavramının muhtevası kapsamında inceledik. Son olarak da ulaştığımız sonuçlara yer verdik.

Çalışmamızı Talâk sûresiyle sınırlandırmakla beraber boşama ve iddet sürecine ilişkin diğer âyetlere de yer vererek talâk ve iddet bağlamında bütüncül bir yaklaşımla inceleme yapmayı tercih ettik.

Çalışmamız, giriş bölümü ile üç ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölümde, “Evliliğin Sona Ermesi” başlığında boşama ve evliliği sonlandıran diğer yolların neler olduğunu inceledik.

İkinci bölümde “Talâk Sûresine Genel Bir Bakış ve Boşama ile İlgili Kur’an’daki Diğer Âyetler” başlığı altında Talâk sûresini, nüzûl ortamı ve âyetlerin nuzûl sebeplerini vererek tarihî atmosferi ışığında inceledik. Boşama ile ilgili diğer âyetleri de konularına göre sınıflandırarak incelemeyi uygun bulduk.

Üçüncü bölümde boşama sürecine girmiş eşlerin birbirlerine karşı tutumlarını “İddet” “Talâk Sûresinde Konunun İşlenişi” ve “Talâk Sûresi Bağlamında Eşlerin Birbirlerine Karşı Tutumları” başlıkları altında ele aldık.

Sonuç bölümünde ise çalışmamız hakkında genel bir değerlendirmede bulunarak çalışmamızı nihayete erdirdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

Kadın ve erkeğin birbirine olan ihtiyacı, insanlığın devamını sağlamak için yüce Allah tarafından insan fıtratına konulmuş en güçlü duygulardan biridir. Karşı cinsle olan biyolojik ve manevi münasebet beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlar kadar önemlidir. İnsan neslinin devamı bu birlikteliğe bağlı olduğu için de fitrî bir zorunluluktur. Aile kurumu, zaman zaman farklılıklar olmakla beraber genel olarak kutsal kabul edilmiş olup, tüm din ve toplumlarda belli kuralları olan bir sistem dâhilinde, evlilik sözleşmesi ile tesis edilmiştir.⁴

Evlilik, kadın ve erkeğin huzur ve mutluluğa ulaşmasında mevcut seçenekler içerisinde en çok tercih edilen kadim bir gelenektir.⁵ İlk insan Hz. Âdem'in bir eşe sahip olması ve yeryüzünde yaşayan ilk insandan itibaren aile kurumunun mevcudiyeti⁶ bize aile kurumunun tarihi seyrinin insanlık tarihi ile başladığını göstermektedir.⁷

Evlilik ve aile hayatı eşlerin duygusal ve cinsel ihtiyaçlarını yasal ve meşru yollardan karşılamaları için kurulan birlikteliktir. Sevgi, bağlanma, korunma, güvenme gibi pek çok ihtiyaç aile kurumu bünyesinde karşılanır. Eşler ve ailenin diğer bireyleri arasında birçok yönden kurulan ilişkiler ile verilen güvence ve teminatlar aile birliğinin devamını sağlayıcı unsurlardır.⁸

Evlilik müessesesi kurulurken bu birlikteliğin eşlerin hayatları nihayete erinceye kadar devam edeceği düşünülmektedir. Ancak bazen nikâh sözleşmesinde bir eksiklik bulunması

⁴ Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196-200; Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-117.

⁵ Fatma Balcı Arvas, *Aile Psikolojisi Din ve Değerler* (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 19.

⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffar Şahin (Ankara: TDV Yayınları, 2010), el-Bakara 2/35; el-Mâide 5/27; et-Tâhâ 20/117-119.

⁷ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (Konya: Yediveren, 2002), 13.

⁸ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 174.

ya da sonradan bir durumun ortaya çıkması, eşlerden birisinin veya her ikisinin de isteği ile ya da eşlerden birinin ölümü nedeniyle nikâh bağı kopabilmektedir.⁹

İslâm hukukunda evlilik müessesesinin sona ermesine imkân veren ve nikâh bağının kopmasına neden olan dört yol vardır ki bunlar; boşama, muhâlea, tefrîk (fesih, îlâ, liân ve zihâr) ve ölümdür.¹⁰

1.1.Boşama (Talâk)

İslâm dini evlilik kurumuna meşruiyet vererek fazlaca ehemmiyet göstermektedir. Rûm sûresi 21. âyetinde evlilikle kurulan bağın karı koca için ne ifade edeceği ve nasıl sonuçlara ulaştıracağı bildirilmektedir.

Her ne kadar evlilik müessesesiyle âyetinde bildirilen hususların açığa çıkması beklense de bu her zaman mümkün olmamaktadır. Mustafa Öztürk bu âyeti şu şekilde tercüme etmiş ve sonra da şu yorumu yapmıştır:

“O’nun sınırsız göstergelerinden biri de iç dünyanızda huzur ve dinginliğe kavuşmanız diye size kendi türünüzden eşler lütfedip aranızda sevgi ve şefkat peyda etmiş olmasıdır. Hiç şüphesiz bütün bunlarda akl-ı selim ve sağduyuyla düşünen kimseler için dersler/ibretler vardır.”¹¹

“Karı koca arasındaki hak ve sorumluluğun temelinde toplumun çekirdeğini ve özünü oluşturan aile kurumunu sevgi, şefkat ve merhamet duygularıyla tesis etme amacı bulunsa da her evlilik Rûm 30/21. âyetinde belirtilen te’ennüs, meveddet ve rahmeti üretemez. Diğer bir ifadeyle, bu duyguları üreten şey bizatihi evlilik değil, evlenen çiftin gerçek eşini bulabilmesi ve/veya çiftin birbirine tam manasıyla eş olabilmesidir. Bu durum, tıp eğitiminde, hekime başvuran hastalara ait şikâyetlerin eşsizliğini ve biricikliğini vurgulamak amacıyla söylenen ‘Hastalık yoktur, hasta vardır.’ sözünü hatırlatır. Nasıl ki her hastanın şikâyetleri aynı hastalıktan muzdarip olan diğer bütün hastalardan az çok farklıdır ve nasıl ki her hastanın bünyesinin hastalığa direnci ve tedaviye cevap verme şekli az çok farklıdır; bunun gibi her çiftin evlilik ilişkisi de kendine özgü yaşamışlıklarıyla diğerlerinden farklılaşır.”¹²

Görüldüğü gibi evlilik müessesesi her zaman kendisinden beklenen atmosferi ortaya çıkarmaz. Bu atmosferi oluşturmak için eşlerin bizzat bu müessesenin ruhuna uygun hareket etmeleri gerekir.

⁹ Atar, “Nikâh”, 33/112-117.

¹⁰ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 1/354.

¹¹ Mustafa Öztürk, *Nüzûl Sırasına Göre Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), er-Rûm 30/21.

¹² Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet’e Kadın* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 155-156.

İstenilen hedeflere ulaşılmadığında diğer akitlerde olduğu gibi evlilikte de taraflar akitten çekilmek ve birlikteliği sonlandırmak isteyebilirler. Evlilik akdinden çekilmek ve evlilik birlikteliğini sonlandırmak boşama veya boşanma şeklinde adlandırılarak yeni bir hukukî süreci başlatır. İslâm dininin bu hususta önceliği, sözleşmenin bozulmaması yönündedir. Evliliğin devam etmesinin mümkün olmadığı durumlarda ise İslâm dini insanı mutsuz bir evlilik hayatıyla ömrünü geçirmeye mecbur bırakmaz. İslâm boşanmaya izin vermekle beraber keyfi tutumlarla karı kocanın birbirlerine ve topluma zarar vermelerini engellemek ister ve bu maksatla boşanmayı belli kurallar çerçevesinde düzenler.

Esasında boşanma ailenin ve tarafların faydası ile saadetine vesile olması bakımından zaruret hallerinde başvurulmak üzere verilmiş büyük bir sosyal nimettir. Zaman, durum, sayı ve keyfiyet bakımından sınırlı olan zaruret hali vuku bulduğunda boşanmanın meşru hale geldiği de unutulmamalıdır.¹³

Boşanma kavramını tüm seçenekleri içine alacak şekilde aile kurumunun dağılması yollarından her birini içine alan uygulama anlamında, boşamayı da talâk manasında kocanın karısını boşaması anlamında kullanırsak, boşama veya boşanmanın aile sistemi çeşitli nedenlerle işlerliğini yitirdiğinde meydana gelen bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle aile sistemi onu kuranlar tarafından bozulup işlevsiz hale getirildiğinde boşama veya boşanma meydana gelmektedir. Ailedeki rol ve ilişkilerin varlığı bakımından işlevsiz hale gelme, karı kocanın rollerini yerine getirememesini ifade etmektedir.¹⁴

Bireysel, çevresel, ekonomik, ilişkisel faktörlerle, olgusal nedenler boşama veya boşanma nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Bu saydıklarımızla bağlantılı olarak düşündüğümüzde boşanma sosyal hayatın kaçınılmaz bir gereği ve de gerçeğidir.

İslâm dini tarafından benimsenen çeşitli boşanma yolları vardır ve talâk da bu boşanma yollarından biridir.

1.1.1.Boşamanın Tanımı ve Mahiyeti

Talâk, ط-ل-ق / t-l-k kökünden gelen ve “salıvermek” anlamındaki اطلاق / itlak kelimesinden türetilmiştir. Tef’îl babında “تطليق / tatlîk”, “nikâh bağıını çözmek sûretiyle serbest bırakmak,

¹³ Musa Carullah, *Hatun*, çev. Mehmet Görmez (Ankara: Otto Yayın, 2014), 111.

¹⁴ Nimet Ferah, *Boşanma Psikolojisi Dini Başa Çıkma Yaklaşımı* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2019), 18.

¹⁵ Ferah, *Boşanma Psikolojisi Dini Başa Çıkma Yaklaşımı*, 5.

salıvermek” manasında “boşama ve boşanmayı” ifade eder. Talâk kelimesi sözlükte “bir şeyin bağını çözmek, bağından kurtulmak, serbest bırakmak, salıvermek” manalarına gelmektedir.¹⁶

Fıkıh terimi olarak ise talâk, “belli lafızlarla hemen veya gelecekte nikâh akdinin sonlandırılmasıdır.” Belli lafızlarla kastedilen, manası açıkça boşamayı ifade eden sarîh lafızlar ile ancak niyetle anlaşılabilir kinaye türünden lafızlardır. Yazı ve işaretle yapılan boşamalar da bu kapsamda değerlendirilerek hüküm ifade ederler. Nikâh akdinin hemen sonlanması, kullanılan lafızlardan hemen sonra evlilik bağının kopması iken, gelecekte sonlanması ise iddet süresi içerisinde geçici olarak kopmasıdır.¹⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de “boşama” anlamında “talâk” kelimesiyle aynı manaya gelen, “serâh” ve “firâk” kökünden türeyen, “tesrih”¹⁸ ve “tefrîk”¹⁹ kelimeleri de kullanılmıştır. Şâfiî ve Hanbelî fakihler talâk kelimesi ile aynı manaya gelen; “serâh” ve “firâk” kökünden türeyen kelimelerin sarîh lafızlar olduğu görüşüne varmışlardır. Ancak diğer fakihler, bu kelimeleri kinayeli lafız hükmünde değerlendirmişlerdir.²⁰

Talâkın hükmü konusunda müçtehitlerin farklı görüşleri vardır. Hanefî mezhebi,

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً

“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur...”²¹

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ

“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın...”²²

¹⁶ Ebu’l Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l Kur’ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvedî (Beyrut: Dâru’Kalem-Dâru’s-Şâmiye, 1412), “tlk”, 523; Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbni Manzûr, *Lisânü’l Arab* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1414), “tlk”, 10/225-226; Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Darü’l-Ma’rûfe, 1414), 6/2; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr* (y.y.: Daru’l Fikr, t.y.), 3/463.

¹⁷ Ebü’l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî’l fî fikhi’l Hanefî* (Beyrut: Daru’l Kitabu’l İlmiyye, 1997), 156; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar, 2019), 542; Muhsin Koçak vd., *İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar, 2020), 218.

¹⁸ el-Bakara 2/229; el-Ahzâb 33/28, 49.

¹⁹ el-Bakara 2/102; en-Nisâ 4/130; et-Talâk 65/2.

²⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/354; Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/496-500.

²¹ el-Bakara 2/236.

²² et-Talâk 65/1.

Âyetlerini delil göstererek talâkın temelde mübah olduğu görüşünderken, Hanefîler dışındaki cumhur ise;

فَإِنْ أَطَعْتُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ...

“...Eğer itaat ederlerse artık aleyhine başka bir yol aramayın...”²³ âyetinden hareketle asıl olarak talâkın haram olduğu görüşündedirler. Bununla beraber her boşama kendi içerisinde nedenine dayalı olarak, mezheplere göre farklılık göstermekle beraber vacip, mübah, haram veya mekruh şeklinde farklı hüküm alabilmektedir.²⁴

1.1.2.Boşamanın Meşruiyeti

Boşamanın tarihi seyrine baktığımızda Hz. İsmail’in babası Hz. İbrahim’in tavsiyesi üzerine eşini boşamasından bahseden hadis, bize ulaşan ilk boşama örneğidir. Rivayet şu şekildedir;

“...Hz. İsmail evlendikten sonra Hz. İbrahim onu görmeye geldi. Hz. İsmail o sırada evde yoktu. Geline oğlu İsmail’i sorunca; ‘Rızkımızı tedârik etmek üzere çıktı gitti.’, cevabını aldı. Sonra Hz. İbrahim, geçimlerinin nasıl olduğunu sordu. Gelini; ‘Şiddetli darlık içindeyiz, fena bir haldeyiz!’ diye şikâyet etti. Hz. İbrâhîm; ‘Kocan geldiğinde benden selâm söyle ve kapısının eşığının basamağını değiştirmesini istediğimi söyle.’ dedi. Hz. İsmail geldiğinde babasının gelip gittiğini sezer gibi oldu ve karısına; ‘Evimize gelen oldu mu?’ diye sordu. Karısı da cevaben; ‘Yaşlı bir kişi geldi, bana seni ve maiyetimizi sordu, ben de şiddetli darlık içinde bulunduğumuzu söyledim.’ dedi. Bunun üzerine Hz. İsmail; ‘Sana birşey vasiyet veya bir söz emânet etti mi?’ dedi. Karısı da; ‘Evet bana, sana selâm söylememi ve kapının basamağını değiştir dememi tenbîh etti.’ dedi. Sonra Hz. İsmail karısına; ‘Gelen ihtiyar, babamdır, bana senden ayrılmamı emretmiştir, artık sen kendi ailenin yanına gidebilirsin.’ dedi ve ondan ayrılarak Cürhümlüler’den başka bir kadınla evlendi...”²⁵

Bu rivayette boşamaya gerekçe olarak kadının halinden şikâyetçi olması gösterilerek kadının kanaatkâr olması ve halinden şikâyetçi olmaması tavsiye edilmiştir. Ayrıca kocanın tek taraflı iradesi ile karısını boşamasına dair bir uygulamanın mevcudiyetini de bize göstermesi bakımından önemlidir.

İslâm’da boşama konusuna değinmeden önce Yahudilik ve Hristiyanlıkta boşama hususuna kısaca değinecek olursak, Yahudilikte aslanan evlilik birlikteliğini sürdürmek olsa da

²³ en-Nisâ 4/34.

²⁴ Acar, “Talâk”, 39/496-500; Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar, 2019), 231-232.

²⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Mustafa Deyb Albuğa (y.y: Dâru Tavki’n-Necât, 1422), “Enbiya”, 12.

boşanma da meşru bir durumdur. Eski ahitte boşama yetkisi kocaya verilmiştir.²⁶ Boşanan kadın başka bir erkekle evlenmediği sürece, kendisini boşayan kocası onunla tekrar evlenememektedir. Ancak kadın başkasıyla evlilik yaptıktan sonra o kocadan boşanır yahutta o koca ölürse tekrar ilk kocasıyla evlenmesine izin verilmektedir. Tevrat’a göre Yahudilikte boşama meşru olmakla birlikte iyi karşılanmayan bir uygulamadır.²⁷ Boşanma davalarını hahamlar heyetinin karara bağlaması, mahkemenin verdiği boşama kararını haham onaylamadığı sürece eşlerin başkasıyla dini olarak evlenmelerine izin verilmemesi de Yahudilikte boşamanın keyfi bir uygulama olmadığını göstermektedir. Yahudi cemaatinden bir çift ayrılmaya karara verdiğinde hahamlar aralarını bulmaya ve eşleri barıştırmaya çalışmakla beraber nihai kararı eşlerin vermesi gerekmektedir. Hahamların tutumu boşanmayı önlemenin önemini gösterse de eşlerin ayrılıklarına karar verme yetkisine sahip olmadıkları görülmektedir.²⁸

Hristiyanlığa baktığımızda evliliğin bozulmamak üzere kurulan bir müessese olduğu görülmektedir. Özellikle Katolikler vaftiz olanlar arasında yapılan evlilikleri tanrı tarafından kurulduğu gerekçesiyle hiçbir zaman bozulmamak üzere kurmaktadır. Luka İncil’inde boşandıktan sonra başkasıyla evlenmek ya da başkasıyla evlenmek için boşanmak zina olarak kabul edilmektedir.²⁹ Kurulmuş bir yuvanın yıkılması tanrının iradesine karşı gelmek anlamına geleceği için boşanma kilise tarafından kabul edilmemekte, ayrılık ancak ölüm yoluyla olabilmektedir.³⁰ “Adem-i zevâl” denilen Katolik kilisesinin bu prensibi Protestanlıkta biraz yumuşatılmıştır. Zina, terk etme, cana kast etme ve işkence bulunması gibi hallerde boşanmaya izin verilmektedir. Adem-i zevâl prensibi, tabîî hukuk³¹ anlayışında uygulama alanını yitirmiştir. Düzen bozukluğu, kusur ve iradeye isnad edilen boşanma sebepleri bir mahkeme tarafından tetkik edilir ve mahkeme boşanmaya karar verirse böylece boşanma meşruiyet kazanmış olmaktadır.³²

İslâm’da ise nikâh akdi ve bu bağın sürdürülmesi teşvik edilmekle beraber eşlerin huy, mizaç ve karakterlerinin uyuşmaması, aile birlikteliğini sürdürmeye birtakım engellerin olması

²⁶ *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), Tes.24:1; Yeb.14:1.

²⁷ *Kitabı Mukaddes*, Mal.2:15-16.

²⁸ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.), 140, 176; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 204.

²⁹ *Kitabı Mukaddes*, Mat.19:9.

³⁰ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 205.

³¹ Tabîî hukuk teorisi adalet kavramını kendine göre tanımlar ve bu kavramı kendi teorisinin merkezine yerleştirir. Bu anlayışta bir kuralın hukuk kuralı olabilmesi için adil olması gerekir. Kemal Gözler, “Tabîî Hukuk ve Hukukî Pozitivizme Göre Adalet Kavramı”, *Muhafazakâr Düşünce* 4/15 (2008), 78.

³² Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/353.

durumunda boşama ve boşanmaya nihai bir seçenek olarak izin verilmiştir.³³ İslâm'da boşamanın meşru bir zemine oturtulması onun birtakım kurallar çerçevesinde tanzim edilmesini zorunlu kılmıştır. Bunun da temelini boşama yetkisinin hak ve sorumluluklar çerçevesinde kocaya verilmiş olması oluşturur. İslâm'da talâk meşruiyetini kitap, sünnet ve icmâdan almıştır.³⁴

Kitap delili;

وَأَنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَرْصَتْهُمَا فَرَضْتُمْ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka... Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”³⁵

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرِيصَ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³⁶

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تُخَافُونَ نُسُوزَهُنَّ فَعُظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da "gayb"ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/4.

³⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn-Kudâme, *el-Muğnî* (y.y.: Mektebetü Kâhire, 1388), 7/363; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-Ihtiyâr ta'lîlî'l muhtâr* (İstanbul: Pamuk Yayınları, tsz), 468.

³⁵ el-Bakara 2/237.

³⁶ el-Bakara 2/226-227.

de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür.”³⁷

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَكِنَّ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kuru’ (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁸

Yukarıda zikrettiğimiz âyetler boşanma konusunu, önleyici tedbirler ve sonrasında yapılması gerekenlerle beraber açıklayarak, yeni kurallar çerçevesinde düzenlemiştir. Âyetlerde zikredilen nikâh bağı elinde bulundurma, derece farkı, üstünlük gibi ifadeler ve boşama için kullanılan fiilin kocaya isnat edilmiş olması İslâm hukukçularının, yetkinin sadece kocaya ait olduğu görüşünü benimsemelerine neden olmuştur. Ancak Kur'an'daki bu kullanımlar Cahiliyeden o güne kadar boşama yetkisini elinde bulunduran kocanın bu yetkisini onaylamış olmakla beraber, yetkinin sadece kocaya ait olduğu görüşünü savunmak için yeterli bulunmamaktadır.³⁹

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمُ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁴⁰

³⁷ en-Nisâ 4/34.

³⁸ el-Bakara 2/228.

³⁹ Koçak vd., *İslâm Hukuku*, 230-231.

⁴⁰ el-Bakara 2/229.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا حِلَّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.”⁴¹

Bu âyetler ise, talâk sayısı ve tamamının kullanılması halinde tekrar helallik oluşması için gerekli şartta delil olarak gösterilmiştir.⁴²

Sünnet delili;

Talâkın meşruiyetine delil olarak Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen bazı rivâyetler şu şekildedir:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أُبْعَضُ الْحِلَالَ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ

İbn Ömer (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Yüce Allah'a en sevimsiz olan helal, talâktır.”⁴³

عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلْتُ زَوْجَهَا طَلَاقًا فِي غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ

Sevbân'dan (r.a.) rivâyet edilen bir hadiste ise Resulullah (s.a.v.): “Zorunluluk olmadan boşanmaya kalkan bir kadına cennet kokusu haram olur”⁴⁴ buyurmuştur.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مُرُّهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لِيَمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهَرُ ثُمَّ تَحِيضُ ثُمَّ تَطْهَرُ ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَكَ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ فَبَلَكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ أَنْ تُطْلَقَ لَهَا النَّسَاءُ

Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivâyet olunduğuna göre kendisi, Resulullah (s.a.v.) zamanında karısını hayızlı iken boşamış bunun üzerine, babası Ömer b. el-Hattâb bu durumu

⁴¹ el-Bakara 2/230.

⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/9.

⁴³ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, tsz), “Talâk”, 3.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (y.y.: Dâru İhyâü'l Kütübü'l Arabî, tsz), “Talâk”, 21; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Matbâatü Mustafâ, 1395), “Talâk”, 11.

Resulullah’a (s.a.v.) sormuş, Resulullah (s.a.v.) şöyle cevap vermiştir; “Ona emret, karısına dönsün. Sonra temizlenip hayız görünceye kadar, sonra yeniden temizleninceye kadar onu tutsun. Bundan sonra isterse onu nikâhı altında tutar, isterse cinsel temasta bulunmadan boşar. İşte yüce Allah’ın, kadınların içinde boşanmasını emrettiği iddet budur.”⁴⁵

عَنْ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَّقَ حَفْصَةَ ثُمَّ رَاجَعَهَا

Hiz. Ömer’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hiz. Peygamber (s.a.v.) eşi Hiz. Hafsa’yı (r.anhâ) boşamış ve sonra ona tekrar dönmüştür.⁴⁶

Yukarıda zikrettiğimiz hadislerde asıl yerleştirilmek istenen tutumun evliliğin devam ettirilmesi ve bunun için gerekli gayretin gösterilmesi yönünde olduğu görülmektedir. Hiz. Peygamber’in (s.a.v.), ashabından eşlerini boşayanlar ile ilgili haber aldığında, boşamanın şekli ve zamanı konusunda itirazda bulunsa da onların boşama yetkilerini kullanmalarına müdahale etmeyerek sessiz kalmıştır. Yukarıda zikredilen ve başka birçok rivâyet yanında bizzat kendisinin eşi Hiz. Hafsa’yı (r.anhâ) boşaması da göstermektedir ki evliliğin sürdürülmesinin mümkün olmadığı zamanlarda talâk meşru bir yoldur.

İcmâ delili;

Evliliğin kuruluş amaçlarından olan sevgi, muhabbet ve huzurun kaybolması fertlerin, nesillerin, ailelerin ve nihâyetinde tüm toplumun huzursuz olmasıyla beraber çeşitli ifsatların meydana gelmesine sebep olabilir. Her insani ilişkide olduğu gibi evlilik bağıyla kurulan kadın erkek ilişkisinde de anlaşmazlıkların çıkması doğaldır. Ayrılık yolunu tercih etmek bazen kaçınılmaz olabilir. Esasında sürdürülmesi mümkün olmayan bir evliliği devam ettirmeye zorlamak, akli ve vicdani açıdan bakıldığında da haksızlık olarak görülebilir. Bu değerlendirmeler ışığında talâkın meşruiyeti önem arz eden bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm dini de talâkı önce Kur’an ve Sünnet’le, öncesi ve sonrasını da kapsayacak şekilde çerçevelemiştir, daha sonra da hak ve kullanım yetkisi konusunda birtakım ilkeler belirleyerek meşru bir zemine oturtmuştur. Bu ilkelerin hak ve sorumluluklar dengesi ile paralel olarak toplumsal şartlar ve ihtiyaçlar da gözetilerek düzenlendiği görülmektedir. Talâk kullanım yetkisinin öncelikle kocada olması konusunda gerek Hiz. Peygamber (s.a.v.) döneminde gerek sonraki dönemlerde âlimlerin itirazda

⁴⁵ Buhârî, “Talâk”, 1-2; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 4.

⁴⁶ İbn Mâce, “Talâk”, 1; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 38; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü’n Nesâî*, thk. Abdu’l Fettah Ebû Gudde (Beyrut: Mektebu’l Matbûâtü’l İslâmiyye, 1406), “Talâk”, 86.

bulunmamış olması da İslâm âlimlerinin icmâsı ile talâkın hem meşruiyetine hem de bu yetkinin ilk olarak kocada olmasına delâlet etmektedir.⁴⁷

1.1.3.Boşama Çeşitleri

Talâk, evliliği sürdürebilmek için yeni bir nikâh akdine ihtiyaç olup olmaması açısından “رجعي / ric’î” ve “بائن / bâin” şeklinde iki kısma ayrılırken, Kur’an ve Sünnet’e uygunluk açısından da “سني / sünnî” ve “بدعي / bid’î” olmak üzere iki kısma ayrılır.⁴⁸

1.1.3.1.Dönüslü Olup Olmamasına Göre

Boşama/talâk, dönüslü olup olmamasına göre, “ric’î boşama/talâk” ve “bâin boşama/talâk” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.3.1.1.Ric’î Boşama

Ric’î boşama kocaya tek taraflı irade beyanı ile boşadığı karısına, yeni bir nikâh akdine ve mehre gerek kalmadan iddet süresi içerisinde geri dönme imkânı veren ve boşama sayısını eksiltten boşama şeklidir.⁴⁹

Talâkta asıl olan ric’î boşama olup boşamayı gerçekleştiren kocaya düşünme fırsatı vererek, yaptığı boşamadan pişmanlık duyması halinde evlilik hayatına geri dönmesine (ric’at) olanak sağlar. Ric’î boşamanın gerçekleşmesi için boşamanın zifaktan sonra olması, sarîh lafızlarla yapılması ve bu talâkın kocanın kullandığı üçüncü talâk olmaması gerekir.⁵⁰

İddet süresi içerisinde dönüş olmadan eşlerden birinin vefat etmesi halinde, eşler birbirine mirasçı olabilir. İddet süresi dolduktan sonra kocanın dönüş yapmaya karar vermesi durumunda ise talâkta tek taraflı ric’at ortadan kalkar. Ric’î boşama ile boşanan kadının nafaka ve barınma ihtiyacının koca tarafından karşılanıp karşılanmayacağı konusunda, ayrıntılarda farklılıklar olmakla beraber iddet süresi içerisinde koca tarafından karşılanması gerektiği görüşü benimsenmiş, kadının bu süreyi kocası ile birlikte oturduğu evde veya orda

⁴⁷ Koçak vd., *İslâm Hukuku*, 232.

⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/4, 18, 19; Acar, “Talâk”, 39/496-500.

⁴⁹ Acar, “Talâk”, 39/496-500.

⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/7.

kalması mümkün değilse onun gösterdiği başka bir yerde geçirmesinin gerekli olduğu savunulmuştur.⁵¹

Kocanın dönüşü, karısının rızasına bakılmaksızın, karısına geri döndüğünü söyleyerek, cinsi münasebette bulunarak ya da herhangi bir beyanda bulunmaksızın evlilik hayatına fiilen devam ederek gerçekleşir. Dönüşün nasıl olacağı hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır. İmam Şâfiî (ö. 204/820) nikâh sözle olduğu için dönüşün de ancak sözle olacağı görüşünü savunur. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) dönüşün cinsi münasebetle de sahih olacağı, İmam Mâlik (ö. 179/795) ise koca yaptığı cinsî münasebetle dönüşe niyet ederse sahih olacağı aksi halde geçerli olmayacağı görüşündedir. Ric‘atı iki şahitle yapmak İmam Mâlik, Ebû Hanîfe ve bir görüşünde İmam Şâfiî’ye göre müstehaptır. İmam Şâfiî’nin diğer görüşüne göre vacip ise de şahitsiz yapılan ric‘at geçerlidir.⁵²

1.1.3.1.2.Bâin Boşama

Bâin boşama karı kocanın yeniden bir araya gelebilmesi için yeni bir nikâh akdi ile mehir tespitinin gerekli olduğu boşamadır. Kocanın karısını, zifaf öncesi veya Hanbelîler dışındaki cumhura göre sahih halvet sonrası boşaması, Hanefîlere göre kinayeli lafızlarla yapılan boşama veya şiddet ve abartı ifade eden boşamalar bâin boşamadır. Bedel karşılığı boşama, kadının kocasından aldığı yetki ile kocasını boşaması, hâkimin boşaması, üçüncü boşama ve ric‘î talâk iddetinin sona ermesi ile kocanın hâlâ dönüş yapmaması ve talâkın beynûnet-i suğraya dönüşmesi ile de bâin talâk gerçekleşir.⁵³

Bâin boşama, evliliği kesin sonlandırmış olduğundan iddet bekleyen kadın ve kendisini boşayan kocası arasında helallik kalkar. İddet süresi içerisinde eşlerden biri vefat ederse diğeri mirasçı olamaz. Şâfiîler dışındaki cumhur, hastalık (maraz-ı mevt) sırasındaki boşamalarda kadının iddeti bitmeden kocanın ölümünün gerçekleşmesi halinde kadının mirasçı olabileceği görüşündedir.⁵⁴

⁵¹ İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 7/515-516; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 109; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 494.

⁵² Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî, *Ahkâmü’l Kur‘ân-ı Kerîm*, ed. Saadettin Ünal (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 1416), 2/327; Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l Kur‘ân* (Beyrut: Daru’l Kitabu’l İlmiyye, 1424), 4/281; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/19-24; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr / Mefâtihu’l-gayb*, thk. İbrahim Şemseddîn, Ahmet Şemseddîn (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1434), 6/93-94.

⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/89.

⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/154-158.

Hanefîlere göre iddet bekleyen kadının nafaka ve mesken temini boşayan kocaya aittir. Hanbelîlere göre kadın bu haktan hamile ise yararlanabilir. Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise kadın hamile değilse sadece mesken ihtiyacı koca tarafından karşılanır. Bâin boşama ile müeccel mehir⁵⁵, muaccel mehre⁵⁶ dönüşerek, derhal ödenmesi gerekir. Birinci ve ikinci bâin boşamalarda beynûnet-i suğrâ (küçük ayrılık) gerçekleşir ve yeniden nikâh akdinin yapılabilmesi için kadının rızası şarttır. Talâk sayısı üçe ulaşan boşamalara beynûnet-i kübrâ (büyük ayrılık) adı verilir. Boşayan koca ile tekrar evlilik ancak kadının başka bir kocayla nikâhlanıp zifafa girdikten sonra, ondan da boşanması veya kocasının ölmesinden sonra gerçekleşebilir.⁵⁷

1.1.3.2.Sünnet’e Uygun Olup Olmamasına Göre

Talâk Sünnet’e uygun olup olmamasına göre “sünnî” ve “bid’î” olmak üzere ikiye ayrılır. Sünnet’e uygun olan boşama sayı ve vakit açısından Sünnet’e uygun olup olmadığına göre ikiye ayrılır. Sayı açısından Sünnet’e uygun olan boşama da kendi içerisinde hasen ve ahsen boşama olmak üzere ayrıca ikiye ayrılmaktadır.⁵⁸

1.1.3.2.1.Sünnî Boşama

Sünnî boşama Kur’an ve Sünnet’e uygun olarak kocanın karısını cinsel ilişkinin bulunmadığı temizlik döneminde bir talâkla boşamasıdır.⁵⁹ Delil olarak gösterilen;

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ...

“Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın...”⁶⁰ âyetinde “iddet” kelimesi ile kastedilenin ne olduğunu, âyetin de nüzûl sebebi olan, daha önce zikrettiğimiz Abdullah b. Ömer’in boşama olayından öğrenmekteyiz.

⁵⁵ Evlilik akdi esnasında belirlenen mehrin tamamının veya bir kısmının ödenmesi daha sonraya bırakılan mehirdir. Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm* (İstanbul: Türkiyat Matbaacılık, 1986), 794-795.

⁵⁶ Evlilik akdi esnasında belirlenen mehrin tamamının akit esnasında peşin olarak alındığı mehirdir. Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, 794-795.

⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201-202; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 21/52-54; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 247-249; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, 849.

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/3; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 3/466.

⁵⁹ İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 7/364-366.

⁶⁰ et-Talâk 65/1.

Abdullah b. Ömer'in hanımını hayızlı iken boşaması üzerine babası Hz. Ömer de bu durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.v.) de cevaben;

”...مُرُهُ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيَمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهَرَ ثُمَّ تَحِيضَ، ثُمَّ تَطْهَرَ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ بَعْدَ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمْسَ، فَبِكَالْعِدَّةِ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا الْبَسَاءُ“

“Oğlun Abdullah'a emret de karısına geri dönsün. Sonra hayızından temizlenip tekrar hayız görünceye, sonra tekrar temizleninceye kadar onu nikâhı altında tutsun. İkinci hayızından temizlendikten sonra dilerse o kadını yanında tutup aile hayatını devam ettirsin ve dilerse onu boşasın. İşte bu, kadınların boşanmaları için Allah'ın emrettiği iddet müddetidir”⁶¹ buyurmuştur. Bu rivâyete göre iddetle kastedilen, cinsel ilişkinin olmadığı temizlik dönemi olup boşamaların bu dönemde gerçekleşmesi gerekir.⁶²

Bütün müçtehitlere göre, kocanın karısını, hayız ve nifas halinden temizlenmesinden sonra, cinsel ilişki gerçekleşmeden ve bir boşama hakkı kullanarak boşaması, sünnî boşamadır. Hanefîler, sünnî talâkı “hasen” (iyi) ve “ahsen” (daha iyi) diye ikiye ayırırlar. Cinsel ilişki olmayan temizlik döneminde, bir boşama hakkı kullanarak yapılan bu sünnî boşamayı “ahsen talâk”, üç temizlik içinde üç kere boşamayı da yine sünnî boşama sayarak, “hasen talâk” diye isimlendirirler. Hanefîler dışındaki cumhur ise bir temizlik içinde üç defa boşamak gibi, üç temizlik içinde üç kere boşamayı da bid'î boşama olarak kabul ederler.⁶³ İmam Buhârî (ö.256/870) ise, Kitâbu't-talâk'ta, sünnî boşamaya iki şahit şartını ekleyerek, “Kocanın, karısını temizken, birleşme olmadan ve iki şahit tutarak boşaması sünnî boşamadır.” şeklinde tarif eder.⁶⁴

Malikî âlimler şu yedi şartın sünnî talâkta bulunması gerektiğini söylemişlerdir:

- Kadının hayız çağında olması,
- Kadının temizlik döneminde olması,
- Kocanın bir talâk hakkını kullanması,
- Temizlik döneminde cinsel ilişki olmadan boşamanın gerçekleşmiş olması,

⁶¹ Buhârî, “Talâk”, 1, 2; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Daru İhyaü't Turâsi'l Arabî, tsz), “Talâk”, 1-5; İbn Mâce, “Talâk”, 1, 3; Nesâî, “Talâk”, 1, 3, 5.

⁶² Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 30/28; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/33.

⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/4.

⁶⁴ Buhârî, “Talâk”, 1.

- e. Daha öncesinde hayız döneminde talâk verilmemiş olması,
- f. İçinde talâk verilen temizlik döneminin sonrasındaki temizlik döneminde de talâk verilmemiş olması,
- g. Talâkın bedelsiz olarak yapılması.⁶⁵

1.1.3.2.2. Bid'î Boşama

Kur'an ve Sünnet'e uygun olmayan boşamadır. Kocanın karısını hayız ve nifas halindeyken veya cinsel ilişkide bulunduğu temizlik döneminde ya da bir temizlik döneminde birden fazla talâkla boşamasıdır.⁶⁶

Bid'î boşamanın haram olduğu hususunda İslâm âlimleri ittifak etmekle birlikte geçerli olup olmayacağı ve kapsamı konusunda farklı görüş beyan etmektedirler. Örneğin, Şâfiîler ile eski görüşünde Ahmet b. Hanbel (ö.241/855) bir defada verilen üç talâkı bid'î talâk saymayarak, Abdullah b. Ömer hadisinde ve başka rivâyetlerde⁶⁷ bir defada verilen üç talâkın yasaklanmamış olmasını bu görüşlerine delil olarak sunarlar. Hanefîler, Mâlikîler ve son görüşünde Ahmet b. Hanbel, bir defada verilen üç talâkı bid'î talâk sayarak, bu konuda delil olarak şu âyetleri gösterirler;⁶⁸

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ...

“(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır...”⁶⁹

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ طَلَّأَا أَنْ يُتِمَّا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ...

“Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz...”⁷⁰

⁶⁵ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhayli, *et-Tefsirul münir fil akîde veş-şerîa vel menhec* (y.y.: Daru'l Fikr, 1418), 28/273.

⁶⁶ Acar, “Talâk”, 39/496-500.

⁶⁷ Buhârî, “Talâk”, 1-2; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 4; Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü er-Risâle, 1424), 5/24-26.

⁶⁸ İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 7/366, 368; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/4-8.

⁶⁹ el-Bakara 2/229.

⁷⁰ el-Bakara 2/230.

Dört mezhep âlimlerinin bir defada kullanılan üç talâk hakkını geçerli saymalarına karşın⁷¹ bazı tâbiîn âlimleri ve Muhammed Abduh (ö. 1849/1905), Reşit Rıza (1865/1935), Muhammed Ebû Zehra (ö. 1898/1974) gibi çağdaş âlimler bid'î talâkın dinin hedeflediği amaçları gerçekleştirmediği gerekçesiyle geçersiz sayılması veya bir talâk sayılması gerektiğini söylemişlerdir. Caferiler ise bir defada söylenen üç talâkı geçersiz saymışlardır.⁷² Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da aynı mecliste verilen üç talâkı bir talâk olarak kabul eden görüşü benimsemiştir.⁷³

1.2.Evliliği Sonlandıran Diğer Yollar

İslâm hukukunda boşama yetkisi prensip olarak kocaya verilmiştir. Koca bu yetkisini talâk yoluyla gerçekleştirir. Kadın ise kocasının yetki devri yapmasıyla (tefviz-i talâk) bu hakkı kullanabilir. Ayrıca mahkemeye başvurma yoluyla da evlilik bağından kurtulma imkânına sahiptir.⁷⁴

Talâk dışında evliliği sona erdirmeye yolları da vardır. Bunlar, muhâlea, tefrîk (fesih, îlâ, liân, zihâr) ve ölümdür.

1.2.1.Muhâlea

Bir fıkıh terimi olan ve *حل* / hul kökünden türeyen *مخالعة* / muhâlea, “karı kocanın anlaşarak bir bedel karşılığı boşanmalarıdır”. “Hul” kelimesi sözlükte, “elbiseyi çıkarmak, soyunmak; ayırmak” gibi anlamlara gelir. “... هُنَّ لِيَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَاسٍ هُنَّ ...”, “...Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz...”⁷⁵ âyetinde evlilik hayatının elbise giymeye benzetilmesinden kinaye olarak “muhâlea”, karşılıklı anlaşarak elbiseyi çıkarmak manasında boşanmayı ifade eder.⁷⁶

Bedelden kasıt, kadının boşaması karşılığında kocasına verdiği maldır. Hanefîler eşya ve mütekavvim malları yani kullanılıp faydalanılması mubah olan şeyleri, mal kapsamında

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/4-5; Zuhayli, *et-Tefsîrül Münîr*, 28/273.

⁷² Acar, “Talâk”, 39/496-500; Koçak vd., *İslâm Hukuku*, 222.

⁷³ Huriye Martı (ed.), *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 442-443.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/197, 210.

⁷⁵ el-Bakara 2/187.

⁷⁶ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/399; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 204, 390.

muhâlea bedeli sayarken, Hanefîler dışındaki cumhur ise mal kapsamında değerlendirilen, iktisadi değeri olan, ihtiyaç halinde faydalanmak için biriktirilen her türlü mal, hak ve menfaati muhâlea bedeli sayar.⁷⁷ Muhâlea bedelinin miktarı konusunda Kur'an'da herhangi bir sınırlama getirilmemiştir.⁷⁸ Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) muhâlea bedelinin, kocanın ödediği mehir miktarından fazla olmasını uygun görmemiştir.⁷⁹ Mâlikîler, geçimsizliğin kocadan kaynaklanması durumunda mehri aşan fazlalığı haram sayarak bu fazlalığın kadına iadesinin vacip olduğu görüşündedirler. Mâlikîler dışındaki cumhura göre ise, mehri aşan fazlalık mekruh olmakla birlikte caizdir.⁸⁰ Muhâleaya kendi içerisinde mehrin tamamı karşılığı boşanma için “hul”, mehrin bir kısmı karşılığı boşanma için “sulh”, daha fazla mal karşılığında olan boşanma için “fidye” ve kadının kocası üzerindeki haklarını düşürmesi şeklinde olan boşama için ise “mübâre’e” gibi isimler verilmiştir.⁸¹

Muhâleanın dayandığı naslar şu şekildedir:

...وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ...

“...(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur...”⁸²

Yukardaki âyeti delil gösteren İslâm âlimlerinin çoğunluğu kocanın boşama karşılığında karısından fidye almasını caiz görmüşlerdir. Ancak aşağıdaki âyetleri delil göstererek geçimsizliğin kocadan kaynaklandığı durumlarda kadının hul yapmaya zorlanmasını caiz görmezler:⁸³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَجَعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için

⁷⁷ Koçak vd., *İslâm Hukuku*, 244; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 438.

⁷⁸ en-Nisâ 4/20.

⁷⁹ İbn Mâce, “Talâk”, 22.

⁸⁰ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 270-271.

⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/171-173; Atar, “Muhâlea”, 30/399-402.

⁸² el-Bakara 2/229.

⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/183.

onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”⁸⁴

وَأَنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَأَنْتُمْ أَحْدَيْتُمْ أَحَدِيهِنَّ فَنَطَرًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا

“Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğiniz geri alacaksınız?”⁸⁵

Muhâleanın Sünnet’teki meşruiyeti ise şu rivâyete dayanır:

... أَنَّ امْرَأَةً، ثَابِتَ بْنِ قَيْسٍ أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ مَا أَعْشَبَ عَلَيْهِ فِي خُلُقِي وَلَا دِينِي، وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْإِسْلَامِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (أَتُرِيدِينَ عَلَيْهِ حَدِيثَهُ) قَالَتْ نَعَمْ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (اقْبَلِ الْحَدِيثَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقًا)

Sabit b. Kays'ın karısı, Cemile binti Selûl (Habibe b. Sehl olduğu da rivayet edilmiştir.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek: Yâ Rasûlallah! (Kocam) Sabit b. Kays; ben onu ne ahlâk, ne de din hususunda kınıyorum. Fakat ben (kocamdan hoşlanmıyorum bu nedenle) İslâm’da nimete nankörlük etmekten korkuyorum. (bu sebeple kocamdan ayrılmak istiyorum), dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Sâbit’in vaktiyle mehir verdiği bahçesini kendisine geri verip vermeyeceğini sordu. Kadın evet deyince de Hz. Peygamber (s.a.v.) Sabit’e “Bahçeni al ve onu bir talâk ile boşa” buyurdu.⁸⁶

Hanımının Sabit b. Kays hakkında farklı yönlerden şikâyet ettiği benzer rivâyetler de mevcuttur.⁸⁷ Tüm rivâyetlerden ulaşılan sonuç, kadının gerek kocasını beğenmemesi gerekse kocasının fena muamelesi nedeniyle muhâleaya başvurusunun caiz olduğudur.

Eşlerden birinden veya her ikisinden kaynaklanan geçimsizlik muhâleaya başvurma nedeni olabilir. Geçimsizlik kadından kaynaklanıyor olsa bile kocanın muhâleaya başvurmayıp, talâk yetkisini kullanması tercih edilmiştir. Kadının ise kendisinden kaynaklı geçimsizlikte muhâleaya başvurusu halinde, aldığı mehrin tamamını veya bir kısmını iade edip, kocasının maddi kaybını gidermesi daha uygun görülmüştür. Geçimsizliğin koca kaynaklı olması ve

⁸⁴ en-Nisâ 4/19.

⁸⁵ en-Nisâ 4/20.

⁸⁶ Buhârî, “Talâk”, 12; Nesâî, “Talâk”, 34.

⁸⁷ İbn Mâce, “Talâk”, 22; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; Nesâî, “Talâk”, 34.

karısını muhâleaya zorlaması, muhâlea bedelinin mehir bedelinden fazla olması ise caiz görülmekle beraber hoş karşılanmamıştır.⁸⁸

Dört mezhebe göre tarafların anlaşmaları durumunda muhâleada hâkimin kararına ihtiyaç yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.), Sabit b. Kays ve eşini kendisi boşamamış, “Bahçeni al ve onu bir talâk ile boşa” diyerek Sabit b. Kays’ın karısını boşamasını istemiştir. Anlaşamadıkları takdirde kadın için boşanma yolu olması nedeniyle, muhâlea hâkimin kararı ile olur. Muhâleanın talâk mı yoksa fesih mi olduğu konusunda da âlimlerin farklı görüşleri vardır. Hanefîler, Mâlikîler ve tercih edilen görüşünde Şâfiîlere göre muhâlea ile bir bâin talâk meydana gelirken Ahmet b. Hanbel ve diğer görüşünde İmam Şâfiî, muhâlea ile evliliğin sonlandırılmasının fesih olduğu görüşündedir.⁸⁹

1.2.2.Tefrîk

ف-ر-ق / f-r-k kökünden gelen التفریق / tefrîk, kelime olarak “iki şeyi birbirinden ayırmak” anlamındadır.⁹⁰ Fıkıh ıstılahında “hâkimin bir sebebe bağlı olarak karı ve kocanın arasını ayırması” manasına gelir. Kazâi boşanma diye de isimlendirilen tefrîk, genellikle kadının boşanma talebiyle mahkemeye başvurması ve hâkimin ayrılığa hükmetmesi şeklinde olur. Kocanın talâk hakkını elinde bulundurması ve bunu tek taraflı irade beyanı ile yapabiliyor olması, boşanmak için mahkemeye başvurmanın kadına ait bir hak olarak görülmesine neden olmuştur. İslâm hukukçuları özellikle Hanefî ve Şâfiî mezhebi boşama hakkının erkeğe ait bir hak olduğu görüşünden hareketle kadının mahkemeye başvurup, tefrîk talep etme hakkını ve hâkimin boşamaya hükmetme yetkisini sınırlandırmışlardır. Mâlikî ve Hanbelîler ise tefrîk sebeplerini geniş tutarak kadının zarar görmesini önlemek istemişlerdir.⁹¹

Tefrîkin doğurduğu hukukî sonucun, talâk ya da fesih olup olmaması hususunda müctehitler ihtilaf etmişlerdir. Talâk sayılarına etkisi bakımından ve eşlerin göreceği zararı önleme amacıyla farklı görüşler bildirmişlerdir. İmam Şâfiî ve Ahmet b. Hanbel tefrîk sonucundaki ayrılığın, kocadan kaynaklanmadığı için fesih olduğu, Ebû Hanîfe ve Mâlikîler ise hâkim

⁸⁸ Atar, “Muhâlea”, 30/399-402.

⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/171-172; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 272-275.

⁹⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, “frk”, 632; İbni Manzûr, *Lisânü'l Arab*, “frk”, 10/299.

⁹¹ Halil İbrahim Acar, “Tefrîk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/277-279; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 557.

koca adına ayrılığa karar verdiği ve verilen zarar ancak bâin talâkla önlenebileceği için bir bâin talâk olduğu görüşündedirler.⁹²

Tefrîk nedenleri şu şekildedir:

a. Hastalık ve bedenî kusurlar. Bunlar iki kısımda incelenirler; ilki cinsel ilişkiye mani olacak hastalıklar, ikincisi mani olmadığı halde bulaşıcı ya da eşlerin arasına soğukluk girmesine sebep olabilecek kusur ve hastalıklardır. Hastalıkların kapsamı, kimlerin tefrîk isteyebileceği gibi konularda gerek mezhepler arasında gerekse mezheplerin kendi içerisinde farklı görüşler vardır. Mezhepler, cinsel ilişkiye mani ve düzelmesi mümkün olmayan hastalıkların boşanma nedeni olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Cinsel ilişkiye engel olan hastalıklar başta olmak üzere bedenî bazı kusurlarda Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhebi kocanın talâk hakkını kullanarak, kadının ise hâkime başvurarak ayrılık yoluna gidebileceği görüşündedir. Hanefîler sadece cinsel ilişkiye engel kusurlarda kadının hâkime boşanma talebiyle başvurabileceğini söyler. Kadından kaynaklanan kusurlarda cumhur ulema kocanın da tefrîk isteyebileceğini söylerken Hanefîler kocanın boşama yetkisine sahip olduğu için tefrîk talebinde bulunamayacağını söylemişlerdir.⁹³

Erkekten kaynaklanan ve düzelme ihtimali olan hastalık ve kusurlar için eğer kadın mahkemeye başvurmuşsa mahkeme, düzelmesi için süre verir. Hanefî mezhebinde bu süre bir yıl ile sınırlandırılmıştır. Süre sonunda eğer düzelme olmazsa mahkeme kocadan karısını boşamasını talep eder. Sonrasında hem düzelme olmaz hem de koca bu talebi yerine getirmez ise mahkeme ayrılıklarına karar verme şeklinde bir yol izler. Böylece aralarında bir bâin boşama meydana gelmiş olur.⁹⁴

b. Gaiplik. Gaiplik, kocadan uzun süre haber alınamaması durumudur. Sağ olup olmadığı bilinmeyen kayıp kişiye “mefkûd”, hayatta olduğu halde yeri bilinmeyen veya evini terk etmiş kimseye de “gâib” ismi verilir. Mefkûd kimsenin nikâh bağı açısından ölümüne hükmetmek için İmam Mâlik’e göre dört yıl, Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî’ye göre emsali kişilerin hayatı kadar beklenmesi gerekir. Ahmet b. Hanbel’e göre ise ölüm ihtimali kuvvetli ise dört yıl, değilse emsali kişilerin ömrü kadar beklenir. Bazı müctehidler de sürenin takdirinin hâkimin kararı ile olacağı görüşündedir. Gâibin durumu hakkında Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî tefrîk gerekmeyeceği görüşündedir. İmam Mâlik ve Ahmet b. Hanbel ise meşru

⁹² İbn-Kudâme, *el-Muğni*, 7/198.

⁹³ İbn-Kudâme, *el-Muğni*, 7/200-208; Acar, “Tefrîk”, 40/277-279.

⁹⁴ Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, 895-897.

bir mazeret olmadan evini terk etmişse, karısı tefrîk talebi ile hâkime başvurunca hâkimin kocaya ya dönmesi ya da karısını yanına almasını bildirerek süre vermesi gerektiği görüşünü benimser. Bu şekilde verilen kararlar verilen süre sonunda eğer koca dönmezse, hâkim tarafından evliliğin sonlandırılacağına, kocanın yerinin belli olmadığı ve ayrılığın bir yılı geçtiği durumlarda ise aralarının hemen ayrılacağına hükmedilir.⁹⁵

Ayrıca 1916 yılında çıkarılan Hukûk-ı Aile Kararnamesi'nin 126. maddesinde, altı ay veya daha uzun bir süre nafaka bırakmadan kaybolan koca için karısı tefrîk talebi ile mahkemeye başvurabilir şeklinde hüküm vardır.⁹⁶

c. Kocanın hapiste olması. Hanefî ve Şâfiî mezhebi hapse mahkûm olan kişinin karısının tefrîk talebinde bulunamayacağı görüşündedir. Mâlikîler ve Hanbelîlerden İbn-i Teymiyye'ye göre ise üç yıl ve daha fazla hapse mahkûm olan kişinin karısı bir yılın dolmasıyla tefrîk talep edebilir.⁹⁷

d. Kocanın nafakayı karşılamaması. Nafaka yükümlülüğü bulunan koca fakir ise ve karısının nafakasını temin edemiyorsa, Ebû Hanîfe kadının sabretmesi gerektiği ve tefrîk hakkı olmadığı görüşündeyken, İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmet b. Hanbel kadına tefrîk hakkı tanırlar. Zahirîlerden İbn-i Hazm (ö. 456/1064) fakir kocanın nafaka temini ile mükellef olmadığını, zenginse, nafakayı kadının karşılaması gerektiğini söyler. İbn-i Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ise kadının fakirliğini bile bile evlendiği veya sonradan fakir düşen kocası için tefrîk talep edemeyeceğini, ancak koca durumunu gizlemiş ve karısını aldatmışsa talep edebileceğini söyler.⁹⁸

e. Kocanın geçimsizlik yapması ve kötü muamelede bulunması. Hanefîler, Ahmet b. Hanbel ve iki görüşünden birinde Şâfiîler kocadan kaynaklanan kötü söz ve davranışlarda kadının, mahkemeden sadece kocasının cezalandırılmasını ve ıslahını talep edebileceğini, tefrîk talep edemeyeceğini söylerler. Malikîler ile Şâfiîler ve Ahmet b. Hanbel'den gelen diğer görüşe göre ise kadının kocasının durumunu iki şahitle ispat etmesi veya kocasının kendi hatasını kabul etmesi halinde mahkeme ayrılıklarına karar verir, aksi takdirde davayı reddeder. Kadın iddiasında ısrarcı olursa mahkeme olayın araştırılması ve aralarını uzlaştırmaları için kadının ve kocanın ailesinden birer hakem tayin eder. Uzlaşmanın mümkün olmaması halinde kusur kocadan kaynaklanıyorsa boşamaya, kadından kaynaklanıyorsa muhâleaya, her ikisinden

⁹⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/375-376.

⁹⁶ Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017), 54.

⁹⁷ Acar, "Tefrîk", 40/277-279.

⁹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/377-378.

kaynaklanıyorsa mehrin bir kısmı karşılığında aralarının tefrîkine karar verilir. Hakemler görüş ayrılığına düşerse, mahkemece başka bir hakem heyeti tayin edilir.⁹⁹

Hukûk-ı Aile Kararnamesi'nin 130. maddesi de Mâlikî mezhebinin görüşünü esas alarak, hakemlere, önce sulh ve ara bulma, bu mümkün olmazsa ayrılıklarına karar verme yetkisi vermiştir.¹⁰⁰

f. Kocanın îlâ yapması. Koca îlâ yapar ve sürenin tamamlanmasıyla dönüş yapmazsa Ebû Hanîfe'ye göre bir bâin talâk ile ayrılık meydana gelir. Hanefiler dışındaki mezheplere göre ise sürenin dolması ile koca, ya karısını boşar ya da karısı hâkime başvurarak tefrîk talep eder. Her iki durumda da ric'î boşama gerçekleşmiş olur. Eğer dört ay içerisinde karısına dönerse, yaklaşmama yemini etmişse, yemin kefâreti öder, ibadete bağlamışsa, ibadeti yapar.¹⁰¹

g. Liân. Kocanın karısını zina yapmakla suçlaması ve bu durumu dört şahitle ispat edememesi halinde mahkeme önünde ve özel lafızlarla karşılıklı yemin etmeleri şeklinde gerçekleşir. İşlemin tamam olmasıyla Mâlikîlere ve İmam Şâfiî'ye göre hâkimin ayırmasına gerek kalmadan boşanma gerçekleşmiş olur, Ebû Hanîfe ve Hanbelîlere göre ise evlilik ancak hâkimin ayırması ile son bulur. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed bu işlemin bir bâin talâk, Hanbelîler ile Hanefîlerden Ebû Yusuf (ö.182/798) ile İmam Züfer (ö.158/775) ise fesih olduğu görüşündedirler. Liân sonrası liân yapılan eşle yeniden evlilik yapılması konusunda, Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre kocanın iftira ettiğini kabul etmesi ve gereken cezaya çarptırılması sonrasında yeniden evlenme mümkündür. Cumhura göre ise liân sonrası gerçekleşen ayrılık ebedî haramlık meydana getireceği için yeniden evlilik mümkün değildir.¹⁰²

h. Kocanın zihâr yapması. Zihâr, kocanın karısını kendisiyle ebedî evlenme engeli olan bir kadının bedenine veya arkası, karnı, uyluğu gibi bakılması mahrem bir uzvuna benzeterek, kendisine haram kılmasıdır.¹⁰³ Zihâr, sırt manasına gelir ve daha çok sırtta benzetmek sûretiyle yapılmasından dolayı bu ismi almıştır. Câhiliye döneminde bir boşama yöntemi

⁹⁹ Acar, "Tefrîk", 40/277-279.

¹⁰⁰ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 55-56.

¹⁰¹ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/381.

¹⁰² İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 8/63-67; Serahsî, *el-Mebsût*, 7/43-44; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 301-302.

¹⁰³ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr ta'lîlî'l muhtâr* (Matbâatü Halebî, 1356), 3/161.

olarak kullanılmaktayken, İslâm, Mücadele sûresinin ilgili âyetlerinde¹⁰⁴ bu şekilde yapılan boşamayı kaldırmış ve kefâret ödeyinceye kadar da hanımına yaklaşmayı haram kılmıştır.¹⁰⁵

Zihâr yapan koca karısına dönmek isterse âyetlerde belirtildiği şekilde kefâret ödemesi gerekir. Kadının zihâr yapan kocasından zihâr kefâretini ödemesini talep etme hakkı olduğu gibi kefâreti ödemedi kendisine yaklaşmasına izin vermeme hakkı da vardır. Zihâr yapan koca eğer evliliği devam ettirmeyecekse karısını boşar. Bu iki yoldan birini tercih etmezse mahkeme yoluyla zihâr sonuçlandırılır. Bu işlemler şu şekillerde olabilir; hâkim zihâr yapan kocayı kefâreti ödemesi konusunda zorlayarak gerektiğinde cezalandırıp hapsedebilir, yine koca kefâret ödemeye ve karısına dönmeye yanaşmadığı takdirde mahkeme karısını boşamasını talep edebilir, bunu da yapmadığı takdirde hâkim aralarını ayırır.¹⁰⁶

1.2.2.1.Fesih

ف-س-خ / f-s-h kökünden gelen الفسخ / fesih, “bozmak, çözmek, akıl ve bedence zayıf olmak, bilmemek, iki şeyi birbirinden ayırmak, sözleşmeyi ortadan kaldırmak” gibi anlamlara gelir.¹⁰⁷ İslâm hukukunda fesih genel olarak, “bir akit veya hukukî işlemin yetkili taraflarca ya da mahkeme kararı ile ortadan kaldırılması” şeklinde, İslâm aile hukuku özelinde ise “nikâh akdi sırasında veya sonradan oluşan bir eksiklik ya da bozukluk sebebiyle akdin sonlandırılması” şeklinde tanımlanır.¹⁰⁸

Süresiz yapılan nikâh akdi de bir sözleşme olup gerek talâk yolu gerekse diğer bazı yollarla sonlandırılabilir. Fesih, yukarıda açıkladığımız evliliği sonlandırma yollarından talâk ve diğer yollardan farklı olarak, nikâh akdinin, akdin kurulumu sırasında ya da sonradan meydana gelen eksiklikler ile ortadan kaldırılmasıdır. Akdin mahkeme kararı veya tarafların iradesi olmaksızın kendiliğinden sonlanması ise “infisah” kavramı ile ifade edilir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ el-Mücâdele 58/2-4.

¹⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr ta'lîlî'l muhtâr*, 3/162; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, 888.

¹⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr ta'lîlî'l muhtâr*, 3/162; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, 888-890; Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/20-24; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 303.

¹⁰⁷ İbni Manzûr, *Lisânü'l Arab*, 3/44-45; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l kâmus* (y.y.: Dâru'l-Hidâye, tsz.), 7/319.

¹⁰⁸ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara, 2006), 178-179; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 141; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/355.

¹⁰⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 141.

Akit sırasında ya da sonradan oluşan eksiklik ve bozukluklar fesih sebebidir. Nikâh akdinden sonra sıhhat şartlarının eksik olduğunun ortaya çıkması, eşlerin birbirine mahrem akraba olmaları, kadının başka bir erkeğin nikâhlısı olması veya başka bir erkekten iddet bekliyor olması fesih sebebidir.¹¹⁰ Ayrıca bulûğ muhayyerliği ile küçükler,¹¹¹ eşler arası kefâetin (denklik) bulunmayışı¹¹² ve mehre itiraz hususunda veli, akit sırasında oluşan eksiklik sebebiyle fesih talep edebilir.¹¹³ Kocanın sonradan Müslüman olması ve kadının Müslüman veya kitâbî olmaktan kaçınması ya da eşlerden birisinin İslâm'dan çıkması (irtidâdı)¹¹⁴ veya hürmet-i musâhere (hısımlık yani evlilik sebebiyle oluşacak evlilik engeli) gerektirecek bir fiil işlemesi hallerinde ise sonradan oluşan bozukluk nedeniyle fesih meydana gelir.¹¹⁵ Fesih mahkeme kararı ile ya da kendiliğinden gerçekleşebilir.¹¹⁶ Örneğin Müslüman bir erkeğin Müslüman veya kitap ehli olmayan bir kadınla evlenmesi halinde mahkeme kararı ile eşlerin arası ayrılır. Eşlerden birinin irtidâdı, eşlerden birisinin hürmet-i musâhere gerektirecek bir fiil işlemesi ve eşlerin sütkardeşi olduklarının sonradan anlaşılmasıyla da hâkimin hükmüne gerek kalmadan evlilik kendiliğinden sona erer.¹¹⁷

Hanefilere göre kocadan kaynaklanan boşamalar talâk, kadından kaynaklanan boşanmalar ise fesih hükmündedir.¹¹⁸ Velinin rızası olmayan evlilikte mehrin, kadının baba soyundan, yoksa akran ve emsali arasında dengi birine verilmiş mehir olan mehr-i misilden az olması ve karı koca arasında denklik olmaması gibi durumlar fesih sebebidir. Şâfiîlere göre ise karı koca arasındaki her ayrılık, kocanın talâk hakkını kullanmaktan kaçınması sonucu hâkimin ayırması bile olsa talâk hükmündeyken bunun dışındaki ayrılıklar (liân, eşlerin birinde bulunan ayıp ve kusur, mehrin az olması, akit esnasında bulunan bir eksiklik gibi) fesih hükmündedir.¹¹⁹

¹¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/201.

¹¹¹ Alauddîn Ebu Bekr b. Mes'ud el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 1986), 2/315.

¹¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/172.

¹¹³ el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 2/290, 317-318.

¹¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/48-50; 6/87; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 2/336.

¹¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/207.

¹¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/47.

¹¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/49, 143; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 312-319; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/355.

¹¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/26.

¹¹⁹ İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 8/97; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 311.

1.2.2.1.1.Talâk ile Fesih Arasındaki Farklar

Talâk ve fesih arasında hüküm bakımından birtakım farklar bulunur:

- a. Ric'î talâk evlilik bağına derhal sona erdirmeyerek, iddet mühleti içerisinde yeni bir nikah akdine ihtiyaç olmaksızın dönme imkânı verir. Fesihte ise evlilik bağı derhal sona erer.¹²⁰
- b. Boşama ister bâin ister ric'î olsun talâk haklarının birinin veya daha fazlasının düşmesine sebep olurken, fesih ile meydana gelen ayrılıkta talâk hakları düşmez.¹²¹
- c. Talâk ile hâkimin kararına gerek olmadan hukukî sonuç meydana gelirken,¹²² fesih hâkimin kararına gerek olup olmaması bakımından iki türlüdür. Bulûğ muhayyerliği, denklik, mehrin az olması, kadının Müslüman olmayı kabul etmemesi gibi durumlar, araştırılması gereken ve hâkimin kararı ile hukukî sonuç doğuran hususlardır. İslâm'dan çıkma, hürmet-i müsâhere gerektiren fiiller, evlenme engeli olacak akrabalık gibi durumlar ise hâkimin kararına ihtiyaç olmadan feshin gerçekleştiği hususlardır.¹²³
- d. Ric'î talâk yolu ile boşanan kadının iddet süresi içerisinde nafaka ve mesken hakkı olduğu konusunda müctehitler görüş birliği içerisindeyler. Bâin talâkta ise Hanefîler kadının hem mesken hem de nafaka hakkını elde edeceğini, cumhur ise sadece mesken hakkından yararlanacağını söyler. Feshe gelince kocadan kaynaklanan bir sebeple olursa (kocanın irtidâd etmesi, hürmeti müsâhere gerektirecek bir fiil işlemesi veya kocanın bulûğ muhayyerliği hakkını kullanarak ayrılması gibi durumlar) kadın iddet süresi içerisinde nafaka ve mesken hakkından yararlanabilir. Kadından kaynaklanan ve kadının dinden çıkması, hürmeti müsâhere gerektirecek fiil işlemesi gibi bir sebeple feshin gerçekleşmesi durumunda ise kadının nafaka hakkı düşer sadece mesken hakkından yararlanabilir. Hamile kadınların talâk, muhâlea veya fesih sebeplerinden hangisi olursa olsun iddet beklediği sürede mesken ve nafaka hakkı olduğu konusunda müctehitler ittifak etmişlerdir.¹²⁴

¹²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/26; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 2/336-340; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/355.

¹²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/26; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/355; Acar, "Talâk", 39/496-500.

¹²² İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 7/363.

¹²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/26, 48-49; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 355-356; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 310.

¹²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201-202; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 357.

1.2.2.2.Îlâ

إلا / elâ kökünden gelen الإيلي / îlâ, “gücü yettiği halde yapmamak”, “yemin etmek” ve “bazı haklarından vazgeçme ya da azaltmaya gidecek yemin etmek” gibi anlamlara gelir.¹²⁵

İstilahî manada ise; “Kocanın dört ay veya daha fazla süreyle karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmesi veya cinsel ilişkide bulunmasını ağır bir ibadete bağlamasıdır.”¹²⁶

Câhiliye döneminde, koca, karısına herhangi bir nedenden dolayı kızarsa onu cezalandırmak için cinsel ilişkide bulunmamak üzere îlâ yapardı. Bir iki yılı bulan bazen de daha uzun bir süre devam eden, hatta sürenin dolmasından sonra yeniden îlâ yapmak şeklinde yapılagelen bu uygulama ile kadın ne kocasıyla birlikte olabilir ne de -kocasını boşamadığı için- başkasıyla evlenebilirdi. İslâm bu uygulamayı tümüyle reddetmemekle birlikte uygulamadaki keyfiliği ortadan kaldırarak, süreyi dört ayla sınırlandırmış ve kocanın bu süre içerisinde dönüş yapmaması halinde evliliği sonlandırıp kadının serbest kalmasını sağlamıştır.¹²⁷

Îlânın meşruiyeti Kur’an ve Sünnet’le sabittir.

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹²⁸

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir”¹²⁹ âyetleri îlânın meşruiyetinin Kur’an’daki delilidir.

Sünnet’te delili ise; Tahrîm sûresinin nüzûl sebebi olarak da zikredilen rivâyettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hanımlarına dört ay süreyle yaklaşmamak üzere yemin etmiştir. Bal şerbeti içmemek veya hanımlarından Mâriye’nin yanına yaklaşmayı kendisine haram kılmak

¹²⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, “îlâ”, 83; İbni Manzûr, *Lisânü’l Arab*, “elâ”, 14/39-41; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 498.

¹²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 499.

¹²⁷ Hamdi Döndüren, “Îlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/61-62.

¹²⁸ el-Bakara 2/226.

¹²⁹ el-Bakara 2/227.

şeklinde de rivâyet edilen bu hâdisenin sonrasında yeminini bozarak kefâret ödemiş ve haram kıldığı şeyi kendisine helal kılmıştır.¹³⁰

Ahzâb sûresinin 28-29. âyetlerinin de nüzûl sebebi olan, bir başka rivâyette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) hanımlarının maddi taleplerinden dolayı üzülmüş, bir ay yaklaşmamak üzere yemin etmiştir. Bir başka rivâyette yirmi dokuz geceyi geçirdikten sonra hanımlarına dönmüştür. Kendisine yeminin bir ay olduğu hatırlatıldığında ise bir ay yirmi dokuz gündür şeklinde cevap vermiş ve yeminini yerine getirdiğini izah etmiştir.¹³¹

Îlâ, kocanın; “Allah’a yemin ederim ki şu kadar süre seninle ilişkiye girmeyeceğim” şeklinde karısına yaklaşmamak üzere açık ifadelerle Allah’a yemin etmesiyle yapılabilir. “Seninle ilişkiye girersem bir ay oruç bana farz olsun” şeklinde eşine yaklaşması halinde kendisine ağır gelebilecek bir adağa veya “seninle ilişkiye girersem evliliğimiz sona ersin” şeklinde eşine yaklaşmayı boşama gibi bir şarta bağlamasıyla da yapılabilir. Ayrıca îlâ niyetiyle kinayeli ifadelerle de îlâ yapılabilir.¹³²

Îlâyı adağa veya şarta bağlayan koca, dört ay dolmadan karısına dönerse, yemin bozulur ve Kur’ân-ı Kerîm’de bildirildiği şekliyle yemin kefâreti öder.¹³³ O da şu şekildedir:

...فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ...

“...Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır...”¹³⁴

Koca îlâyı ibadete bağlamış ise bağladığı ibadeti yapması farz olur, boşama şartına bağlamış ise evlilik sona erer. Îlâ müddeti bittiği halde karısına dönmemiş ise bu durum kocanın boşama kararı verdiğine işaret olduğundan Hanefîler dışındaki cumhura göre süre bitimiyle koca ya karısına döner ya da karısını boşar. Bunlardan birini yapmadığı takdirde ise karısı hâkime başvurur. Hâkim de kocadan dönmesini ya da karısını boşamasını talep eder. Eğer koca bunlardan birini yerine getirmezse hâkim aralarını ayırır ve bir ric’î boşama meydana gelir. Hanefîlere göre ise başka bir yol takip etmeye gerek kalmadan, karısı bir bâin talâk ile boşanmış olur.¹³⁵

¹³⁰ Tirmizî, “Talâk”, 21.

¹³¹ Müslim, “Talâk”, 5; Nesâî, “Talâk”, 32.

¹³² Döndüren, “Îlâ”, 22/61-62.

¹³³ Mevslî, *el-İhtiyâr*, 499.

¹³⁴ *el-Mâide* 5/89.

¹³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/19-21; Döndüren, “Îlâ”, 22/61-62.

1.2.2.3.Liân

لعن / la'n kökünden gelen اللعان / liân, Allah için kullanıldığında “Allah’ın rahmetinden uzaklaşmak, kovulmak”, insan için kullanıldığında ise bir başkasına “beddua etmek” anlamındadır.¹³⁶

Mülâane diye de bilinen liân, “karşılıklı lânetleşme” manasına gelir. Fıkhî olarak, “karısına zina isnat eden veya hanımından olan çocuğun kendisine ait olmadığını iddia eden kocanın iddiasını dört şahit ile ispat edemediği takdirde hâkimin huzurunda karısıyla karşılıklı yeminleşmesidir”. Zina isnadında bulunduğu halde bunu dört şahitle ispat edememek zina iftirası (kazf) suçu işlemeye sebep olacağından iftira eden kişiye kazf cezası uygulanır. Bunun tek istisnası zina isnadı yaptığı halde dört şahit getiremeyen kocadır. Koca yemin etmeye yanaşmazsa yemin etmesi veya yalan söylediğini itiraf etmesi için hapsedilir. Yemin ederse zina iftirası cezasından kurtulur. Koca yaptığı zina isnadını geri aldığı takdirde ise kocaya zina iftirası cezası uygulanır.¹³⁷

Mülâanede önce koca karısının aleyhine yaptığı isnadın doğru olduğuna dair dört defa Allah adına, beşincisinde ise “zina isnadının doğru olduğunu, eğer yalancılardan ise Allah’ın lanetinin kendi üzerine olmasını” söyleyerek yemin eder. Sonra da karısı dört defa kocasının yalan söylediğine dair Allah adına yemin eder. Aynı şekilde beşincisinde “kocası doğru söyleyenlerden ise Allah’ın lanetinin kendi üzerine olmasını” dileyerek yeminini tamamlar ve zina cezasından kurtulmuş olur.¹³⁸

Sahabeden Uveymir el-Aclânî karısı hakkında zina isnadında bulunmuş ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bunun hükmünü sormuştu.¹³⁹ Bu olay üzerine nâzil olan Nûr sûresinin 6-9. âyetlerinde liân sebebiyle yeminleşmenin nasıl olacağı bildirilmiştir.¹⁴⁰

İslâm âlimleri mülâanenin tamamlanması ile evliliğin sona erdiği hususunda görüş birliği içerisinde. Ancak bunun hangi yolla olacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe ve

¹³⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, “la’n”, 741.

¹³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/39; el-Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 3/237.

¹³⁸ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 167; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 516.

¹³⁹ Müslim, “Liân”, 20; İbn Mâce, “Talâk”, 27.

¹⁴⁰ İlgili âyetlerde yeminleşme şu şekilde açıklanır: “Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah’ı tanık göstermesi; beşinci olarak da, ‘eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lânetine uğramasını’ söylemesidir. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, ‘eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi’ olacaktır.”, en-Nûr 24/6-9.

Hanbelîler hâkimin eşleri ayırması gerektiği görüşündedir. İmam Mâlik hâkimin kararına gerek kalmadan evliliğin sona ereceği, İmam Şâfiî ise kocanın liân yapması ile ayrılığın meydana geleceği görüşünü savunur. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre mülâane sonrası ayrılıkla bir bâin talâk gerçekleşmiş olur. Hanefîler dışındaki cumhur mülâane sonrası eşlerin bir daha evlenemeyecekleri görüşünde olup bu ayrılığı ebedi ayrılık sayarlar.¹⁴¹

1.2.2.4.Zihâr

“Sırt, arka, yüzey” gibi anlamlara gelen ظهر / zahr kökünden gelen الظهار / zihâr,¹⁴² fıkıh ıstılahında, “kocanın, karısının başı, yüzü, sırtı gibi bütünü ifade eden bir bölümünü kendisiyle ebedi evlenme engeli bulunan bir kadının mahrem bir uzvuna benzeterek kendisine haram kılmasıdır”.¹⁴³ Koca karısına bu şekilde bir benzetme yaptığında “artık sen benim için benzettiğim o kadın gibisin ve bundan dolayı da artık seninle birlikte olamam” demektedir.¹⁴⁴

Cahiliye döneminde zihâra bir boşama yöntemi olarak başvurulmuştur. İslâm zihârı, kefâret ödeyinceye kadar karısıyla cinsel münasebetin haram olduğu bir uygulamaya dönüştürerek kabul etmiştir.¹⁴⁵

Kur'an'da zihâr âyeti olarak bilinen Mücâdele sûresinin ilgili âyetleri Evs b. Sâmit'in hanımı Havle bint Sa'lebe'yi zihâr yaparak boşaması üzerine nazıl olmuştur. Kocasının zihâr yaptıktan sonra kendisiyle cinsel ilişkiye girmek istemesine itiraz eden ve kocasının hem yaptıklarını hem de huysuzluğunu şikâyet ederek, mağdur olduğunu söyleyen Havle, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) başvurmuş ve ondan bu konuda bir hüküm vermesini istemişti. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sabır ve iyi geçim tavsiye ettiği Havle, cevaptan memnun olmamış, içinde bulunduğu durumu Allah'a şikâyet ederek kendisi hakkında vahiy göndermesi ve mağduriyetini gidermesi için niyaz etmişti.¹⁴⁶

¹⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/43-44; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn-Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Daru'l Hadîs, 2004), 3/139-140.

¹⁴² İsfahânî, *el-Müfredât*, “zahr”, 540; İbni Manzûr, *Lisânü'l Arab*, “zahr”, 4/520; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, 12/479.

¹⁴³ İbni Manzûr, *Lisânü'l Arab*, 4/528.

¹⁴⁴ Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, 885.

¹⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/224.

¹⁴⁶ İbn Mâce, “Talâk”, 25; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 17; Nesâî, “Talâk”, 33; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/224.

Bu olay üzerine; “Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a yakının kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir. Karılarına zihâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah’a ve Rasûlüne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah’ın koyduğu kurallarıdır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.”¹⁴⁷ âyetleri nâzil olmuştur.

Sâmit’in Havle’ye zihâr yapması olayı üzerine nâzil olan bu âyetler ve öncesinde inen Ahzâb sûresinin 4. âyeti¹⁴⁸ ile birlikte zihâr boşama sayılmamıştır. Böylece zihâr uygulaması hakkında ağır bir kefâret ödemek şartıyla evliliği devam ettirebilecek yeni bir hüküm getirilmiştir.¹⁴⁹

Zihâr kefâretinin âyette bildirilen sıralamaya göre, köle azat etme ona güç yetiremeyen için aralıksız altmış gün oruç tutma, ona da güç yetiremezse altmış fakiri doyurmak şeklinde olması konusunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Zihâr yapan koca kefâret olarak köle azat edecekse ya da oruç tutacaksa kefâreti yerine getirmediğe karısına yaklaşması haramdır. Buna riayet edemeyen için ayrıca kefâret gerekmemekle birlikte bu kimsenin istiğfar etmesi ve kefâreti yerine getirinceye kadar karısına yaklaşmaması gerekir. Bu hususla ilgili delil olarak bir adamın karısına zihâr yaptıktan sonra kefâret ödemedi onunkı cinsel münasebet kurması ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) adamı kefâret ödeyinceye kadar karısına yaklaşımdan menetmesi gösterilmiştir.¹⁵⁰ Hanefîler bu rivayetleri delil olarak göstererek yemek yedirme kefâreti için de aynı hükmün geçerli olduğunu savunmuşlar, İmam Mâlik ise burada yapılan kıyası kabul etmeyerek yemek yeme kefâretinin cinsel ilişkiden önce şart olmadığını söylemiştir.¹⁵¹

Zihâr yapılırken benzetilen kadının ebedî olarak evlenilmesi haram olan bir kadın olması gerekir. Kocanın karısını yabancı bir kadının ya da nikâhı haram olmayan amca, hala, teyzekızı gibi bir yakınının sırtına benzetmesi ile zihâr yapılmış olmaz. Zihâra konu olan

¹⁴⁷ El-Mücâdele 58/1-4.

¹⁴⁸ “Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.”

¹⁴⁹ Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, 888.

¹⁵⁰ İbn Mâce, “Talâk”, 26; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 17; Nesâî, “Talâk”, 33.

¹⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/225.

organın ise zihâr yapan erkeğin bakması ve dokunması haram olan ve kendisiyle bedeninin tamamının kastedildiği önemli bir organ olması gerekir. El, ayak gibi beden bütünü ifade etmeyen bir organı benzetme ile zihâr olmaz. Örneğin kocanın karısına “sen bana annemin eli gibisin” demesi ile zihâr yapılmış olmaz. Ancak koca karısına hitaben “sen bana annem gibisin” diyecek olsa burada da niyete bakmak gerekir zira zihâr niyetiyle yapılmadığı takdirde Ebû Hanîfe’ye göre bu sözün hiçbir hükmü yoktur. İmam Muhammed bu şekilde söylenen sözü niyete bakılmaksızın “zihâr” sayarken Ebû Yusuf “îlâ” olarak değerlendirmiştir.¹⁵²

Kefâret ödenmeden kadın kocasına haram olduğundan dolayı birbirlerinden uzak durmaları gerekir. Kadın kefareti ödeme konusunda kocasını zorlayabilir ve bu konuda mahkemeye başvurabilir. Kadın nikâh altında iyi muamele görme hakkına sahip olduğu için zihâr yapılmak sûretiyle kendisine yapılan bu haksızlık karşısında bir an evvel kefareti ödenerek normal evlilik hayatına dönmeyi talep etme hakkına sahiptir. Hâkim kocayı kefareti ödeme konusunda zorlar, yerine getirmeme konusunda ısrarcı olması halinde ise ayrılıklarına karar verebilir. İmam Mâlik dört ay beklendiği halde hâlâ kefareti ödenmemişse koca karısına zarar vereceği için zihârın îlâya dönüşeceği görüşündedir. Hanefî mezhebi bu konuda îlâ ve zihâr hükümlerini ayrı değerlendirerek dört aylık sürenin dolması ile zihârın îlâya dönüşmeyeceğini söylemiştir. Zihâr lafızlarıyla îlâ yapılması ise kocanın karısına “seninle ilişkiye girersem sen bana annemin sırtı gibisin” demesi ile olur. Böylece koca dört ay eşine yaklaşmazsa eşi bâin talâk ile boşanmış olur. Dört aylık süre içerisinde kocanın karısına yaklaşması halinde ise o zaman bu söylediği söz zihâr olur.¹⁵³

1.2.3.Ölüm

مات / mâ-te kökünden gelen موت / mevt kelimesi, sözlükte, “ölüm”, “vefat”, “hayatın zıddı”, “hayatın sona ermesi”, “İnsan hayvan ve bitkilerde bulunan canlılığın kaybolması, ruhun vücuttan uzaklaşması” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁴

¹⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/226-228.

¹⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/230, 233.

¹⁵⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, “mevt”, 781; İbni Manzûr, *Lisânü'l Arab*, “mâte”, 2/90; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, “mâte”, 5/98.

“Ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi” şeklinde tanımlanan ölüm,¹⁵⁵ fıkhîta bilincin ve duyuların kaybolup, solunum ve nabzın durması, gözlerin kayması gibi haller ile başlayan, vücudun soğuyup kuruması, morluk, çürüme ve bozulma ile devam eden sürece verilen isimdir. Günümüzde ise beyin ölümünün gerçekleşmesi kesin olarak ölümün gerçekleştiğini göstermektedir. İslâm hukukçuları ölümü hakikî, hükmî ve takdirî olarak üç türe ayırmışlardır. Gözlem teşhis yoluyla insan hayatının kesin olarak sonlanmasına hakikî ölüm, gerçekte yaşıyor olsa bile mahkeme tarafından geçerli hukûkî sebeplere dayanarak kişinin hukuken ölü sayılmasına hükmî ölüm, hükmî ölümle aynı grupta değerlendirilen annesine karşı işlenen bir fiil neticesinde ölü olarak doğan ceninin ölümü de takdirî ölüm olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁶

Esasen evlilik eşlerin ölümüne kadar devam etmesi amacıyla kurulan bir müessesedir.¹⁵⁷ Ömür boyu devam etmesi beklenerek yapılan nikâh akdi ömrün nihayete ermesi ile sona erer ve kocası ölen kadın için iddet süreci başlar.¹⁵⁸ Bakara sûresinde bu husus şu şekilde bildirilmiştir; “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler. Bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde kendileri hakkında, normal ölçülerde yapıp ettiklerinden size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır. Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirirkeniz de veya içinizde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinizde olanları bilmektedir. O’ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.”¹⁵⁹

Kocası ölen kadın için Kur’an’da üç türlü iddet süresi takdir edilmiştir. İlki kısa olan süre yukarda Bakara sûresi 234. âyetinde bildirilen dört ay on günlük süredir. İkincisi uzun olan süre ise bir yıl olup Bakara sûresi 240. âyetinde şu şekilde bildirilmiştir; “İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.” İslâm âlimleri arasında sürelerden hangisinin geçerli olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bu iki süreden uzun olanın geçerli olduğu

¹⁵⁵ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/32-34.

¹⁵⁶ Esen, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/38-40.

¹⁵⁷ Atar, “Nikâh”, 33/112-117.

¹⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/30.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/234-235.

kısa olan süre ile yetinmenin kadına tanınan bir ruhsat olduğu ya da 240. âyetin, 234. âyetle nesh edildiği görüşleri vardır. Üçüncü süre de hamile olan kadınların iddetidir ki bu da doğum yapıncaya kadar devam eder. Talâk sûresi 4. âyet¹⁶⁰ delil olarak gösterilerek sürenin doğum yaptıktan sonra bir yıla kadar devam ettiği konusunda da görüşler vardır. Hanefîler ölüm iddetinin kocanın ölümü ile başladığını söylerken, kadının yas tutmasının gerekliliği neden gösterilerek ölüm iddetinin kadının kocasının ölümünü öğrenmesi ile başladığı görüşü de bildirilmiştir.¹⁶¹

Kocası ölen kadının iddet sürecinde nafakasının karşılanması ve evden çıkartılmaması hususunda Hanefî mezhebi kadının mirastan pay alacağı için ayrıca mirasçılardan nafaka ve mesken temini konusunda sorumlu olmadıklarını savunmaktadır. Şafî mezhebi kocası ölen kadının sadece süknâ hakkı olduğu görüşünü benimseyerek mesken temini için gerekli ücretin kim tarafından ödeneceği hususunda iki farklı yaklaşımda bulunur. Birincisi, kocası ölen kadının mesken ücretini kendisinin ödeyeceği, ikincisi ise kadının hamile ya da zifafa girilmiş olmasına bakılmaksızın mesken ücretinin kocasının bıraktıklarından ödenmesi gerektiği şeklindedir. Malikîler meskenin kirası peşin ödenmişse kadının evden süre sonuna kadar çıkarılmayacağını, peşin ödenmemişse mesken ücretini kadının kendisinin karşılaması gerektiğini savunurlar. Hanbelîler ise kadın hamile değilse mesken ücretinin kadının malından karşılaması gerektiğini, hamile ise hem kadının malından hem de kocasının bıraktıklarından karşılanabileceğini söylemişlerdir.¹⁶²

Ölüm iddeti bekleyen kadının iddet başlangıcından itibaren azamî hamilelik süresi içerisinde doğan çocuğun nesebi ölen kocaya ait olur. Evlilik eşlerden birinin ölümü nedeniyle sona ermişse eşler birbirlerine mirasçı olurlar. Fakihlerin çoğunluğuna göre maraz-ı mevt (ölüm hastalığı) esnasında gerçekleşen bâin boşama sonrasında koca ölürse kadın mirasçı olur, kadın ölürse koca mirasçı olamaz. Bu durumda kadını mirastan mahrum etme niyeti olması nedeniyle hasta olan kocanın bâin boşama sonrası ölmesiyle kadın mirastan mahrum edilemez. Kocanın mirasçı olamaması da boşamayı kendi iradesi ile yapmış olmasından dolayıdır.¹⁶³

¹⁶⁰ “Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır. Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa Allah ona işinde bir kolaylık verir.”, et-Talâk 65/4.

¹⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/30-32.

¹⁶² İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 8/160-167; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/32-33.

¹⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/154-158.

İKİNCİ BÖLÜM

TALÂK SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ VE BOŞAMA İLE İLGİLİ KUR'AN'DAKİ DİĞER ÂYETLER

2.1.Talâk Sûresine Genel Bir Bakış ve Sûre ile İlgili Genel Bilgiler

Mushafta altmış beşinci, iniş sırasına göre doksan dokuzuncu sûredir. Âyet sayısı on iki olup, sûre ismini boşama/boşanma anlamına gelen ilk âyetinden alır. İnsan sûresinden sonra, Beyyine sûresinden önce Medine’de nâzil olmuştur.¹⁶⁴ Abdullah b. Mes’ûd’un (r.a.) bu sûreyi “Sûretü’n-Nisâ’ el-Kusrâ” yani “Kısa Nisâ sûresi” diye isimlendirmiş olması, sûrenin “Talâk” ismini zaman içerisinde aldığını göstermektedir.¹⁶⁵ Sûrenin 1-7. âyetlerinin, Bakara sûresi’nin 228-234. âyetlerinden sonra indiği, Abdullah b. Mes’ûd’un (r.a.) yukarıda geçen rivâyetine dayanmaktadır.¹⁶⁶ Sûrenin 1-7. âyetlerinin nüzûlü, hicrî 5. veya 6. yıllar olarak tarihlendirilmekte olup hicrî 4. yılda indiği bilinen Nisâ sûresinden ve Ahzâb sûresinin 49. âyetinden sonra gerçekleşmiştir.¹⁶⁷

2.1.1. Sûrenin Muhtevası

Talâk sûresini muhteva bakımından, ilk yedi âyeti içeren birinci bölüm ile son beş âyetin yer aldığı ikinci bölüm şeklinde iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölüm, boşama hukukuna ilişkin Bakara sûresinin ilgili âyetlerinin¹⁶⁸ devamı niteliğindedir. Sûreye “Ey Peygamber” şeklinde başlanmış olsa da hitap Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şahsında tüm

¹⁶⁴ Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, ed. Abdullah Muhammed Şehâte (Beyrut: Daru l-Hyaü't Turâsî'l Arabî, 1423), 4/361; *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 5/379.

¹⁶⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 65.

¹⁶⁶ Muhammed İbn Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebu Ca'fer et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân an-tevîli âyi'l Kur'ân*, ed. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî (y.y.: Daru'l Hicr Littabaâti ve'n Neşri ve't Tevzî' ve'l İ'lân, 1422), 23/56.

¹⁶⁷ Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, ed. Düccane Cündioğlu - İsmail Bosnalı, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 6/357; Mustafa İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereğeli Meal Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008), s.1137; Bekir Topaloğlu, “Talâk Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/475-477.

¹⁶⁸ el-Bakara 2/228-234.

mü'minlere yöneliktir.¹⁶⁹ Boşama esnasında uyulması gereken birtakım kurallar Allah'ın sınırları olarak zikredilerek, bu kurallara riâyet edilmesi istenir. Allah'ın (c.c.) bu emirlerini üç aşamada değerlendirmek mümkündür.

İlk aşamada zikredilen âyetlerdeki emirlerle boşama, eşlere düşünme fırsatı veren ara bir sürece dönüşmüştür.¹⁷⁰ İslâm'dan önce de uygulanan bir boşanma yöntemi olan talâkın ıslahı niteliği taşıyan¹⁷¹ bu emirlerle oluşabilecek mağduriyetler önlenmeye çalışılmıştır.¹⁷² Kocanın keyfî boşama kararlarını engellemek için boşamanın kadının adet döngüsü hesap edilerek yapılması istenmiş, boşama gerçekleştiği takdirde evlilik bağının yeniden kurulmasına imkân vermek ve evliliğin devamının mümkün olup olmadığını anlamak için kadının iddet süresini evinde geçirmesi sağlanmıştır.¹⁷³

İkinci aşamada zikredilen emirler, evliliğin sona ermesi ile başlayan yeni sürece ilişkin çeşitli düzenlemeleri içerir. Bunlar iddet süresinin takdiri, iddet süresi içerisinde karı kocanın hak ve sorumlulukları ile boşamanın tescil edilmesi olan şahitler huzurunda yapılması gibi hususlardır.¹⁷⁴

Üçüncü ve son aşamadaki emirlerde ise ferdî ve toplumsal huzurun tesisi için boşamadan en çok etkilenecek olan çocukların maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hükümler zikredilmiştir. Böylece bu hükümlerle çocuklar maddi yönden babanın sorumluluğuna verilirken manevi açıdan anneden mahrum edilmemiştir.¹⁷⁵

Son beş âyetin yer aldığı sûrenin ikinci bölümünde Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara iletmesi için gönderdiği elçilerini dinlemeyen ve karşı çıkan geçmiş kavimlerin sonlarının nasıl olduğu hakkında bilgi verilmiş, dünyada başlarına gelen musibetler ile ahirette çarptırılacakları cezalar hatırlatılmıştır. İnananlar, Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarını hafife almadan, elçilerine itaat etmeleri karşılığında ebedi mutluluk ve cennet ile müjdelenmiştir. Cenabı Hakk'ın her an her şeyi yarattığına ve ilmiyle her şeyi kuşattığına dikkat çekilmiş ve

¹⁶⁹ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't tenzîl ve esrârü't te'vîl* (Beyrut: Daru İhyâü't Turâsî'l Arabî, 1418), 5/220; Seyyid Kutub, *Fîzilâl-il Kur'an*, çev. Bekir Karlığa vd. (İstanbul: Hikmet Yayınları, tsz), 15/24; *Kur'an Yolu*, 5/383.

¹⁷⁰ et-Talâk 65/1-2.

¹⁷¹ Hasan Ali Görgülü, "Câhiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm'ın Boşanmada Örfî İtibar Etmesi", *SDÜİFD* 6 (1999), 111-112.

¹⁷² et-Talâk 65/1; Buhârî, "Talâk", 1-2; Müslim, "Talâk", 1-5; İbn Mâce, "Talâk", 1-3; Ebû Dâvûd, "Talâk", 3; Nesâî, "Talâk", 1, 3, 5; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/33.

¹⁷³ Muhammed b. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne* (Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 1426), 10/49-52; el-Beyzâvî, *Envârü't tenzîl ve esrârü't te'vîl*, 5/220; Kutub, *Fîzilâl-il Kur'an*, 15/13.

¹⁷⁴ et-Talâk 65/2-6

¹⁷⁵ et-Talâk 65/6-7.

son olarak da mü'minlere Allah'ın (c.c.) güç ve kudretini gereği gibi idrak etmeleri emredilmiştir.¹⁷⁶

2.1.2. Sûrenin Nüzûl Ortamı

Sûrelerin Mekke'de ya da Medine'de nâzil olduğu, hangi şartlar altında hangi olayla alakalı indirildiği gibi hususlar her ne kadar ilahî mesajlara bakışı daraltır şeklinde değerlendirilse de Kur'an'ın bütünlüğündeki mesajları doğru anlayabilmek için nüzûl sebebi ve ortamının bilinmesi ilahî maksada uygun şekilde yorumlanması açısından önemlidir.¹⁷⁷

Çalışmamız çerçevesinde Talâk sûresini doğru okuyabilmek için ilk yedi âyetin muhtevası olan boşama ve iddet ile ilgili mevzuları sûrenin indiği ortam ve şartlar açısından değerlendirmek doğru olacaktır. Cahiliyede evlilik, nikâh, iddet, boşanma ve sayısı gibi hususların nasıl algılandığını incelemek İslâm'ın bu konulara yaklaşımını anlamak açısından yerinde olacaktır.

Cahiliye Döneminde evlilik bir erkekle bir kadının bir arada yaşamalarını toplum nazarında meşrulaştıran çeşitli nikâh uygulamaları şeklinde yapılmaktadır. İslâm'ın Cahiliyedeki nikâhların bazılarını kabul ettiği,¹⁷⁸ bazılarını da çeşitli düzenlemeler getirerek ıslah ettiği görülmektedir.¹⁷⁹ Cahiliye nikâhları arasında zikredildiği halde dönemin genel anlayışına aykırı olan, Arapların tamamının kabul etmediği, bölgesel ve kabile içi uygulamalar olarak da zikredilebilecek bazı nikâh çeşitlerini de yine İslâm'ın reddettiği¹⁸⁰ görülmektedir.¹⁸¹

Cahiliye nikâhları hakkında Hz. Âişe'den (r.anhâ) bize ulaşan rivâyet Cahiliye Dönemindeki evlilik ve aile yapısı hakkında bilgi vermektedir. Hz. Aişe (r.anhâ) Cahiliye nikâhları ile ilgili şunları söylemiştir:

¹⁷⁶ *Kur'an Yolu*, 5/394-399.

¹⁷⁷ Muhsin Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl" (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/360-362.

¹⁷⁸ Şahitler huzurunda, mehir alınarak ve velinin izniyle gerçekleşmesi gibi *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, bkz. el-Bakara 2/237; en-Nisâ 4/4,24,25; el-Mâide, 5/5.

¹⁷⁹ Cahiliyede kadının rızası olmadan ya da zorla kaçırılmak sûretiyle yapılan evlilikler ile evlenilecek kadını görmeden onunla evlenme uygulaması mevcuttu. Hz. Peygamber evlilikte kadının rızası olmadan evlendirilemeyeceğini bildirmiş, evlenilecek kadının görülmesini tavsiye etmiştir. Bkz. İbn Mâce, "Nikâh", 9; Buhârî, "Hiyel", 11; Tirmizî, "Nikâh", 18.

¹⁸⁰ Üvey anne ile yapılan nikâh, şîğâr nikâhı da denilen iki kadının mehirsiz takas edilmesi, iki kız kardeşle aynı anda yapılan nikâh gibi, bkz. en-Nisâ, 4/22-23; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 14.

¹⁸¹ Şemseddin Günaltay, "İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri", *Belleten Türk Tarih Kurumu* 15/60 (1951), 702-705; Adnan Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 63.

“Cahiliyye döneminde dört çeşit nikâh vardı. Bunlardan (birincisi) halkın bugünkü nikâhıdır. Evlenmek isteyen adam evlenmek istediği kadının velisinden kadını isteyerek ona dünürlük yapardı. Anlaşırlarsa kadının velisi mehri belirler sonra da o adamla o kadını nikâhlardı.

Diğer bir nikâh şekli de şuydu: Adam karısına hayızdan temizlendiği zaman ‘falan kimseye bir haber gönder de ondan seninle cinsî münâsebette bulunmasını iste’ derdi. Sonra kocası o kadını bırakır ve kadının kendisiyle cinsî münâsebette bulunduğu o erkekten hamile kaldığı belli oluncaya kadar onunla asla cinsi münâsebette bulunmazdı. Kadının gebeliğinin o adamdan olduğu belli olunca kocası isterse onunla cinsî münasebette bulunurdu ve evliliğini sürdürürdü. Bunu kişi sadece çocuğun soylu olmasını istediği için yapardı ve bu (tür) nikâha ‘nikâhu'l-istibda’ adı verilirdi.

Bir başka nikâh şekli de şuydu; On kadar erkek bir araya toplanır ve hepsi de bir kadının yanına girip onunla cinsî münasebette bulunurlardı. Kadın gebe kalıp çocuğunu doğurunca bir süre geçtikten sonra onlara haber gönderir ve hepsini yanına çağırırdı. Onlardan hiçbirisi onun davetine uymaktan kaçınmazdı. Hepsi de onun önünde toplanırdı. Kadın onlara hitabeder, ‘aramızda olan işimizi biliyorsunuz. Ben bir çocuk dünyaya getirdim’ ve ‘bu çocuk senindir ey falanca!’ diyerek onlardan hoşuna giden birini ismiyle çağırır ve çocuğu ona isnât ederdi.

Dördüncü bir nikâh şekli de şu idi: Pek çok kimse toplanarak bir kadının yanına girerdi. Kadın kendisine gelen kimselerin hiçbirinden kaçınmazdı. Bu kadınlar fahişe kadınlardı. Kendilerine gelmek isteyen kişilere bir alâmet olması için kapılarının üzerlerine bayraklar dikerlerdi. Kadın hamile olup da çocuğunu doğurunca daha önce kendisiyle cinsî münâsebette bulunan erkeklerin hepsi onun yanında toplanırlardı. Kadın da onlar için çocuğun şekil ve şemâline bakarak babasını tesbit edebilen kâifler¹⁸² çağırırdı. Onlar da kadının çocuğunu babası olduğuna kanaat getirdikleri kimseye verirlerdi. O da bunu reddetmez ve çocuğu kabul eder böylece çocuk da o adama nispet edilerek onun çocuğu olarak çağırılırdı. Muhammed (s.a.v.) hak ile gönderilince, bütün Cahiliye nikâhlarını yasakladı. Sadece insanların bugün tatbik etmekte olduğu nikâhı bıraktı”¹⁸³

Buradan da anlaşılacağı üzere kadının ve akrabalarının itibarlarını zedeleyen, neslin bozulması ve nesebin karışmasına neden olan uygulamalar, İslâm dini tarafından zina olarak nitelendirilerek Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında kaldırılmıştır.”¹⁸⁴

Cahiliye Döneminde Araplar arasında boşanma ve ardından tekrar evlenme de olağan karşılanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Talâk, Cahiliyede kocalar tarafından

¹⁸² İki kişinin organlarındaki benzerlikten aralarında kan bağı bulunup bulunmadığını ve karakterlerinin nasıl olduğunu tesbit eden kişi. Kâtip Çelebi, *Keşfü’z zunûn* (Bağdat: Mektebetü’l-mesna, 1941), 2/1366.

¹⁸³ Ebû Dâvûd, Talâk 32,33.

¹⁸⁴ Adnan Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh” 49/3 (2013), 40-41.

uygulanan yaygın bir boşama yöntemidir. Boşama hakkını alan bazı asil kadınlar olsa da bu hakkın genellikle kocada olduğu görülmektedir. Boşama yetkisini kullanma hususunda kocanın hiçbir engel tanımadığı çoğu zaman da kadına zarar vermek için kadının ne evlilik hayatını sürdürebilmesine ne de ayrılabilmesine izin vererek yetkisini kötüye kullandığı görülmektedir. Yine Cahiliyede talâk dışında hul, ilâ, zihâr gibi boşama yöntemleri olduğu bilinmektedir.¹⁸⁵

İslâm'ın nikâhta olduğu gibi boşama hususunda da Cahiliyede uygulanan bazı yöntemleri kaldırdığı, bazılarını ıslah ettiği, bazı uygulamalara da müdahale etmeyerek olduğu gibi kalmasına müsaade ettiği görülmektedir

Boşama sayısı hakkında ise Cahiliye Döneminde kabileler arasında farklı uygulamaların mevcut olduğu, Mekke'de üç olan boşama sayısının kimi kabilelerde sınırsız olduğu bilinmektedir. İslâm'ın Cahiliyede bilinen ve kısmen de uygulanan üç ile sınırlı olan boşama hakkını tadil ederek onayladığı görülmektedir.¹⁸⁶

Üç talâkla boşanan kadının başka bir koca ile evlenmedikçe eski kocası ile yeniden nikâh yapmasına izin verilmemesi, Cahiliyede bilinen ve İslâm'ın da onayladığı bir uygulamadır. Ancak zaman zaman sahte nikâh uygulaması olan hülleyle başvurarak bu kuralın ihlal edildiği bilinmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu yola başvuranların Allah'ın lanetine uğrayacaklarını bildirmesi ile hüllenin İslâm tarafından yasaklandığı görülmektedir.¹⁸⁷

Cahiliye Döneminde kocası ölen kadın bir yıl boyunca yas tuttuğu, bir yıl geçmeden evlenemediği, boşanan kadın için belirlenmiş bir iddet süresi olmadığı bilinmektedir. Boşanan kadın eğer hamile ise evlendiği takdirde doğuracağı çocuğun yeni kocasına ait olduğu, karısını boşayan bir adamın karısına dönmek istediği takdirde, kaç talâkla boşamış olursa olsun karısına dönebildiği bir anlayışın varlığı görülmektedir. İslâm dini kadına zarar vermek ve onu muallakta bırakmak maksadıyla yapılan bu uygulamaları kaldırmış,¹⁸⁸ boşanan kadınların iddetlerini üç kuru' (üç hayız veya üç temizlik süresi) olarak belirlemiştir.¹⁸⁹ Hayız görmeyenler için bu süre üç ay olarak takdir edilmiş, hamileler için ise sürenin doğum yapıncaya kadar devam edeceğine hükmedilmiştir.¹⁹⁰ Boşama yapmak için de birtakım kurallar getirilmiştir. Hayız döneminde boşamak yasaklanmış, temizlik

¹⁸⁵ Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 33-44.

¹⁸⁶ Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 35-36; el-Bakara 2/229-230.

¹⁸⁷ İbn Mâce, "Nikâh", 33; Tirmizî, "Nikâh", 28; Nesâî, "Zine", 25.

¹⁸⁸ el-Bakara 2/229.

¹⁸⁹ el-Bakara 2/228.

¹⁹⁰ et-Talâk 65/4; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân an-tevîli âyi'l Kur'ân*, 23/56; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/31.

dönemi içerisinde ise cinsel ilişkiye girdikten sonra boşamak yasaklanmıştır. Boşamanın sadece cinsel ilişkiye girilmemiş temizlik döneminde yapılmasına izin verilmiştir.¹⁹¹ Böylece İslâm, nesebin ve insan neslinin korunması için talâk uygulamasını yeniden tanzim etmiş, toplumun sağlıklı temeller üzerinde devam etmesini sağlamıştır.¹⁹²

İslâm insanın bedenî ve ruhî ihtiyaçlarını fitratı bozmayacak şekilde gidermesine izin vermiştir. Bu ihtiyaçları hor görmediği gibi hayvanî seviyede kalmasına da müsaade etmemiş, çeşitli prensipler çerçevesinde, insana yakışan bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. İslâm kadın ve erkeğin fitraten birbirlerine olan ihtiyaçları ile cinsî alâkalarını kadın ve erkek cinsinin en doğal temayülü kabul ederek onları ortak bir hayat bağı ile birbirine bağlamış ve neslin bekasını bu yolla güvence altına almıştır.¹⁹³

Talâk sûresinin nüzûlüne kadar indirilen evlilik ve boşama ile ilgili âyetlerle Cahiliyede bozulan evlilik müessesini yeniden doğru bir zemine oturtmaya çalışan İslâm, geçmişin bu hususta insana zarar veren son kalıntıları ise Talâk sûresinin nüzûlüyle ortadan kaldırmıştır. Kadının ve erkeğin yaratılıştan getirdiği aslî değer kendilerine iade edilerek İslâm'ın teminatı altına alınmıştır.¹⁹⁴

2.1.3. Sûrenin Nüzûl Sebebi

“Esbâb-ı nüzûl” olarak da bilinen sûrelerin nüzûl sebepleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risaleti döneminde sûre veya âyetlerin vahyine sebep olan olay, durum ya da soruyu ifade etmek için kullanılan bir tabir olup aynı zamanda Kur'an'ın tarihi bağlamını belirleyen bir ilim dalıdır. Nüzûl sebepleri, âyetleri açıklamak ve tarihlendirmek için müfessirlerin başvurduğu temel kaynaklardan biridir. Genellikle sahabeden aktarılan ve vahyin yeri, zamanı ve sebebi ile ilgili ayrıntıları içeren bu haberler Kur'an'ı anlamak ve âyetleri doğru tefsir edebilmek için ilk şarttır. Kur'an-ı Kerim'deki bütün âyet ve sûreler dış bir sebebe binaen nâzil olmamakla beraber bütün sûre ve âyetlerin kendi iç bütünlüğünde anlam ve muhteva bakımından bir sebebe binaen nâzil olduğu görülmektedir. Sûrelerin nüzûl sebepleri, ilgili âyet ve sûrelerin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak gerekli hükümlerin çıkarılmasını

¹⁹¹Ebû Dâvûd, “Talâk”, 4.

¹⁹² Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 25-26.

¹⁹³ Kutub, *Fîzilâl-il Kur'ân*, 15/19.

¹⁹⁴ Buhârî, “Talâk”, 1-2; Müslim, “Talâk”, 1-5; İbn Mâce, “Talâk”, 1-3; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 4; Nesâî, “Talâk”, 1-3-5; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtîhu'l-gayb*, 30/27; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/27; Kutub, *Fîzilâl-il Kur'ân*, 20.

kolaylaştırmaktadır. Âyetin kimin hakkında nâzil olduğunu bilmek onu anlama sürecinde hem ortaya çıkabilecek ihtilafların önlenmesi bakımından hem de kastedilen mananın dışına çıkılmaması bakımından da önem teşkil etmektedir.¹⁹⁵

Talâk sûresinin sebab-i nüzûlü kadar boşama ve iddet ile ilgili daha önce nâzil olan sûre ve âyetlere bakmak da Talâk sûresinin nüzûl sebebini anlamamızı kolaylaştırması bakımından elzemdir.

Boşama ve iddetle ilgili Talâk sûresinden önce Medine’de nâzil olan Bakara sûresi¹⁹⁶ ve Ahzab sûresinin¹⁹⁷ ilgili âyetlerinin Cahiliyeden beri devam eden talâk ve iddet uygulamalarını gerek kadının gerek toplumun lehine olacak şekilde ve erkeğin geniş yetkilerini de sınırlandırarak ıslah ettiği görülmektedir. Yapılan bu düzenlemeleri şu şekilde özetlemek mümkündür;

- a. Kocanın en çok üç kez karısını boşama hakkı vardır.
- b. Birinci ve ikinci boşamanın gerçekleştiği durumlarda, iddet esnasında kocanın karısına dönme hakkı vardır.
- c. Kadın iddet süresi içerisinde bir başkası ile evlenemez.
- d. İddet bitiminde kadın kocasına ancak yeni bir nikah akdi ile helal olur.
- e. Koca hanımını üçüncü kez boşadığında, yani son hakkını kullandığında, hanımını iddet esnasında bile alamaz ve onunla ancak kadın, başka bir erkekle evlenip yeni kocasının kendi isteği ile onu boşaması halinde evlenebilir.

¹⁹⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z zunûn*, 1/76; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl ’ün Rolü* (İstanbul: ŞuleYayımları, 1994), 68; Esra Gözeler, *Kur’an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi* (İstanbul: Kuramer, 2016), 109-110.

¹⁹⁶ “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah’ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir” (el-Bakara 2/228).

“Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah’ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah’ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir” (el-Bakara 2/230).

“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler. Bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde kendileri hakkında, normal ölçülerde yapıp ettiklerinden size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır” (el-Bakara 2/234).

¹⁹⁷ “Ey iman edenler! Mü’min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara müt’a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın” (el-Ahzâb 33/49).

f. Kadınların iddet süreleri, cinsel ilişkisinin olduğu evliliklerde, hayızdan kesilmemiş kadınlar için, üç kuru' müddetidir. Cinsel ilişkisinin olmadığı evliliklerde ise kadının iddet beklemesine gerek yoktur.

g. Kocanın vefatı ile son bulan evliliklerde ise kadının iddeti dört ay on günle sınırlıdır.

Boşanma ve iddetle ilgili Talâk sûresinde getirilen düzenlemelere baktığımızda ise öncesinde nâzil olan âyetlerde getirilen hükümlerin ortadan kaldırılmadığı ya da değiştirilmediği görülmektedir.

Talâk sûresinin nüzûlüyle birlikte İslâm aile hukukuyla ilgili kemâl seviyeye ulaşan meseleleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

a. Önceki sûrelerde açıklanmayan veya yanlış anlaşılan hükümler açıklanmıştır. Hayızdan kesilmiş kadınların, henüz hayız görmeye başlamamış kadınların, kocası vefat etmiş hamile kadınların iddet sürelerinin ne kadar olduğu bildirilmiştir. Boşanan kadınların nafaka ve ikamet meseleleri ile anne ve babası boşanmış küçük çocuğun emzirilmesi meselesi çözüme kavuşturulmuştur.

b. Boşama hakkını kullanan kocanın bu kararı uygulamaya koymadan önce gözetmesi gereken hususlar bildirilmiş ve boşamaya engel olacak bazı öğütler sıralanmıştır.

c. Boşanma sırasında ve sonrasında, geçmişte hayatı paylaştığı eski eşine karşı olan tutumlarında çeşitli hikmetler gizlenen ve müjdelere nail olan bazı ahlaki meziyetleri takınması tavsiye edilmiştir. Bunlar kişiyi aile hayatında ve insanlığında ulaşması gereken yüce bir mertebeye ulaştırması bakımından önem taşıyan davranış ve tutumlardır.

Böylece Talâk sûresinin nüzûlü ile önce nâzil olan âyetlerde tam olarak açıklanmayan hususlar açıklanmış, talâk ile iddetin mahiyetlerine ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Talâk sûresinin nüzûl sebebine gelince, bununla ilgili çeşitli rivâyetler vardır. Bunlardan birisi; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vermiş olduğu sırrı eşi Hz. Hafsa'nın (r.anhâ) tutamayıp, Hz. Aişe'ye (r.anhâ) açıklaması üzerine inmiş olduğudur.¹⁹⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Hafsa'yı (r.anhâ) boşaması ve onun da ailesinin yanına dönmesi üzerine sûrenin ilk âyetinin; "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak boşayın ve iddeti sayın" kısmı nâzil olmuştur. Allah (c.c.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Hafsa'nın (r.anhâ) çok namaz kılıp, oruç tutan âbide bir hanım olarak cennetteki hanımlardan olduğunu

¹⁹⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l Kur'an*, 4/269; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 30/27; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/26-27; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't tefâsîr* (Kahire: Daru's Sâbûnî, tsz), 6/386.

bildirmiş ve Hz. Hafsa'ya (r.anhâ) dönüş yapmasını emretmiştir. Hz. Hafsa'nın (r.anhâ) ailesinin yanına dönmesi üzerine de âyetin "...Evlerinden onları çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar..." kısmı nâzil olmuştur.

Bir başka nüzûl sebebi; Abdullah b. Ömer'in (ra) hanımını hayız halinde iken boşaması üzerine babası Hz. Ömer'in (ra) durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlatmasıdır. Bu olay üzerine "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak boşayın ve iddeti sayın" âyeti nâzil olmuş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de Abdullah b. Ömer'in eşine dönmesini ve onu hayızdan temizlenip, sonra hayız görüp, sonra temizleninceye kadar tutmasını, boşamak isterse temiz halde ve cinsel ilişki olmadan boşamasını emretmiştir. Sonrasında Allah'ın (c.c.) dikkate alınmasını istediği iddetin bu olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁹

Kurtubî (ö.671/1273), tefsirinde Abdullah b. Amr b. el-Âs, Amr b. Said b. el-Âs, Utbe b. Gazvan gibi sahabelerin Abdullah b. Ömer'in (ra) yaptığı şekilde boşama yaptıklarını bildirmiş ve bunun üzerine ilk âyetin nâzil olduğunu söylemiştir²⁰⁰

Bir başka nüzûl sebebi ikinci âyet ile ilgilidir. "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar" âyetinin Eşca' kabilesinden fakir ama kalabalık bir aileye sahip Malik b. Avf el- Eşcaî hakkında nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Rivâyetin bir varyantında sürüsünün düşman tarafından gasp edilmesi üzerine Hz. Peygamber'den (s.a.v.) yardım istemiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Allah'tan kork, sabret" demiştir. Aradan çok geçmeden Malik b. Avf el- Eşcaî'nin oğullarından birisinin bir davar sürüsü getirmesi üzerine de Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sürüyü ona vererek memnun etmiştir.²⁰¹

Rivâyetin diğer varyantında ise Malik b. Avf el- Eşcaî'nin Salim adındaki oğlunu müşrikler esir almış bunun üzerine o da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek hem fakirlikten şikâyet etmiş hem de "Oğlum düşman tarafından esir alındı, annesi de buna dayanamıyor. Bana ne emredersiniz?" demişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona "Allah'tan kork ve sabret, sana da annesine de 'lâ havle velâ kuvvete illa billah' sözlerini çokça tekrarlamanızı emrederim" buyurmuştu. Malik b. Avf evine dönüp hanımı ile beraber Hz. Peygamber'in tavsiyesini yerine getirmiş ve bir süre sonra oğlu düşmanın gafil bir anında onların dört bin kadar koyununu ve eşyalarını, başka rivâyetlerde sayısı elli, yüz ya da bir tane olarak farklılık

¹⁹⁹ Buhârî, "Talâk", 1-2; Müslim, "Talâk", 4; İbn Mâce, "Talâk", 1-3; Nesâî, Talâk 1-3-5; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l Kur'an*, 5/269; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 30/27; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/27; Sâbûnî, *Safvetü't tefâsîr*, 6/386.

²⁰⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, 4/363.

²⁰¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, 4/364; Taberî, *Câmi'u'l-beyân an-tevîli âyi'l Kur'an*, 23/44.

gösteren develerini önüne katıp ailesine dönmüştü. Âyet-i kerîmenin bu olay üzerine nâzil olduğu ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu hayvanları ona verdiği rivâyet edilmiştir.²⁰²

Sûrenin iddet ile ilgili âyetlerinin bir başka nüzûl sebebi de Yezid b. es-Sekenî'nin kızı Esma'nın yaşadıklarıdır. Esma'nın Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde henüz boşanan kadınların iddet beklemesi ile ilgili bir hüküm gelmemişken kocası tarafından boşanması üzerine iddet âyeti nâzil olmuş ve böylece Esma'nın, iddet hükmünün indiği ilk kişi olduğu rivayet edilmiştir.²⁰³

2.1.4. Sûrede Boşama ile İlgili Âyetler

Sûrenin ilk yedi âyetinde boşama ile ilgili hükümler yer alır. Bunları sırasıyla ele alacak olursak ilk âyet şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْضُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُخْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

“Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”²⁰⁴

Sûreye Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nida edilerek başlanmışsa da hüküm hem Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hem de ümmetine yöneliktir. Kur'an'ın bu şekilde hitabı Hz. Peygamber'in makamına yönelik saygı ifade etmesi ve mananın önemine dikkat çekmesi içindir. Nitekim Abdullah b. Ömer'in (ra) hanımını boşaması hâdisesinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) durum kendisine intikal ettirildiğindeki kızgınlığı, konunun ehemmiyetini göstermektedir. Allah'ın (c.c.) boşama konusunda gözetilmesini istediği iddeti, âyeti işaretle anlatması da hitabın tüm ümmete yönelik olduğuna delil olarak gösterilmiştir.²⁰⁵

“Kadınları boşamak istediğinizde iddetlerini dikkate alarak boşayın” emri bir yandan boşamaların özel bir zaman dilimi içerisinde yapılmasını isterken bir yandan da boşama

²⁰² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/44; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihi'l-gayb*, 30/34.

²⁰³ Ebû Dâvûd, “Tâlak”, 36; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/28.

²⁰⁴ et-Talâk 65/1.

²⁰⁵ Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/266; Kutub, *Fîzilâl-il Kur'an*, 15/25.

isteğinin arkasında yatan duygusal kararları yeniden gözden geçirme imkânı verir. Boşamanın karı koca arasında oluşan olumsuz duygular sonucu meydana geldiği durumlarda boşamalara belli bir zamana tahsis edilmesiyle duyguların olması gereken halini alması sağlanarak verilebilecek yanlış karardan dönme imkânı bulunmuş olacaktır.

İkinci ve üçüncü âyetlerde iddet sürecinde yapılması gerekenler bildirilmiş ve ilahî muradın açığa çıkması için çeşitli tavsiyeler yapılmıştır.

فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلُ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً

“Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar.”²⁰⁶

وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

“Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir. Allah her şeye bir ölçü koymuştur.”²⁰⁷

İddet süreleriyle ilgili kafa karışıklığını gideren ve önceki sûrelerde açıklanmayan bazı hususlar dördüncü âyette bildirilmiştir. Bu sürelerin belirlenmesinin hikmetleri ve riâyet edildiğinde sağlayacağı kolaylıklar hem dördüncü hem de beşinci âyette hatırlatılmıştır.

وَالَّذِي يَمْسَسُ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحْضَ وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ
أَمْرِهِ يُسْرًا

“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.”²⁰⁸

ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْنَا وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا

²⁰⁶ et-Talâk 65/2.

²⁰⁷ et-Talâk 65/3

²⁰⁸ et-Talâk 65/4.

“İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükâfatını büyütür.”²⁰⁹

Altıncı âyette iddet süresi içerisinde karı kocanın sorumlulukları belirlenmiş, süreçten etkilenen karı kocanın ve çocuğun hukukunun korunması sağlanmıştır. Yedinci âyetle bu hakların mahiyeti ve olması gereken şekli bir formül niteliğinde bu sürece giren taraflara bildirilmiştir.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمِلَ فَأَنْتَفِئُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ وَأَنْتُمْ بِبَيْنِكُمْ بِمَعْرِفَةٍ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَتَضَرَّعُوا لَهُ الْآخَرَى

“Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.”²¹⁰

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

“Eli geniş olan elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızıkı dar olan da Allah'ın ona verdiği (o ölçüde) harcasın. Allah bir kimseyi ancak kendisine verdiği ile yükümlü kılar. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.”²¹¹

2.2.Boşama ile İlgili Diğer Âyetler

Talâk sûresinden önce nâzil olan, boşama sürecine ilişkin âyetleri bir bütünlük oluşturması bakımından konu ekseninde bir araya getirmeyi uygun bulduk. Konunun Kur'ân-ı Kerîm'de farklı âyetlerde nasıl ele alındığı önemli bir husustur. Bu şekilde ele almak meselenin anlaşılmasını kolaylaştırmanın yanında verilen hükümlerin bir bütünlük oluşturması ve daha kolay tasnif yapmamızı sağlaması bakımından da faydalı olacaktır. Bu amaçla boşama sürecine ilişkin Talâk sûresi dışında diğer âyetler, boşamanın meşruiyeti, boşamayı önleyici tedbirler, boşama sayısı, iddet sürecinde gözetilmesi gereken hususlar, diğer boşama yöntemlerinden îlâ, muhaleâ, liân ve zihâr başlıkları altında ele alınacaktır.

²⁰⁹ et-Talâk 65/5.

²¹⁰ et-Talâk 65/6.

²¹¹ et-Talâk 65/7.

2.2.1. Boşamanın Meşruiyeti ile İlgili Âyetler

Boşama en sevimsiz helal olmakla beraber meşrudur. Ahzâb sûresi, Tahrîm sûresi ve Nisâ sûresinin aşağıda yer vereceğimiz ilgili âyetleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerini boşamasına yönelik olması ve boşamanın bir seçenek olarak sunulması bakımından boşamanın meşruiyetini açıkça göstermektedir. Çalışmamız içerisinde zikrettiğimiz diğer âyetlerin de boşamanın meşruiyetine delil olarak gösterilmesi mümkün olmakla beraber hem daha sistematik bir sınıflama yapmak hem de tekrara düşmemek için bu başlıkta aşağıda sıralayacağımız âyetleri ele almayı uygun bulduk.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا

“Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size müt’a vereyim ve sizi güzelce bırakayım.”²¹²

وَإِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا

“Eğer Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”²¹³

Ahzâb sûresinin ilgili âyetleri hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerinden bazılarının tutumları üzerine nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Kendisinden daha çok dünyalık istemeleri veya birbirlerini bu konuda kıskanmaları nedeniyle kendisini üzmeleri ile Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir ay onlara yaklaşmamak üzere yemin edip (îlâ) ayrı yaşamaya karar vermiştir. Bir aylık sürenin sonunda “tahyîr”²¹⁴ adıyla anılan Ahzâb sûresinin 28-29. âyetleri nâzil olmuştur.

Âyetlerin nüzûlü ile Hz. Peygamber (s.a.v.), o gün nikâhı altında bulunan eşlerini toplamış ve önce Hz. Aişe'den (r.anhâ) başlayarak kendilerine seçim imkânı tanımıştır. Hepsisi de Allah'ı, Rasûlünü ve ahireti tercih etmişlerdir.²¹⁵ Muhayyerlikle kastedilen, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımlarını, dünyayı seçip onlardan ayrılmak ile âhireti seçip onları nikâhı altında tutmak arasında serbest bırakması şeklinde yorumlanmıştır.²¹⁶

²¹² el-Ahzâb 33/28.

²¹³ el-Ahzâb 33/29.

²¹⁴ Sözlükte “seçim yapmak” manasına gelir. İbni Manzûr, *Lisânü'l Arab*, 4/266; Muslihuddin Mustafa, *Ahterî Kebîr* (İstanbul: Matbaâ-i Âmire, 1310), 130.

²¹⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 33/4-5; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Talâk”, 4.

²¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/117.

عَسَى رَبُّهُ أَنْ يُلْقِيَهُمْ أَنْ يُبَدِّلَ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُمْ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا

“Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha hayırlı, Müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.”²¹⁷

Tahrîm sûresiyle ilgili olarak da Hz. Peygamber (s.a.v.), eşlerinden birine bir sır vermiş, sır verdiği eşi de yine eşleri içinden bir diğerine bunu söylemiştir. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber sırrı söylediği eşine sitem etmiş, bunun üzerine de birbirlerine arkaya çıkan eşleri bazı maddi taleplerde bulunmuşlardır. Burada sözü edilen eşlerin kim olduğu konusunda farklı rivâyetler olmakla beraber kendisine sır verilen eşin Hz. Hafsa, bu sırrın kendisine açıldığı eşin Hz. Âişe olduğu görüşü kabul görmüştür. Fakat diğer eşlerinin de âyet kapsamında uyarılmış olması eşlerinin hepsinin âyetin muhatabı olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla âyet, Allah (c.c.) tarafından Rasûlüne bir vaad ve eşlerine bir uyarı niteliğindedir. Tahrîm sûresi beşinci âyette, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eşlerini boşayacak olması halinde kendisine onlardan daha hayırlı eşler verileceğinin bildirilmesi, boşama konusunda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) serbest bırakılmasına ve boşamanın meşruiyetine delil olarak gösterilmiştir.²¹⁸

Nisâ sûresinde ise şöyle buyrulmuştur;

وَأَنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا

“Eğer ayrılırlarsa, Allah bol lütuf ve nimetiyle onların her birini zengin kılar (başkalarına muhtaç bırakmaz). Allah lütfü geniş olandır. O hüküm ve hikmet sahibidir.”²¹⁹

Bütün çabalara rağmen evlilik hayatını sürdürmek mümkün olmadığı durumlarda sırf ekonomik sebeplerle evliliğe katlanmak gerekmediği, eğer karı koca birbirinden ayrılacak ve boşanma gerçekleşecek olursa, Allah’ın (c.c.) erkeğe ve kadına boşandığı karısından veya kocasından daha fazla hoşnut olacağı yeni bir eş nasip edebileceği hatırlatılmaktadır. Bu durumla ilgili Kur’an’ın tutumunu Kurtubî şu şekilde özetlemiştir:

“Rivâyete göre Cafer b. Muhammed’e²²⁰ bir adam gelip fakirliğinden şikâyet etti. Ona nikâhlanmasını söyledi. Adam gitti evlendi. Daha sonra ona gelip yine fakirlikten şikâyet etti. Bu sefer o hanımı boşamasını emretti. Ona niye böyle yaptığı sorulunca da şöyle dedi: “Eğer

²¹⁷ et-Tahrîm 66/5.

²¹⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 66; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 21/90-92; Mevdûdî, *Tefhimu‘l Kur‘ân*, 6/403.

²¹⁹ en-Nisâ 4/130.

²²⁰ Ebû Bekr Ca’fer b. Muhammed b. el-Hasen el-Firyâbî (ö. 301/913) muhaddis, fakih ve müfessir. Mehmet Ali Sönmez, “Ca’fer b. Muhammed Firyâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/145-146.

fakir iseler, Allah onları lütfuyla zengin kılar”²²¹ âyetinin söz konusu ettiği kimselerden olabilir ümidiyle ona nikâhlanmasını emrettim. Ama bu âyetin söz konusu ettiği kimselerden olmadığı ortaya çıkınca, bu sefer de ona boşanmasını emrettim ve dedim ki: Belki de şu: “Eğer birbirlerinden ayrılırlarsa Allah her birini genişliği ile zengin kılar”²²² âyetinin söz ettiği kimselerden olabilir.”²²³

2.2.2. Boşamayı Önleyici Tedbirler ile İlgili Âyetler

Nisa sûresinin aşağıda yer vereceğimiz ilgili âyetleri²²⁴ boşanmayı önlemek için alınan tedbirleri içermektedir. Bu âyetlerde erkeğin önceleniyor, kadının ikincil planda kalıyor görünmesini değerlendirecek bir giriş yapmak ve Cahiliyede toplumsal yapı ve kadın erkek algısı üzerine genel bir okuma yapmak yerinde olacaktır.

Kurucu unsurun karı koca olduğu aile kurumunun bekası için karı ve kocanın yerine getirmesi gereken birtakım vazifeler vardır. Bunlar hak ve sorumluluklar çerçevesinde toplumda hâkim olan örfe göre düzenlenmiştir. Nitekim Hz. Ömer’in “Biz muhacirler kadınlarımıza hâkimdik, sözümüzden çıkmazlardı, Medine’ye gelince gördük ki, Medine’nin yerli kadınları kocalarına hâkim durumdalar, bu defa bizim kadınlarımız da onlara benzemeye, onlar gibi davranmaya başladılar.”²²⁵ sözü toplumda örf konusundaki farklılık ve değişime örnek olarak gösterilebilir.

Ailede görev dağılımı ve aile reisliği hususunda Kur’ân-ı Kerîm’de Nisâ sûresi 34. âyette zikredilen “kavvâmlık” kavramı hakkında çokça yorum yapılmıştır. Günümüzde “aile reisliği” şeklinde okuduğumuz bu kavram, “reis, yönetici, eğitim, koruma, savunma, ıslah, kazanma, üretme” mânalarına gelmektedir.²²⁶ Erkeklerin bu görevi daha çok üstlendiği kadim bir insanlık geleneği mevcuttur. Tarih boyunca da aile reisliği genellikle kocalar tarafından üstlenilmiştir. İslâm’dan önceki Arap toplumunun bir dönem anaerkil bir aile yapısına sahip olduklarını gösteren ipuçları olmakla beraber sonrasında erkek egemen,

²²¹ en-Nûr 24/32.

²²² en-Nisâ 4/130.

²²³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 7/167-168; *Kur’an Yolu*, 2/156.

²²⁴ En-Nisâ 4/34-35, 128-129.

²²⁵ Buhârî, “Nikâh”, 83.

²²⁶ *Kur’an Yolu*, 2/58.

ataerkil bir anlayışın mevcudiyeti ve beraberinde kavvâm vazifesinin Cahiliyede erkeğe verilmiş olduğu görülmektedir.²²⁷

Araplar arasında kadın algısının zaman içerisinde değişiklik gösterdiği görüşünde olan sosyal bilimciler tarafından ataerkil olan toplumsal yapıya totemli klan ve anaerkil dönem geçirildikten sonra ulaşıldığı görüşü savunulmaktadır. Anaerkil olan dönemde nesebin anne tarafından geldiği ve kabilelerin eski soylarını ve isimlerini totemizm kaynaklı annelikten aldığı ve anaerkil klan döneminde akrabalık ilişkisinin zevi'l-erhâmdan²²⁸ ibaret olduğu iddia edilmektedir. Yine rahim kelimesinin kaynaklık ettiği zevi'l-erhâmın akrabalığın anne rahmi yoluyla devam ettiğine işaret ettiği, toplum ataerkil mahiyete evrildikten sonra asabe (baba tarafından gelen erkek akraba ve erkek çocuklar) kavramıyla ifade edilen baba soyunun zevi'l-erhâmdan ayrıldığı görüşü ileri sürülmektedir. Anaerkil olan toplum yapısının zaman içerisinde gerçekleşen değişiminin ise nasıl olduğu konusunda, nüfusun çoğalması, hayvanların evcilleştirilmesi, ticarî kervancılığın başlaması ve ibtidâî sanatın gelişmesi sonucu Arap erkeğinin, kadının ailesinin istediği şeyleri vererek kadını kendi kabilesine götürmesiyle gerçekleştiği ve böylece totemciliğin tedricen kaybolarak zaman içerisinde yok olduğu görüşü benimsenmektedir. Ayrıca kan davası, diyet ve verasetin önce yakın sonra uzak asabe arasında olması gibi hususların da ataerkil anlayışa geçildikten sonra oluştuğu, yine müt'a nikâhının anaerkil dönemin dini nitelik taşımayan nikâhının son kalıntısı olarak devam ettiği de iddialar arasında yer almaktadır.²²⁹

Bu görüşe karşın, süreçte anaerkillik olmadığını iddia edenler İslâmın geldiği dönemde Mekke ve Medine civarında mevcut olan toplumsal yapının katı bir ataerkillik arz ettiğini söylemektedirler. Yerleşik hayata geçiş, özel mülkiyet anlayışına geçilmiş olması, ticaretle zenginleşen kimselerin servetlerini soylarına aktarmak istemeleri, avcılık ve toplayıcılıktan tarıma geçilmiş olması, düşünsel dünyada ataerkilliğin önemi ve bunun dile yansımalarını da görüşlerine delil olarak göstermektedirler.²³⁰

²²⁷ Günaltay, “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, 697-699; Emrah Dindi, *Kur'an'da İslâm Öncesi Kültür Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 122-123.

²²⁸ Anne tarafından dedeler, kızın çocukları, yeğenler, dayı, teyze, hala, anne bir amca gibi çoğunlukla kişinin annesi veya kızı yoluyla kan bağı bulunan akrabalarından oluşan akrabalarıdır. Bununla birlikte hala gibi erkek tarafından bazı akrabaları da içerir. Hamza Aktan, “Zevi'l-Erhâm” (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/307-308.

²²⁹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l - 'Arab kable'l-İslâm* (Daru's-Sakî, 1422), 2/169-176; Günaltay, “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, 697-701.

²³⁰ Asım Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 70-72.

İslâmın kuvvetli bir ataerkil yapıda olan Mekke’de doğması, Hristiyanların ve ataerkilliğin kuvvetli savunucuları olan Yahudilerin Medine’de yaşıyor olması, İslâm’ın doğduğu yıllarda katı bir ataerkil yapının mevcudiyeti ve Kur’an’ın nâzil olduğu toplumun ataerkil kültürünün muhatap kitleyle iletişim kurma ve onları ikna etme cihetiyle Kur’an’ın erkeği önceleyen hitabına yansıdığını söylemek mümkündür. Yukarda ifade ettiğimiz tarihsel süreçlerden hangisi göz önüne alınırsa alınsın, İslâmın mevcut toplumsal şartlarla beraber farklı toplumsal şartlarda da geçerliliği olan genel ilkeleri ihtiva ediyor olduğu gerçeğini değiştiremeyecektir.²³¹

İslâm’ın kadına yönelik bakışını anlamak için daha geniş çerçeveden bakmak zorunluluk arz etmektedir. Bu doğrultuda vahyin geldiği dönemin şartlarına uygun olarak İslâm’ın kadın ve erkeğin yaratılış özelliklerindeki farklılıkları da dikkate alarak, onların fitrî kabiliyetleri ölçüsünde onlara mesuliyet verip kavvâmlık görevini kocaya tevdi etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Aile birlikteliğini sağlamak, yuvayı ayakta tutmak vazifesinin ise karı kocaya birlikte verildiği, taraflardan birisi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediği takdirde ise karı kocaya uygulanacak çeşitli tedbir ve yaptırımlarla yuvanın yıkılmasının önüne geçilmeye çalışıldığı da unutulmamalıdır.²³²

Kur’an’da aile birliğini sağlamak için yapılan görev taksimi ile kocaya çeşitli sorumluluklar ve beraberinde aile reisliği vazifesi verilirken, kadınların da kocalarına bu konuda tâbi olmaları istenmiş, yapılan görev taksimi ve iş bölümünün ardından aralarında çıkabilecek anlaşmazlıklar için de çeşitli tedbirler alınmıştır. Aile birliğini sağlayacak kuralların kadın tarafından çiğnenmesi halinde, sırasıyla uygulanmak üzere öncelikle kocanın karısına öğüt vermesi istenirken, fayda vermemesi halinde, kocanın cinsel ve duygusal yönden karısı ile alakadar olmaması yani onu yatakta yalnız bırakması tavsiye edilmiştir. Bu iki yolun da fayda vermediği durumlarda (hafifçe) dövme şeklinde bir yola başvurma izni verilmiştir. Bundan sonraki aşamada ise kadının aleyhine başka bir yola başvurmaktan kaçınılması gerektiği de ayrıca vurgulanmıştır.

Dövmenin mahiyeti konusunda müfessirler arasında farklı görüşler mevcuttur. Bu konuyu “Allah (c.c.) kadınların dövülmesini emretmektedir” şeklinde yorumlamaktan ziyade örfi

²³¹ Âmine Vedûd Muhsin, *Kur’an ve Kadın*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İz Yıncılık, 1997), 101,150; Dindi, *Kur’an’da İslâm Öncesi Kültür Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*, 124-125; Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*, 72.

²³² *Kur’an Yolu*, 2/58-61; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 6/280.

uygulamalar, İslâm'ın bu konudaki diğer nasları ve Hz. Peygamber'in fiilî uygulamaları çerçevesinde bir bütün olarak ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.²³³

Kadının geçimsizliğinin ne olduğu konusunda, “kocasından nefret etmesi, ona itaat etmeyi kendine yedirememesi, başkasına göz koyması” şeklinde tarif edilmiştir. İyi kadınların vasıfları arasında sayılan gönülden boyun eğme, Allah'ın (c.c.) korunmasını emrettiği şeyi yani namusunu (kocası yokken yani kocasının zorlaması ile değil, içinden gelerek) korumasını ve sevgi, saygı, sükûnet gibi aileyi ayakta tutan değerleri kapsamaktadır. Bu değerler kadın tarafından çiğnenecek olursa yuvanın dağılmasını önlemek için kocanın yukarıda sıralanan te'dip yollarına başvurmasına izin verilmiştir.²³⁴ Ayrıca kadını te'dip etme yetkisinin Kur'an'da kocaya verilmesi de Cahiliye hukukunun erkeği veli kabul etmesinden bağımsız düşünülmemelidir. Sosyo-ekonomik şartlar gözönünde bulundurularak erkek, üstlendiği vazifelerle paralel yetkilendirilmiş ve bu da erkeğe kadına nispetle konum olarak üstünlük sağlamıştır.²³⁵

Kocanın kurallara uymaması ve aile birliğini bozmaya yönelik tavırlar içerisine girmesi yani erkeğin geçimsizliği ise “nefret, uzaklaşma, normal evlilik ilişkilerini aksatma, incitme, sert davranma” ifadeleriyle açıklanmıştır. Kadının uzlaşmak için yol araması sulh, uzlaşma ve anlaşma yoluna gitmesi ile kötü muameleyi asgariye indirecek tedbirler alması tavsiye edilmiştir. Ayrıca boşama ile sonuçlanacak geçimsizliği önlemek, boşamanın yol açacağı zararlardan korunmak için kadının kocası ile anlaşması daha uygun bir yol olarak görülmekle beraber, kocadan kaynaklanan geçimsizlik sebebiyle kadının, hâkime veya hakeme başvurması ve evliliğin sona erdirilmesini istemesinin de önü kapatılmamıştır.²³⁶

Karı kocanın anlaşmazlıkları yüzünden evlilik birlikteliğinin bozulmasının önüne geçmek ve aralarını düzeltmek için önerilen bir başka tedbir de kadının ve erkeğin ailesinden hakem tayin edilmesi, aile meclisinin devreye girmesi ve eşlerin arasının düzeltilmesidir.²³⁷

Erkeğin birden fazla kadınla evlendiği bir kültürde²³⁸ değerlendirilmesi gereken Nisâ sûresi 129. âyette ise kocanın eşleri arasında adaleti sağlaması, evliliğin devam etmesini sağlayarak yuvanın yıkılmasını önleyecek bir tedbir olarak tavsiye edilmiştir.²³⁹

²³³ Buhârî, “Nikâh”, 94; İbn Mâce, “Nikâh”, 3; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 43.

²³⁴ Kutub, *Fîzilâl-il Kur'an*, 3/212-213.

²³⁵ Dindî, *Kur'an'da İslâm Öncesi Kültür Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*, 133-135.

²³⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 7/166; *Kur'an Yolu*, 2/154-155; Kutub, *Fîzilâl-il Kur'an*, 3/473.

²³⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 6/290.

²³⁸ Bkz Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 106-116.

²³⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 7/167-169.

Bu hususların yer aldığı âyetler şu şekildedir:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamaktadırlar (ve ailenin geçimini sağlamaktadırlar). İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da ‘gayb’ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövin. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür.”²⁴⁰

وَأِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Eğer karı kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”²⁴¹

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”²⁴²

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا رَحِيمًا

“Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocasını hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.”²⁴³

²⁴⁰ en-Nisâ 4/34.

²⁴¹ en-Nisâ 4/35.

²⁴² en-Nisâ 4/128.

²⁴³ en-Nisâ 4/129.

Genel itibariyle Kur'an'ın kadın ve erkeğin konumu ve rolleri hususundaki ifadelerine bakıldığında Cahiliye dönemi Arap geleneğinde kadının toplumdaki rolünü ve toplumun kadına bakışını yansıttığını görmek mümkündür. Kadının erkeğe nispetle değerinin düşük olması ve erkeğin kadın üzerinde tahakküm kurması Arapların yaşadıkları coğrafyanın ve hayat koşullarının tesiri sonucu olduğu unutulmamalıdır. Hayatta kalmanın, diğer kabileler üzerinde nüfuz elde etmenin ve daha müreffeh yaşam koşullarının fiziksel güç gerektirmesi nedeniyle buna haiz olan erkek cinsinin kadın cinsine öncelenmesi sonucunu doğurduğu da gözardı edilmemesi gereken bir husustur.²⁴⁴

Buradan hareketle Kur'an'ın kadın ve erkeği ontolojik manada insan düzleminde eşit, hukukî manada ise hak ve sorumluluk kapsamında adalet ekseninde değerlendirildiği görülmektedir. Kur'an'ın kadın ve erkek cinsine yönelik farklı ifadelerinin evrensel bir ilke niteliğinde algılanması yerine vahyin tarihin belli bir döneminde yani Kur'an'ın indiği dönemde hitap ettiği toplumdaki bağımsız olmayan ifadeleri²⁴⁵ şeklinde okunup anlaşılması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

2.2.3. Boşama Sayısı ile İlgili Âyetler

Cahiliye Döneminde iddet süresi konusunda farklılıklar görüldüğünü ve boşanmış kadınların genellikle iddet beklemediklerini ancak kocası ölen kadınların bir yıl yas tutarak iddet beklediklerini daha önce zikretmiştik. Cahiliyede bazı kabilelerde boşama için belirlenmiş herhangi bir sınırlama olmamakla birlikte, boşamanın üç ile sınırlandırılması Mekke'de uygulanan bir yöntemdi. Kocanın üç talâk ile ayrıldığı karısıyla yeniden evlenmek için hülleye başvurması rivâyetleri Mekke'de üç talâk ile boşama uygulamasının bilindiğine işaret olması bakımından önemlidir. Bazı rivâyetlerde kocaların karısını dilediği kadar boşadığı, karısının başkalarıyla evlenmemesi için de belirlenen iddet süresi dolmaya yaklaştığında dönüş yapıp sonra tekrar boşama yapmak sûretiyle süreci uzattığı bildirilmiştir. Bu rivâyetler de boşama sayısı konusunda ortak bir uygulamanın olmadığını ve keyfi uygulamaların varlığını bize göstermektedir.²⁴⁶

²⁴⁴ Günaltay, "İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri", 693.

²⁴⁵ Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Pınar Yayınları, 1995), 190-191; Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak -Tefsirde Anakronizme Ret Yazıları-* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 197-198.

²⁴⁶ Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 35-36; Halil İbrahim Acar, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/466-471.

Bir kadın kocasının “seni barındırmam ve senin helâl olmana da imkân vermem” dediğini ve “Bu nasıl olur?” diye sorunca da “Seni boşarım, iddetinin bitmesi yaklaştı mı sana dönerim” dediğini Hz. Aişe’ye (r.a.) anlatıp, durumdan şikâyetçi olmuştu. Hz. Aişe de (r.a.) durumu Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bildirdi. Bunun üzerine erkeğin karısına dönüş yapabileceği talâk sayısını açıklayan;

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِعُرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah’ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir.”²⁴⁷ âyeti nâzil olmuş ve böylece önceki uygulamalar kaldırılmıştır.²⁴⁸

Cahiliyede bilinen ve bu âyetin onayladığı bir diğer uygulama da ilk iki boşama sonrasında kocanın boşadığı karısına dönebilmesi ve talâk sayısı üçe ulaşana kadar evliliğin devam edebilmesidir. Bir diğer uygulama kadının boşanmaya zorlanarak bedel ödemek zorunda bırakılmasıdır ki âyet bunu yasaklamıştır.

İslâm âlimleri bu hususla ilgili geçimsizliğin kadından kaynaklanması dışında kocanın verdiği mehri geri almasını ya da başka bir mal karşılığında karısını boşamasını icmâ ile haram kabul etmişlerdir. Ebû Hanîfe geçimsizliğin kocadan kaynaklandığı durumlarda, kadının muhâleayı kabul etmesi halinde boşamanın câiz ve geçerli olduğunu kabul etmekle beraber kocanın günahkâr olduğunu da söylemiştir. Bu âyetin kadının bedel vermesine izin veren kısmının nüzûlüne sebep olarak İslâm tarihindeki ilk muhâlea örneği olarak da anılan Sabit b. Kays’ın karısını boşaması olayı gösterilmiştir.²⁴⁹

Sabit b. Kays’ın karısı Cemile binti Selûl, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek kocasından ayrılmak istediğini söylemiştir. Ondan hoşlanmadığını ve evli kalmaya devam ederse günaha girmekten korktuğunu da eklemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Cemile’ye,

²⁴⁷ el-Bakara 2/229.

²⁴⁸ Tirmizî, “Talâk”, 16; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 4/55.

²⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 4/77.

Sabit'in kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi Sabit'e geri vermesini, Sabit'e de bahçeyi almasını ve daha başka bir şey talep etmeden karısını boşamasını emretmiştir.²⁵⁰

Boşama sayısının üst sınırı ise bir sonraki âyette şu şekilde bildirilmiştir;

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.”²⁵¹

Böylece boşamada sayı üçe ulaştığında koca, karısına dönme hakkını da (ric‘at) kaybetmiş olacaktır. Bundan sonra karı koca tekrar birleşmek istedikleri takdirde kadının bir başka kocayla zifafın gerçekleştiği, hileye başvurulmayan bir evlilik yapması gerekecektir. Kocanın işin sonunu düşünmeden talâk lafızlarını sürekli kullanarak karısını boşamasının önüne geçmek, kocayı boşama yapmaktan menetmek ve boşama işinin hafife alınmasını engellemek gibi hikmetleri barındıran bu hüküm ile hülle uygulaması da yasaklanmış ve boşamanın ciddiyetinin kavranması sağlanmıştır.²⁵²

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk kocasına helâl olabilmek için bir başkasına sahte ve geçici nikâh yapana ve yaptırana lanet etmiştir.²⁵³ Hz. Peygamber (s.a.v.) başka bir rivâyette; “Erkek hanımını üç defa boşadığı takdirde bir başka koca onu nikâhlanmadıkça ve her birisi ötekinin balcağızından (cinsel ilişki) tatmadıkça ilk kocasına bir daha helâl olmaz”²⁵⁴ buyurmuştur. Ayrıca dövme yapana, kendisine yaptırana, saç ekleyene, saç ekletene, faiz yiyene, yedirene, muhallile ve kendisi için helâl kılınana (evliliği helal kılmak için hülle yapmak manasında) lanet etmiştir.²⁵⁵ Bu hadisler âyetin maksadını açıklamış, yapılan

²⁵⁰ İbn Mâce, “Talâk”, 22.

²⁵¹ el-Bakara 2/230.

²⁵² el-Bakara 2/230; İbn Mâce, “Nikâh”, 33; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 15; Tirmizî, “Nikâh”, 28; Nesâî, “Talâk”, 13, “Zînet”, 25; İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 7/516; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/9.

²⁵³ Buhârî, “Nikâh”, 32; İbn Mâce, “Nikâh”, 44; Tirmizî, “Nikâh”, 27-28; Nesâî, “Talâk”, 13.

²⁵⁴ Buhârî, “Talâk”, 4, “Edeb”, 68; Müslim, “Nikâh”, 111; İbn Mâce, “Nikâh”, 32; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 49; Tirmizî, “Nikâh”, 27; Nesâî, “Nikâh”, 43, “Talâk”, 9-10-12.

²⁵⁵ Nesâî, “Talâk”, 13.

evlilikte karı kocanın her ikisinin de cinsel ilişkinin lezzetini tatmaları gerektiğine delil olarak gösterilmiştir.²⁵⁶

Eğer âyette istenen şart kadının başka bir adamla sadece nikâh kıyması olsaydı bu kocaya ağır gelmemiş olacaktı. Ama koca, karısını başka bir adamla aynı yatakta görmek istemeyeceği için iyice düşünmeden karısına talâk vermeyecek böylece ağır sorumlulukları olan boşama kararı iyice düşünülmeden alınmamış olacaktır.²⁵⁷ Bununla beraber bu ağır şartın yerine gelmesiyle üç talâkla boşanmış eski eşlerin tekrar bir araya gelmesinin önü de açılmıştır.²⁵⁸

Âyetin devamında tekrar evlenme kararı alan karı koca için önemli başka bir hususun hatırlatılmış olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu da eşlerin geçmişte ayrılmalarına sebep olan sorunlarının, yeniden bir araya geldiklerinde de evliliklerini tehdit edebileceği gerçeğidir. Akıldan çıkartılmaması gereken bu hususun çözüme kavuşturulmasına işaret edilmiş, yeniden evlilik kararı alan kadın ve erkek, “Allah’ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa” şeklinde uyarılmıştır. Bu uyarıyı ikinci kez nikâhlandıklarında “güzelce geçineceklerine inanıyorlarsa” ya da “birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getireceklerse” şeklinde okumak doğru olacaktır.²⁵⁹ Zira evlilik cinsel dürtüleri tatmin eden bir birliktelikten daha öte anlamları olan ve karı kocanın dışında bir nesli ve nihâyetinde toplumu ilgilendiren bir müessesedir. Bu müessesenin sağlıklı ve huzurlu oluşu aynı zamanda toplumun huzur ve mutluluğa ulaşması anlamına gelmektedir.²⁶⁰

2.2.4. İddet Sürecinde Gözetilmesi Gereken Hususlarla İlgili Âyetler

İddet evliliğin herhangi bir sebepten sona ermesi ile kadının yeni bir evlilik yapabilmesi için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eden bir kavramdır.²⁶¹ Cahiliyede de bilinen ve farklı şekillerde uygulanan iddet İslâm’ın yeniden düzenleyerek, kabul ettiği bir uygulamadır.

²⁵⁶ İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 7/516; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 4/91.

²⁵⁷ Râzî, *et-Tefsîru‘l-kebîr / Mefâtihu‘l-gayb*, 6/91; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/9.

²⁵⁸ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, “Talâk”, 4, “Edeb”, 68; Müslim, “Nikâh”, 111; İbn Mâce, “Nikâh”, 32-33; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 49; Nesâî, “Nikâh”, 43, “Talâk”, 9-10-12.

²⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 4/89; Râzî, *et-Tefsîru‘l-kebîr / Mefâtihu‘l-gayb*, 6/92; Kutub, *Fîzilâl-il Kur‘ân*, 1/514; *Kur‘an Yolu*, 1/368.

²⁶⁰ Arvas, *Aile Psikolojisi Din ve Değerler*, 143.

²⁶¹ Acar, “İddet”, 21/466-471.

İddet ile ilgili hususların yer aldığı âyetleri konularına göre şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Cinsel ilişkinin olduğu evlilikte boşanan kadın üç kuru' (üç hayız veya üç temizlik müddeti)²⁶² iddet bekler.²⁶³ Kadının iddet sürecinde hamile olduğunu gizlemesi yasaklanmıştır.²⁶⁴ Ric'î boşama iddeti esnasında koca yeni bir nikâh akdine gerek kalmadan karısına dönebilir.²⁶⁵ Bâin boşamalarda ise talâk sayısı üçe ulaşmadığında boşama iddeti sırasında ya da iddet bitiminde karı koca birbirlerine dönmek isterlerse anlaşarak bir araya gelebilirler.²⁶⁶ Burada kadının seçim yapma hakkı vardır, yeniden nikâhlanmak da ancak kadının rızasına bağlıdır.²⁶⁷

Bu hususlarla ilgili âyet-i kerîmeler şu şekildedir:

وَالْمُطَلَّاتُ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁶⁸

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمْ رِزْقِي لَكُمْ وَأَطَهُرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın. Bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”²⁶⁹

²⁶² İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l Kur'an*, 4/271.

²⁶³ el-Bakara 2/228.

²⁶⁴ el-Bakara 2/228.

²⁶⁵ el-Bakara 2/228, 232.

²⁶⁶ el-Bakara 2/232.

²⁶⁷ İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal Tefsir*, 79.

²⁶⁸ el-Bakara 2/228.

²⁶⁹ el-Bakara 2/232.

b. Cinsel ilişkinin olmadığı evlilik sonucu boşanan kadının iddet beklemesine gerek yoktur.²⁷⁰ Henüz mehir belirlenmeden ve cinsel ilişki olmadan boşama gerçekleşmiş ise kocanın boşanma esnasında kadına müt'a²⁷¹ vermesi tavsiye edilmiştir.²⁷²

Bu hususlarla ilgili âyet-i kerimeler şunlardır;

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرَهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.”²⁷³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَتَّعُوهُنَّ وَسِرَّخُوهُنَّ سِرَاحًا جَدِيدًا

“Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara müt'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.”²⁷⁴

c. Mehir belirlendikten sonra ve cinsel ilişki olmadan boşanan kadın, belirlenen mehrin yarısını hak eder. Mehrin tamamını vermek ise daha güzel bir davranış olarak kocaya tavsiye edilmiştir.²⁷⁵

İlgili âyet-i kerime şöyledir:

وَأَنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَيَصِفْ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يُعْفُوا أَوْ يُعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından)

²⁷⁰ el-Ahzâb 33/49.

²⁷¹ Müt'atü't-talâk, mehir belirlenmeden yapılan bir nikâhı takiben cinsi münasebet olmadan boşanan kadına verilecek maddî destek. Miktarı her iki tarafın durumuna göre belirlenir. Üst sınırı mehr-i mislin yarısından fazla, alt sınır ise beş dirhem gümüşten az olamaz. İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/757-758; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, 796-797.

²⁷² el-Bakara 2/236; Ahzâb 33/49.

²⁷³ el-Bakara 2/236.

²⁷⁴ el-Ahzâb 33/49.

²⁷⁵ el-Bakara 2/237.

vazgeçmesi başka... Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”²⁷⁶

d. Kocaya, boşama iddeti bekleyen boşadığı karısıyla ilgili olarak, bir yıllık nafakasının karşılanmasını ve bu süreçte evden çıkarılmamasını vasiyet etmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca kadın asgari iddet müddetini doldurduktan sonra bu bekleyişi bir yıla tamamlamak istemezse bu süre dolmadan kendi isteğiyle evden çıkma konusunda ise serbest bırakılmıştır.²⁷⁷

Âyet-i kerime:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لَّأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ
وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁷⁸

e. İddet sürecinde örfün uygun gördüğü ölçüde boşanmış kadının nafakasını karşılamak kocanın sorumluluğundadır.²⁷⁹

İlgili âyet:

وَالْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur.”²⁸⁰

f. İddet evliliğin devam edip etmeyeceğini test eden bir süreçtir ve iddet süresinin sona ermesi ile koca, evliliği devam ettirme ya da boşanma arasında bir seçim yapma hakkına sahiptir. Bu hakkından hangisini kullanırsa kullansın iyilik çerçevesinde hareket etmesi Allah'ın (c.c.) emridir. Zıddı bir tutum içerisine girmek ise Allah'a (c.c.) karşı gelmek olarak nitelendirilmiştir.²⁸¹

²⁷⁶ el-Bakara 2/237.

²⁷⁷ el-Bakara 2/240.

²⁷⁸ el-Bakara 2/240.

²⁷⁹ el-Bakara 2/241.

²⁸⁰ el-Bakara 2/241.

²⁸¹ el-Bakara 2/231.

Âyet-i kerime:

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيَعْنَ أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitap'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”²⁸²

g. Gayrimüslim koca ile evli olan Müslüman olmuş kadınların evlilikleri kendiliğinden sona erer ve bu kadınlarla evlenmek isteyen Müslümanlar onların gayrimüslim kocalarına mehirlerini vermek sûretiyle o kadınlarla evlenebilirler. Yine Müslümanların evli olduğu kadınlar gayrimüslim bir kocayla evlenmek üzere giderlerse gayrimüslimlerin onların mehrini Müslüman kocalarına vermeleri halinde evlenmelerinde bir mahsur yoktur.²⁸³ Bu durumda iddet beklemeye gerek olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları olmakla beraber, cumhur ulema zifafın gerçekleştiği evliliklerde iddet beklemenin gerekli olduğunu savunmuşlardır.²⁸⁴

İlgili âyet-i kerimeler:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمَ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآثُوهُمْ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعَصَمِ الْكُوفَرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَمُ حُكْمُ اللَّهِ يُخَوِّمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü Müslüman hanımlar kâfirlere helal değildir. Kâfirler de Müslüman hanımlara helal olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de

²⁸² el-Bakara 2/231.

²⁸³ el-Mümtehhine 60/10-11.

²⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi ' li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 20/418-419.

(İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁸⁵

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَقَبْتُمْ فَأْتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَقَبْتُمْ فَأْتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

“Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçar ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız eşleri gidenlere sarf ettikleri (mehir) kadarını verin ve inandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.”²⁸⁶

h. Boşanan kadınlar emzikli ise çocuğu emzirme önceliği anneye aittir. Bu süreçte annenin nafakası baba tarafından karşılanır. Emzirme süresi konusunda anlaşmazlık yaşayanlar için bu süre iki yıl olarak belirlenmiştir. Annenin emzirmeden kaçınması durumunda ya da bu konuda anlaşamadıkları takdirde çocuğun, babanın masraflarını karşılaması koşuluyla bir başka kadına emzirilmesi gerekir.²⁸⁷

Âyet-i kerime:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنِمَّ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَزِضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. -Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir.”²⁸⁸

²⁸⁵ el-Mümtehhine 60/10.

²⁸⁶ el-Mümtehhine 60/11.

²⁸⁷ el-Bakara 233; el-Mâtürîdî, *Te`vilâtü ehli's-sünne*, 10/68.

²⁸⁸ el-Bakara 2/233.

2.2.5. İlâ ile İlgili Âyetler

İlâ Cahiliyede geniş bir zamana yayılan ve daha çok kocanın karısına zarar vermek için başvurduğu bir yöntemdir. Koca, karısına yaklaşmamak üzere Allah’a yemin eder ve cinsel ilişkiden uzak kalmayı kendisine ağır gelebilecek bir adağa yahut boşama gibi bir şarta bağlamak sûretiyle ilâ yapardı. İslâm, kocanın uzunca bir süre cinsel açıdan karısını terk etmesine müsaade etmeyerek kadının mağduriyetini önlemek için, ilâyı dört aylık bir süre ile sınırlandırmıştır. Süre sona erdiği halde kocanın dönüş yapmamış olması ayrılığa karar verdiği anlamına geleceği için sürenin bitimiyle evlilik sonlandırılmış ve kadın serbest kalmış olacaktır.²⁸⁹

İlâ ile ilgili âyetler şunlardır:

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁹⁰

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²⁹¹

2.2.6. Muhâlea ile İlgili Âyetler

Kadının boşanması karşılığında kocaya belli bir bedel vermesi ile kocanın ayrılmaya razı olması ve karısını boşaması anlamına gelen muhâlea, Cahiliyede bilinen ve uygulanan bir boşama yöntemi idi. Kocasından boşanmak isteyen kadın bu yolla boşanma talep edebiliyordu. Kimi zaman koca nikâh esnasında verilen mehri geri almak için ya da kadından bir miktar mal almak için hanımını muhâlea talep etmek zorunda bırakıyordu.²⁹²

İslâm, kadının muhâlea yoluyla boşanma talep etme hakkını elinden almamış, suistimal edilmemesi için de muhâleanın nasıl yapılacağını açıklamıştır. Kocanın karısını muhâlea yapmaya zorlaması ve bu yolla elinden mehrini ya da başka bir malı alması uygun

²⁸⁹ Döndüren, “İlâ”, 22/61-62.

²⁹⁰ el-Bakara 2/226.

²⁹¹ el-Bakara 2/227.

²⁹² Demircan, *Cahiliyeden İslâm’a Kadın ve Aile*, 36-37.

görülmemiştir. Ayrıca kocanın geçerli bir mazereti yokken, hoşlanmadığı için karısından boşanmak istemesi uygun bulunmamakla beraber yasaklanmamıştır. İslâm, gerektiğinde başvurulmak üzere muhâleaya izin vermiş ve bu hususta şu âyetler nâzil olmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيجعلَ اللهُ فيه خَيْرًا كَثِيرًا

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”²⁹³

وَأِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِخْذَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا

“Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız?”²⁹⁴

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

“Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?”²⁹⁵

2.2.7. Liân ile İlgili Âyetler

Liân İslâm’dan önce Cahiliyede uygulanıp uygulanmadığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmasa da Yahudilikte mevcut olan bir uygulamadır.²⁹⁶ Liân, karısına zina isnat eden kocanın bu durumu şahitlerle ispat edemediği zaman özel lafızlarla karısı ile karşılıklı lanetleşmeleridir. Evliliğin devam ettirilmesi artık mümkün olmayacağı için de liân sonrası boşanma gerçekleşmiş olur.²⁹⁷

İslâm’daki ilk liân Hilal b. Ümeyye’nin veya Uveymir el-Aclânî’nin karısı ile lanetleşmesi olarak rivâyet edilmiştir. Hilâl b. Ümeyye hanımının zina ettiğini ileri sürmesi üzerine Hz.

²⁹³ en-Nisâ 4/19.

²⁹⁴ en-Nisâ 4/20.

²⁹⁵ en-Nisâ 4/21.

²⁹⁶ Demircan, *Cahiliyeden İslâm’a Kadın ve Aile*, 39-40.

²⁹⁷ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 3/237.

Peygamber (s.a.v.) Nûr sûresinin dördüncü âyetinde²⁹⁸ zina isnadını ispat edemeyenlere uygulanacak had cezasını kastederek, “Ya delil getirirsin yahut sırtına had uygularım” dedi. Bunun üzerine Hilâl b Ümeyye, “Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden herhangi bir kimse bir adamı hanımının üzerinde görecekt olursa, gidip delil mi arayacak?” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) yine, “Ya delil getirirsin yahut sırtına had uygularım” demeye devam etti. Hilâl, “Seni hak ile gönderene yemin ederim ki ben gerçekten doğru söylüyorum ve yemin ederim ki Allah benim bu işim hakkında sırtımı uygulanacak haddenden kurtaracak buyrukları indirecektir” dedi. Bunun üzerine Nûr sûresinin ilgili âyetlerinin nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Uveysir el-Aclânî ile ilgili de benzer bir rivâyet aktarılarak bu olay üzerine ilgili âyetlerin nâzil olduğu rivâyet edilmiştir.²⁹⁹

Liân hükümlerini açıklayan âyetler şunlardır:

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ زَوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

“Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir.”³⁰⁰

وَيَذَرُوهَا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ

“Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır.”³⁰¹

Liân âyetlerinin nüzûlü öncesi zina isnat eden ve bunu kanıtlayamayanlara yönelik ağır bir yaptırım uygulayan Nûr sûresinin 4. âyeti nâzil olmuş, namuslu kadınlara yönelik kanıt olmaksızın böyle bir ithamda bulunmak yasaklanmıştır. Liân âyetlerinin nüzûlü ile kocanın karısı için yapacağı zina isnadı, başka birisinin isnadından farklı bir hükme tabi tutulmuştur.

²⁹⁸ en-Nûr 24/4: وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ
“İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.”

²⁹⁹ Buhârî, “Talâk”, 28, “Tefsîr”, 24; İbn Mâce, “Tefsîr”, 43; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 27; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/139.

³⁰⁰ en-Nûr 24/6-7.

³⁰¹ en-Nûr 24/8-9.

Zira kişinin hanımına bu şekilde isnatta bulunması zor ve sonuç itibariyle kendisinin de zarar göreceği bir durumdur. Bu durumdaki kocaya had cezası uygulamak da problemi çözmez. Ayrıca evlilik hayatının artık eskisi gibi yürümesi de imkânsız hale geleceği için farklı bir yaptırım uygulanmıştır. Yukarda rivâyet edilen olaylarda Hz. Peygamber'in önce Nur sûresinin zina isnat edip de ispatlayamayanlara yönelik uygulanacak ceza âyetleri³⁰² ile hükmettiği ama Hilâl ve Uveymir'in bu hükümden tatmin olmayıp vahiy bekledikleri, Allah'ın (c.c.) bu hususu açıklayacağını umdukları görülmektedir.³⁰³ Olay sonrasında nâzil olan âyetler ile karı kocanın birbirlerine zina isnat etmeleri böylece lanetleşme hükmüne tâbî tutulmuş, kadının kocasının yaptığı bu isnadı reddetmesi sonucu lanetleşme işleminin uygulanması hükmü getirilmiştir. Mülâaneye, âyetteki sıraya göre önce erkek başlar, Allah'ı şahit tutarak, karısını açık ve seçik bir şekilde zina ederken gördüğünü dört defa söyler, beşincisinde “Eğer yalan söylüyorsam Allah'ın lâneti üzerime olsun” der. Sonra karısı dört kere, Allah'ı şahit tutarak kocasının yalan söylediğini ifade eder, beşincisinde “Eğer o doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğrayayım” demek sûretiyle mülâane işlemi tamamlanır. Karı koca hakkında bu konudaki hüküm Allah'a havale edilmiş olur.³⁰⁴

2.2.8.Zihâr ile İlgili Âyetler

Cahiliyede bir başka boşama yöntemi olarak uygulanan zihar, kocanın karısını annesinin ya da kız kardeşi gibi evlenmesi haram olan, mahrem bir kadının sırtına benzetmesi şeklinde yapıldı. İslâm zihârı boşama yöntemi olarak kabul etmemiş ve yapıldığı takdirde kefâret ödenmesi gereken bir yemin hükmünde değerlendirmiştir.³⁰⁵

Kocası Evs b. Sâmit'in kendisine zihar yaptığını söyleyen Huveyle binti Sa'lebe yaşlanıp, güçsüzleştiği dönemde kocasının kendisine yaptığı bu uygulamayı haksız bularak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip şikâyet etmiştir.³⁰⁶

Kurtubî, tefsirinde bu hususla ilgili Arabî'den ve Dârakutnî'nin Katâde yoluyla Enes b. Malik'den rivâyetini şu şekilde aktarmıştır:

³⁰² en-Nûr, 24/4-5.

³⁰³ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 27.

³⁰⁴ Kur'an Yolu, 4/55-56.

³⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/223-224; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/280-284; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/245; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 37-38.

³⁰⁶ Buhârî, “Talâk”, 24; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 17.

“Evs b. es-Sâmit, hanımı Salebe kızı Huveyle’ye zihar yaptı. O da durumu Rasûlullah’a (s.a.v.) şikâyet edip dedi ki: ‘Yaşım ilerleyip kemiğim incelince bana zihar yaptı’. Bunun üzerine Allah da zihar âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.v.), Evs’e: ‘Bir köle azad et’ dedi. Evs: ‘Buna gücüm yetmiyor’ dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.): ‘Kesintisiz olarak iki ay oruç tut’ buyurdu. Evs: ‘Ben öyle birisiyim ki, bir günde üç defadan daha az yemek yiyecek olursam, görmem zayıflar’ dedi. Bu sefer Hz. Peygamber (s.a.v.): ‘O halde altmış fakir doyur’ dedi. Evs: ‘Böyle bir imkânım yok, ancak sen yardım ve yakınlık bağını gözetmek üzere bana destek verecek olursan müstesna’ dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ona onbeş sa‘ ile yardımcı oldu. Nihâyet yüce Allah ona (o miktarı) toplanmasını sağladı. Allah gafûrdur, rahîmdir. ‘Çünkü Allah en iyi işitendir, en iyi görendir.’ Ashabın görüşüne göre onun yanında bir de o kadar buğday vardı, bu da altmış yoksula (kefâret olarak) yedirilirdi.”³⁰⁷

Zihar ile ilgili âyetler şunlardır:

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

“Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³⁰⁸

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مَنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا الْإِثْمُ وَلَذُنْهُنَّ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ

“İçinizden kadınlarına zihar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”³⁰⁹

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Kadınlardan zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”³¹⁰

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصَبَا مِ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ

عَذَابٌ أَلِيمٌ

³⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 20/281-282.

³⁰⁸ el-Mücadele 58/1.

³⁰⁹ el-Mücadele 58/2.

³¹⁰ el-Mücadele 58/3.

“Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce art arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar Allah'a ve Rasûlüne hakkıyla iman edesiniz diyedir. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır.”³¹¹

³¹¹ el-Mücadele 58/4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOŞAMA SÜRECİNDE EŞLERİN BİRBİRLERİNE KARŞI TUTUMLARI

Bu bölümde boşama sürecine girmiş eşlerin birbirlerine karşı tutumları Talâk sûresinin ilgili âyetleri bağlamında ele alınacaktır. Bölümün ilk kısmında öncelikle konumuz olan iddetin mahiyet ve önemi hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra, talâk öncesi uyulması gereken kurallar ve gözetilecek hususlar, iddet sürecinde yapılan hatalar, iddet sürecinde kocanın hak ve sorumlulukları ile iddet sürecinde kadının hak ve sorumluluklarına bakılıp iddet sürecinin sonuç ve hikmetleri tespit edilerek ilk kısım tamamlanacaktır.

Bölümün ikinci kısmında iddet sürecinin Talâk sûresinde nasıl ele alındığına bakılacaktır. Üçüncü ve son kısmında eşlerin birbirlerine karşı tutumları, önce Talâk sûresi bağlamında boşama sürecinde kocanın tutumu, kadının tutumu, karı kocanın birlikte tutumları ile karı koca dışındakilerin tutumları olmak üzere dört başlıkta incelenecek sonra da boşama sürecinde olması gereken tutumlar tespit edilecektir.

Bu doğrultuda vahyin muhatabı olan Müslümanların nehyedilen mevcut tutumları ve olması gereken tutumları ile bunlara kaynaklık edecek inanç ve değer yargılarının neler olduğu belirlenecektir. Son olarak da Talâk sûresine tutum değişimi ve tutum kavramına yönelik kuramsal yaklaşımlar açısından bir değerlendirme yapılarak bölüm nihayete erdirilecektir.

3.1. İddet

İddet kelimesi sözlükte “saymak, sayılan bir şeyin miktarı, az veya çok olan topluluk” manalarına gelmektedir.³¹² Fıkıh ıstılahında ise iddet, evliliğin boşama, fesih veya kocanın

³¹² İbni Manzûr, *Lisânü'l Arab*, “add””, 3/281-284.

ölümü nedeniyle sona ermesi ile kadının önceki evliliğinden bağının tümüyle kesilmesi ve yeni bir evlilik yapabilmesi için beklemek zorunda olduğu süre anlamına gelmektedir.³¹³

Evliliğin sonuçları arasında yer alan iddet, Cahiliyede bilinen İslâm'ın da kabul ettiği bir uygulamadır. İslâm'ın makul bir seviyeye çektiği ve ilave hükümler getirdiği iddet, Kur'an'da ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.³¹⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) de iddet ile ilgili Kur'an'da bildirilen ve anlaşılmayan bazı hususları açıklamış, Müslümanların yanlış uygulamalarını düzeltmiştir.³¹⁵

3.1.1. İddetin Mahiyeti ve Önemi

İddet meşrû evlilik hayatı sona eren kadının bazı hakları ile kocanın ya da mirasçılarının yükümlülükleri olan mesken, nafaka, nesep, mirasçılık gibi hususları kapsar. İddet öncelikle kadının başka bir adamla evlenebilmesi için beklemesi gereken süredir. Evliliğin sona erme şekli ve kadının durumuna göre de değişiklik gösterir. Cahiliyede kocası ölen kadınların iddeti bir yıl olmakla beraber, boşanan kadınların iddet beklemesi hususunda yaygın bir uygulama yoktur. Bakara sûresinde “İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur...”³¹⁶ âyetinde Cahiliyedeki bu uygulamaya atıf yapıldığını söyleyen bazı âlimler bu âyetin bir yıllık iddet süresini aynı sûrenin “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler”³¹⁷ âyetiyle, bir yıllık nafaka hakkının ise Nisâ sûresinin 12. âyetinde miras ile ilgili düzenlemelerle neshedildiğini savunmuşlardır.³¹⁸

Âyetin hükmünün neshedilmediğini söyleyenler ise kadının bir yıla kadar evden çıkarılmaması ve geçiminin karşılanması hükmünün zorunluluk değil, kullanmak istediği

³¹³ İsfahânî, *el-Müfredât*, “iddet”, 550; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/387; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 342.

³¹⁴ Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 44-45; Acar, “İddet”, 21/466-471.

³¹⁵ Buhârî, “Talâk”, 2, 19, 38-51; Müslim, “Talâk”, 6-9; İbn Mâce, “Talâk”, 6-10, 34; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 36, 49; Tirmizî, “Talâk”, 5, 17, 18, 23; Nesâî, “Talâk”, 53-75.

³¹⁶ el-Bakara 2/240.

³¹⁷ el-Bakara 2/234.

³¹⁸ Ebû Bekir er-Râzî Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l Arabî, 1992), 2/118-119; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/30; İmam Ebu'l Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali İbn Muhammed Cevzî, *Zâdü'l mesîr fî İlmi't tefsîr*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 1/282; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/126, 203.

takdirde kocası vefat eden kadına tanınmış bir ruhsat olduğu görüşünü savunmuşlardır. Zira bir yılı tamamlamadan kendiliklerinden çıkmaları dört ay on günlük süreyi tamamladıktan sonraki kısma işaret edeceği için âyetin neshedilmediğini söylemişlerdir.³¹⁹

Cahiliyede kocasının vefatıyla iddet bekleyen kadınların bir yıl boyunca yas tuttukları, ağır şartlar altında, yıkanmadan, kendine bakmadan hatta kimsenin yanına çıkmaksızın bir yere kapanarak bir yıllık ihdâd sürecini tamamladıkları rivâyet edilmiştir.³²⁰

Hız. Peygamber (s.a.v.) bu şekilde yas tutmayı yasaklamış, vefat eden bir kişi için tutulan yası üç gün, kadının kocası için tutacağı yası da dört ay on gün ile sınırlandırmıştır.³²¹ Bu süre içerisinde kocasının hatırasına saygısızlık sayılacak davranışlardan uzak durması, yeni bir evliliğe hazırlık yaptığını çağrıştıracak davranışlar yapmaktan kaçınması istenmiştir.³²²

Sahih evlilikte³²³ talâk, tefrîk veya vefat ile fâsid evlilikte³²⁴ ise fiilen ayrıldıktan sonra iddet başlamaktadır. Ric'î talâk sonrası iddet bekleyen kadının ise kocasının vefat etmesi halinde yeni baştan vefat iddeti beklemesi gerekmektedir.³²⁵

Zifafın olduğu sahîh bir evlilik sonrası boşanan kadınlar hamile iseler iddetleri doğum yapıncaya kadar devam eder.³²⁶ Hamile değillerse ve hayız görüyorsa “üç kuru” beklerler.³²⁷ Kur'an'da kuru' şeklinde ifade edilen bu kelime Arapçada hem hayız hem temizlik hem de her ikisi birlikte yani hayız ve temizlik süreci manasında kullanılmaktadır.³²⁸

Ebû Hânîfe iddet bakımından kuru' kelimesini hayız, İmam Şafî ve İmam Mâlik ise temizlik manasında anlamışlardır.³²⁹ Hanefî ve Hanbelîlerin iki görüşünden birine göre üç hayız

³¹⁹ Kutub, *Fîzilâl-il Kur'ân*, 1/529; Acar, “İddet”, 21/21/466-471; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 44-45; Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 56-57.

³²⁰ Buhârî, “Talâk”, 47-50; İhdâd, kocası vefat eden veya bâin talâkla boşanmış kadının iddet süresi boyunca süslenmekten ve güzel koku sürünmekten kaçınmasıdır. (Mehmed Zihni Efendi, *Nimeti İslâm*, 909-910.)

³²¹ Buhârî, “Talâk”, 47-51, “Cenâiz”, 30; İbn Mâce, “Talâk”, 35; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 43; Tirmizî, “Talâk”, 18.

³²² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/58-59; İmam Gazâlî, *İhyâ*, çev. Mustafa Çağrı (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2020), 2/73.

³²³ İn'ikad (kuruluş) ve sıhhat şartları taşıyan evliliktir. Mevkuf nikâh (askıya alınmış) ilgili tarafın kabulüyle, gayri lazım nikâh (bağlayıcı olmayan) ise fesih hakkının kullanılmamasıyla sıhhat kazanır. (Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/342.)

³²⁴ Sahih nikâhın şartlarını taşımayan evliliktir. Mesela şartlarına uygun şahitler veya gerektiği yerde velinin izni olmadan yapılan evlenme akdi fasittir. (Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/342.)

³²⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/389.

³²⁶ et-Talâk 65/4.

³²⁷ el-Bakara 2/228.

³²⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 4/36.

³²⁹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l Kur'ân*, 4/271.

müddeti beklerler ve üçüncü hayızdan temizlenmedikçe başka birisiyle evlenemezler.³³⁰ Ayrıca hayız halindeyken boşandıkları takdirde bu hayızı hesaba katmazlar. Şafîî ve Malikîler ile Hanbelîlerin diğer görüşüne göre ise üç temizlik müddeti beklerler, üçüncü hayız dönemine girdiklerinde başkasıyla evlenebilirler. Bu mezhepler kadının boşandığı temizlik dönemini de kadın için bir kuru' sayarlar.³³¹

Hayız görmeyen kadınlar için iddet üç kamerî aydır.³³² Kocasını ölen kadın hamile ise iddeti doğum yapıncaya kadar devam eder, değilse dört ay on gün iddet bekler.³³³ Zifaf öncesi meydana gelen boşamalar sonrası iddet beklemeye gerek yoktur.³³⁴ Zifaf öncesi kocanın ölümü halinde ise kadının iddeti dört ay on gündür.³³⁵ Bu hüküm âyetteki genel ve sarîh ifadeye dayanarak zifaf olsun olmasın kocası vefat eden kadınların tamamını kapsamaktadır.³³⁶

Ric'î boşama sonrası iddet bekleyen kadın, kocasının vefatı ile ölüm iddeti beklemeye başlar. Burada evlilik iddet sürecinde hükmen devam etmekteyken ölüm ile birlikte önceki iddet sona ermiş olur. Bâin talâk iddeti bekleyen kadın ise kocasının vefatı halinde ölüm iddeti beklemeyi, başladığı boşama iddetini tamamlar. Çünkü bâin boşama sonrası kocası ile evlilik bağı kesilmiştir.³³⁷

İddet sürecinde kadının nafaka hakkı vardır. İddet nafakasının içerisinde beslenme, giyim kuşam, barınma ihtiyaçları, sağlık giderleri ve bunları içeren şeyler girer.³³⁸ Kadının mesken hakkı (süknâ hakkı) hususunda kadının bu süreyi kocasının evinde ya da onun gösterdiği başka bir yerde geçirmesi gerekir.³³⁹

Ric'î talâk iddeti esnasında kadın kocası ile aynı evde ve aynı odada mahremiyet kurallarına dikkat etmeden kalabilir ve kocasına karşı süslenebilir.³⁴⁰ Eşlerin bir araya gelmeleri için yeni bir nikâh akdine gerek olmadığından kocanın karısına dönmesini kolaylaştırması açısından aynı evde kalmaları bir kolaylık sağlar. Bâin talâkla boşanmalarda ise kadının

³³⁰ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/54-55.

³³¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 4/37-41; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/388-389; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 342-343; Acar, "İddet", 21/466-471.

³³² et-Talâk 65/4.

³³³ el-Bakara 2/234.

³³⁴ el-Ahzâb 33/49.

³³⁵ el-Bakara 2/234.

³³⁶ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 343.

³³⁷ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 343.

³³⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 443.

³³⁹ Taberî, *Câmi' u'l-beyân an-tevîli âyi'l Kur'ân*, 23/63.

³⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/26.

kocası ile aynı evde kalması halinde mahremiyet kurallarına dikkat etmeleri ve halvetin gerçekleşmemesi gerekir. Kadın kendisine tahsis edilen bir odada bu kurallara dikkat ederek iddet sürecini tamamlar.³⁴¹

Kocası ölen kadının iddet sürecini kocasının evinde geçirmesinin kadının bir hakkı mı yoksa sorumluluğu mu olduğu, kadının kocasının evinde kalmasının müstehap mı vüçûp seviyesinde bir yükümlülük mü olduğu ve nafaka hak edip etmediği konusunda fakihler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.³⁴²

Hanefî mezhebine göre ister ric'î ister bâin talâkla boşanmış ister kocasının vefatı üzerine iddet bekliyor olsun kadın iddet süresini kocasıyla beraber oturdukları evde tamamlar. "...Onları çıkarmayın..."³⁴³ âyeti iddet bekleyen kadınları hem evden çıkarmayı hem de çıkmalarına izin vermeyi haram kıldığından dolayı kadının nafakası kocası tarafından karşılanır ve zorunlu olmadıkça kadın evden çıkmaz. Evden çıkmayı gerektiren bir zorunluluk durumunda ise kadın kocasının göstereceği yerde kalır. Malikî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre ise bâin boşama sonucu kocasıyla oturdukları evde iddet bekleyen kadınların geceyi evlerinde geçirmeleri şartıyla gündüz evlerinden çıkmalarında mahzur yoktur.³⁴⁴

Şâfiîlere göre iddet sürecinde kadının evden ayrılıp ayrılmaması eşlerin vereceği karara bağlı olup anlaşmaları halinde kadın evden ayrılabilir. Buna delil olarak, "...Onları çıkarmayın. Ancak açık bir kötülük yapmaları müstesna..."³⁴⁵ âyetini gösterip boşama esnasında kadının, kocasına veya kocasının yakınlarına karşı sözleriyle ve hareketleriyle yapacağı kötülük, hakaret gibi nedenlerle iddet bekleyen kadın süreyi başka yerde geçirebilir.³⁴⁶

Hanefî mezhebine göre kocası ölen kadın iddet süresinde mesken ücretini ve nafakasını kendisi karşılar çünkü o da kocasının malından diğer mirasçılar gibi pay alır. Şafîî mezhebinin ağırlıklı görüşü kocası ölen kadının sadece süknâ hakkının bulunduğu şeklinde olmakla beraber iki görüşünden biri Hanefîler gibi kadının mesken ücretini kendisinin ödemesi gerektiği diğeri ise bu durumdaki kadının hamile olup olmamasına, zifaf olup olmamasına bakılmaksızın mesken ücretinin terekeden yani kocanın bıraktıklarından

³⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/58-60; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 345-346; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/389.

³⁴² Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 352.

³⁴³ et-Talâk 65/1.

³⁴⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtîhu'l-gayb*, 30/29; Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/268-269; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 350.

³⁴⁵ et-Talâk 65/1.

³⁴⁶ Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/269.

ödenmesi gerektiği şeklindedir. Hatta bu ücret kocanın teçhiz ve tekfin masraflarından ve borçlarından önce gelmektedir. Malikîler, kocanın evinden ya da kirasını peşin ödediği evden süre bitmeden kadının çıkarılmayacağını, kira peşin ödenmediği takdirde kadının ücreti kendisinin karşılaması gerektiğini savunurlar. Hanbelîler ise hamilelik durumuna göre hüküm verirler. Bu durumdaki kadın hamile değil ise kadının kendi malından, hamile ise hem kadının kendi malından hem de terekeden mesken kirasının ödeneceğine dair farklı görüşler ortaya koymuşlardır.³⁴⁷

İddet sürecinde doğan çocuk ile ölüm ve boşamadan itibaren azami hamilelik süresi içerisinde doğan çocuğun nesebi kocaya ait olur. Miras hususunda ise ric'î boşamayı takip eden iddet süresi içerisinde karı kocadan birinin vefat etmesi ile evlilik bağı hükmen devam ediyor kabul edildiğinden taraflar birbirlerine mirasçı olacaklardır.³⁴⁸

Bâin boşamada bu kural geçerli olmamakla beraber, fakihlerin çoğunluğu, maraz-ı mevt (ölüm hastalığı) esnasında gerçekleşen bâin boşamanın kadını mirastan mahrum etme niyetiyle yapılmış olma ihtimalinden dolayı böyle bir durumda kadının mirasçı olacağı görüşündedirler. Hanefîler bu hakkın iddet süresi ile sınırlı olacağını, Ahmed b. Hanbel kadın yeni bir evlilik yapıncaya kadar miras hakkı olacağını, Malikîler ise hiçbir kayda gerek olmadan kadının mirasçı olacağını söylerler.³⁴⁹

Ahzâb sûresinde nikâh akdi yaptıktan sonra cinsel ilişki olmadan boşanmış kadının iddet beklemesine gerek olmadığı bildirilmiştir.³⁵⁰ Ancak bu hususla ilgili olarak, beynûnet-i suğrâ sonucu iddet bekleyen kadınla onu boşayan koca tekrar nikâh akdi yaptıktan sonra zifaf olmadan, kocanın kadını tekrar boşaması durumunda kadının iddet bekleyip beklemeyeceği konusunda görüş ayrılıkları vardır. İmam Mâlik, İmam Şafî, İmam Züfer ve bazı âlimler bu konuda kadına mehrin yarısının verileceğini ve önce başlamış olduğu iddetin geri kalan kısmını tamamlayacağını söylemişlerdir. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf (ö. 182/798), Sevrî (ö. 161/778), Evzaî (ö. 157/774) gibi bazı âlimler ise bu kadın daha önce aynı kocayla zifafa girmiş olduğundan dolayı zifafa girilmiş kadın hükmünde olduğunu, ikinci nikâhtan dolayı da tam mehir almaya hak kazanarak yeni bir iddet beklemeye başlayacağını savunmuşlardır. Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884) ise kadının mehrin yarısını hak edeceğini,

³⁴⁷ İbn-Kudâme, *el-Muğnî*, 8/160-167; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 351-352.

³⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/24.

³⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/154-158; Acar, "İddet", 21/466-471.

³⁵⁰ el-Ahzâb 33/49.

iddet bekleme hususunda ise ne eski iddeti tamamlama ne de yeni iddete başlama gibi bir yükümlülüğü olduğunu söylemiştir.³⁵¹

3.1.2. Talâk Öncesi Uyulması Gereken Kurallar/ Gözetilecek Hususlar

Boşama veya boşanma kararının alınmasında birçok alanda karı koca arasında yaşanan çatışma ve anlaşmazlık vardır. Eşlerin birbirlerinin beklentilerini karşılamaması, iletişim sorunları, sevgi ve saygının azalması, kültürel farklılıklar, cinsel sorunlar, erk mücadelesi, maddi konular, aldatma, kötü alışkanlıklar ile bunların çözülmemesi gibi nedenler evlilik hayatını çekilmez hale getirebilmekte ve eşlerin boşanma kararı almasına zemin hazırlamaktadır. Bu ve benzeri nedenler bazen evliliğin devam etmesine izin vermezken, bazen de kısmi tatminsizlikler ile fevri alınmış kararlar boşanma nedeni olabilmektedir.³⁵²

Boşanma önemli bir stres kaynağı olup insan hayatını derinden etkiler. Birçok değişikliği beraberinde getiren boşanma, eşleri, çocukları ve ailenin diğer bireylerini de doğrudan veya dolaylı olarak etkisi altına alır. Boşanma ailenin bölünmesi ve dağılmasına neden olduğu gibi hukukî, sosyal ve psikolojik yönden bütün aile üyelerini etkileyen son derece önemli bir karardır.³⁵³ Ancak çoğu zaman bu karar verilirken mantığın devre dışı kaldığı ve karı kocanın duygusal dürtülerle hareket ettiği görülür.³⁵⁴

İddet ise eşlere düşünme fırsatı veren evliliği devam ettirmek için yeni bir şans olması bakımından oldukça önemli bir süreçtir. Bu nedenle detaylı bir şekilde ele almak yararlı olacaktır. İddet süreci boşamayla başlayan ve boşamayı da içerisine alan ara bir dönemdir. İddet sürecinde gözetilecek hususlara boşamanın yapılması esnasında gözetilmesi gerekenlerden başlamak iddet sürecini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Boşamayı belirlenen zaman dilimi içerisinde yapmak ve öfke anında boşama yapmamak boşama esnasında dikkat edilmesi gereken iki önemli husustur. Kur'an "Kadınları boşamak istediğinizde iddetlerini dikkate alarak boşayın." emriyle boşamalar için özel zaman dilimi tahsis etmiş ve boşamanın belli kurallar çerçevesinde yapılmasını emretmiştir. Karısını

³⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/177-178.

³⁵² Murat Binay, "Türkiye'de Boşanma Nedenlerinin Analizi ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri", *Ombudsman Akademik* 5/9 (Aralık 2018), 238-243; Ferah, *Boşanma Psikolojisi Dini Başa Çıkma Yaklaşımı*, 34; Özgül Aktaş Akoğlu - Hadiye Küçükkaragöz, "Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği", *Toplum ve Sosyal Hizmet* 29/1 (2018), 153-172.

³⁵³ Arvas, *Aile Psikolojisi Din ve Değerler*, 81.

³⁵⁴ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2015), 241.

boşamak isteyen kocanın acele karar vermemesi gerekir ki bu da boşama ya da boşanma isteğinin arkasında yatan duygusal kararları yeniden gözden geçirme imkânı verir. Bu açıdan bakıldığında iddet, karı koca arasında duyguların olması gereken halini alması ve mantığın yeniden devreye girmesi için ihtiyaç duyulan zaman dilimini ifade eder. Böylece sonradan pişmanlık duyulacak bir karar almanın önüne geçilmiş olur.

Boşamanın yapılacağı zaman dilimi, içinde cinsel ilişki gerçekleşmemiş temizlik dönemi olup karısını boşamak isteyen kocanın boşama işlemini, karısının adet döngüsünü dikkate alarak yapmasını gerektirir. Bu hesaplama aynı zamanda hamilelik halinin tespitini de kolaylaştıracak uygun bir formüldür. Böylece doğacak çocuğun nesebinin tespit edilmesi kolaylaşırken hamile bir anne ile bunun haberini alan babanın boşanmaya karşı daha temkinli yaklaşmasını sağlar.³⁵⁵

Hayız halinde cinsel ilişkinin haram olması ve bundan dolayı karı kocanın birbirine yaklaşamayacak olması boşamayı kolaylaştıran bir etmen olarak görülebilir. Kadınların hormonlarındaki değişimden kaynaklanan bedensel ve psikolojik gerginlikler de sonradan pişmanlık duyulacak kararlar vermeyi kolaylaştırabilir. Gergin olan kadının hem kendi vereceği kararın sağlıklı olmama ihtimali hem de kocasının kararlarını olumsuz yönde etkileme ihtimali bulunduğundan dolayı kadının hayız döneminde boşanması yasaklanmıştır.³⁵⁶

Temizlik döneminde ilişki sonrası boşama gerçekleştiğinde ise karı kocanın cinsel anlamda birbirlerine olan rağbetleri azalacağı için boşama kararının daha çabuk verilme ihtimali ortaya çıkabilir. Boşama için tahsis edilen özel zaman dilimi karı koca ilişkisinin normale dönmesine uygun bir ortam hazırlamaktadır. Bundan dolayı boşama esnasında dikkat edilmesi gereken ilk husus, belirlenen zaman dilimi içerisinde boşamanın yapılması gerektiğidir.³⁵⁷

Boşamalarda payı yadsınamayacak kadar çok olan bir başka husus da aşırı öfkedir. Sinirler yatışıp aklın ve şuurun yerine gelmesi ile taraflar verdikleri karardan pişman olmakta ve yalnız kaldıklarında birbirlerinin iyi yönlerini hatırlayarak beğenmediği yönlerini görmezden gelebilmektedirler.

³⁵⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtîhu'l-gayb*, 30/28-29.

³⁵⁶ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 80-81; Fisun Akdeniz - Figen Karadağ, “Adet Döngüsünün Duygudurum Bozuklukları Üzerine Etkisi Var mıdır?”, *Türk Psikiyatri Dergisi* 17 (2006), 296-304.

³⁵⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l Kur'ân*, 4/271; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/7; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 6/360.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.); "Koca hanımına öfkelenmesin, zira onun bir huyundan hoşlanmazsa diğerinden hoşlanır"³⁵⁸ hadisi ile Nisâ sûresinde Allah'ın (c.c.) "...Onlarla (karılarınızla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz"³⁵⁹ buyurması da bize boşanma kararının öfke anında ve aceleyle alınmaması gerektiğini hatırlatmaktadır.³⁶⁰

Canlıların hayatta kalmalarını sağlayan duygulardan olan öfke, istenmeyen bir sonuç karşısında ve beklentiler karşılanmadığında doğal olarak hissedilir. Öfke duygusunun işlevselliği, ancak kabul edilmesi, tanınması ve kontrollü bir biçimde ifade edilmesiyle olur. Öfke duygusuna, problem çözmek, sinirini boşaltmak ve rahatlamak için başvurmak yanlıştır. Öfkenin uygun bir biçimde ifade edilmemesi saldırganlık ve düşmanca duyguların harekete geçmesine neden olacağı için bu duygunun kontrol altında tutulması kişinin aile yaşantısında sorunlar çıkmasını engellemesi bakımından da son derece gereklidir. İstenmeyen durumların ortaya çıkmaması ve sonradan pişman olunacak sonuçlar doğmasını önlemek için öfkeyle karar vermek yerine öfkeli ortamdan uzaklaşmak, sakinleşince karar vermek, zamana yayarak değerlendirme yapmak gerekir. Öfke kontrolünün sağlanması için konuşmak için uygun zaman ve uygun ortamın gözetilmesi şarttır. Ortamdan uzaklaşılması tavsiyesi kişiye karar vermek için zaman kazandıracak iyi bir formül olup eşler arası problemleri çözme konusunda ve boşanma kararı almadan önce dikkate alınması gereken ikinci husustur.³⁶¹

3.1.3. İddet Sürecinde Yapılan Hatalar

İddet sürecine ilişkin Kur'an'da bildirilen hatalar şu şekildedir:

a. "...Rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz."³⁶² âyetinde buyrulduğu üzere iddet sürecine girmiş bir kadının kendisinde bulunan hamilelik veya hayız hallerini saklaması, bu süreçte yapılan bir hatadır.

Hem iddet süresinin takdiri hem de hamileliğin ve doğacak çocuğun nesebinin belirlenmesi kadının bu hususta yapacağı beyana bağlı olduğu için bu konuda açık ve şeffaf olması

³⁵⁸ Müslim, "Radâ", 61.

³⁵⁹ en-Nisâ 4/19.

³⁶⁰ Zuhayli, *et-Tefsîrül Münîr*, 28/270.

³⁶¹ Arvas, *Aile Psikolojisi Din ve Değerler*, 85; Ali Çankırılı, *Gençler İçin Evlilik Okulu* (İstanbul: Zafer Yayınları, 2011), 115-122.

³⁶² el-Bakara 2/228.

gerekir. Kocasından bir an önce ayrılmak isteyen kadının hamilelik süresi boyunca beklemek istememesi veya hamile olduğu için kocası kendisine geri döner diye endişe etmesi gibi nedenlerle hamile olduğunu gizlemekte ya da hayız hali devam ettiği halde iddet süresi kısalsın diye temizlendim diyebilmektedir.³⁶³ İddet süresini kısaltmak veya uzatmak amacıyla yanlış beyanda bulunan kadın hamileyse doğacak çocuğun nesebinin karışmasına sebep olur. Hamile değilse iddet süresinin uzaması veya kısalmasıyla bu durum kendisine ve kocasına zarar verir. Bu nedenlerden dolayı iddet sürecine girmiş bir kadının hayız veya hamilelik hallerini gizlemesi veya yanlış beyanda bulunması yasaklanmıştır.³⁶⁴

Günümüzde hamileliğin tespiti daha ilk haftalardan kolaylıkla yapılabildiği için beklemeye gerek olmadığı düşünülebilir. İddet beklemenin tek nedeni kadının bu durumunu tespit etmek olsaydı geçmişte de bunun tespiti için çeşitli yollara başvurulabilir kadınların hayızlı olup olmadıklarına bakmak gibi seçeneklere başvurulabilirdi. Böyle bir yola başvurulmayıp bu konuda kadının beyanının esas kabul edildiği görülmektedir.³⁶⁵ Nesebin tespiti için zaman zaman kâiflere başvurulması ve böylece çocuğun fiziksel özelliklerine göre kime benziyorsa ona isnat edilmesi³⁶⁶ nesep tespiti konusunda başka yollara başvurulduğunu göstermektedir.³⁶⁷

Nitekim Kurtubî de tefsirinde bu konuda kadınların, sözlerine itibar edilmiş olduğunu, durumu tespit etmek için başka bir yola başvurulmamış ve kadınlara zorlama yapılmamış olduğunu söylemiştir.³⁶⁸

Ne sebeple olursa olsun kadının beyanının esas kabul edilmiş olması, tespit işleminde onur kırıcı bir yöntemle başvurulmamış olması da göstermektedir ki hamileliğin tespiti iddet beklemenin hikmetlerinden yalnızca bir tanesidir. Ayrıca Cahiliyede doğacak çocuğunu yeni kocaya isnat etme alışkanlığı olduğundan dolayı âyetin bu hususa işaretle nâzil olduğu ve bu uygulamayı yasakladığı da rivâyet edilmiştir.³⁶⁹

Keyfi uygulamalarla nesep isnatlarının önüne geçilmesine son nokta ise “Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa...” âyetiyle konulmuş, gizleme yapmanın ne derece büyük bir

³⁶³ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-eşkâvîl fî vucûhi't-te'vil'* (Beyrut: Daru'l Kitabu'l Arabî, 1407), 1/272.

³⁶⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtîhu'l-gayb*, 6/78-79.

³⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/24.

³⁶⁶ Ebü Dâvûd, “Talâk”, 31; Nesâî, “Talâk”, 51.

³⁶⁷ Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 61-63.

³⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/43-44.

³⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/45.

günah olduğu hatırlatılarak kadınlar bu işi yapmaktan menedilmişlerdir. Dünya hayatında neden olacağı tahribat düşünülenden daha büyük olacağı, ahirette ise birçok hakkı ihlal etmenin karşılığı olarak bunu yapan cezaya çarptırılacağı için böyle bir yola başvurma önü kapatılmıştır.³⁷⁰

b. İddet sürecinde yapılan diğer bir hata da Allah'ın (c.c.) gözetilmesini emrettiği hususlara karı kocanın riâyet etmeyerek bunları hafife almalarıdır. Karı koca bu süreçte sorumluluklarını yerine getirmeli ve Allah'ın (c.c.) sınırları olarak bildirilen hususların dışına çıkmama konusunda da dikkatli olmaları gerekir.³⁷¹

c. İddet süresinin hesabını yapmamak da yine bu süreçte yapılan hatalardandır. İddetin ne zaman başladığının yani ne zaman talâk verildiğinin ve ne zaman biteceğinin ciddiyetle takip edilmesi gerekir. Birçok hak iddet süresi ile bağlantılı olduğundan dolayı da sürenin tespiti son derece önemlidir.³⁷²

d. İddet sürecinde yapılan bir diğer hata da ric'î boşama iddeti sırasında kocanın dönme isteğini kadının reddetmesi, dönmesinin engellenmesi veya kadının, iddet süresini dikkate almadan başkasıyla evlenmesi veya evlendirilmesidir.³⁷³

İddet süreci, kocanın ric'at yapmasına teşvik olması bakımından boşama yetkisi elinde olan ve talâk hakkını kullanan kocaya aldığı bu karardan dönmesi için fırsat verir. Ric'î talâk iddeti esnasında kadın ancak iddetin sona ermesiyle kendisi hakkında söz sahibi olur. İddet sırasında dönüş hakkının kocaya ait olması kocanın boşamayı bizzat yapmasından dolayıdır. Kadının bu süreçte kocasının dönme isteğini reddetmesi veya başka birisiyle evlenmesi söz konusu değildir.³⁷⁴

e. İddetini tamamlayan kadının başkasıyla evlenmesini engellemek için kadını tutmak, zarar vermek, haklarını gasp etmek, ona zulmetmek de iddet sürecinde yapılan hatalardandır.³⁷⁵

Ric'î talâk iddeti esnasında koca dönme hakkını kullanmazsa iddetin sona ermesiyle veya boşama bâin talâkla gerçekleşmişse koca yukarıda söylediğimiz kendiliğinden dönme hakkını kaybetmiş olur. Karı kocanın yeniden bir araya gelebilmeleri de ancak kadının rızasına bağlı bir durumdur. Kadın böylece kendisi hakkında söz sahibi olur; çünkü koca

³⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/45.

³⁷¹ et-Talâk 65/1.

³⁷² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6/368.

³⁷³ el-Bakara 2/228, 232.

³⁷⁴ Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 2/326.

³⁷⁵ el-Bakara 2/231, et-Talâk 65/2.

kendi dönüş fırsatını kaçırmış ya da boşamayı kendi eliyle bâin yapmıştır. Kocanın tekrar karısına dönmesi; ancak kadının da bu konuda olumlu cevap vermesi şartına bağlıdır. Bu konuda vahiy ne kocayı ne de kadını mağdur etmiş, bilakis aralarında bir denge tesis etmiştir. Yuvanın dağılmaması için yeniden bir şans vermekle beraber işin ciddiyetini de hatırlatır mahiyette kural koymuştur. İddet bitiminde kocanın dönme talebi karşısında kadın eğer kocası ile yeniden birleşmek istemez ve başkasıyla evlenmek isterse buna ne koca ne de bir başkasının mani olmaya hakkı vardır. Kadının söz söyleme hakkı olan yerde onun hakkını elinden almak, onun kendisi için tasarruf yetkisini gasp etmek anlamına geleceği için başkasıyla evlenmesine mani olmak onu zarara uğratmak olacaktır. Ayrıca kadın evlenmekten menedildiğinde günaha düşme ihtimali olduğu için veli kadının meşru evlenme hakkını elinden alarak onun harama düşmesine neden olmamalıdır.³⁷⁶

f. İddet süresi içerisinde her ne sebeple olursa olsun tarafların zarara uğratılması da bu süreçte yapılan hatalardandır. Nafaka ve mesken temin etmemek, yetersiz nafaka ve mesken temin etmek,³⁷⁷ kendiliğinden evden ayrılması için fena muamelede bulunmak,³⁷⁸ kadın emzikliyse çocuğu emzirmesini engellemek, vefat iddeti esnasında mirasçılarının kadının hakkını vermemesi³⁷⁹ gibi sebeplerden hangisi olursa olsun kadın zarara uğratılmamalıdır. Kocanın zarara uğratılmasına örnek olarak ise kadının iddet süresini evinden başka yerde geçirmesi,³⁸⁰ kocanın gücünün üstünde nafaka ve mesken temini yapması için onu zorlaması, çocuğu emzirme konusunda zorluk çıkarması, anlaşmaya yanaşmaması gibi durumlar gösterilebilir.³⁸¹

g. Zifaf gerçekleşmemiş evliliklerde boşama sonrası kadının iddet beklemesi veya bekletilmesi de³⁸² iddet sürecinde yapılan bir başka hata, hatta haksızlıktır. Bu şekilde sonlanan evliliklerde kadınların gönülleri hoş tutulmak sûretiyle, mehir belirlenmiş ise belirlenen mehrin yarısı, belirlenmemiş ise kendilerine boşanma bedeli olmak üzere yararlanacakları bir müt'a verilerek iddet bekletilmeksizin serbest bırakılmaları gerekir.³⁸³

³⁷⁶ Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 2/353.

³⁷⁷ el-Bakara 2/241.

³⁷⁸ et-Talâk 65/1.

³⁷⁹ el-Bakara 2/240, et-Talâk 65/6.

³⁸⁰ et-Talâk 65/1.

³⁸¹ el-Bakara 2/233.

³⁸² el-Ahzâb 33/49.

³⁸³ Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 22/46.

h. Ric'î talâk iddeti esnasında yeniden birleşme veya boşama kararını gizlemek, zan ve dedikodulara sebep olacak davranışlarda bulunmak yani verilecek karara şahit tutmamak da yapılan diğer bir hatadır.³⁸⁴

Dört mezhebe göre talâk ve ric'at esnasında şahit bulundurmak şart değildir. Ancak tarafların söylediklerini inkâr etmeleri halinde oluşabilecek sıkıntılı durumun çözümünü kolaylaştırması bakımından bir önlem olarak şahit bulundurulması tavsiye edilmiştir.³⁸⁵

Haksız kazanç elde etmek amacıyla yalan söylememek ve karşı tarafın mağdur olmasına neden olmamak için bu işlemlerin şahitler huzurunda yapılması güzel bir tedbirdir.

3.1.4. İddet Sürecinde Kocanın Hak ve Sorumlulukları

İslâm'da hak kavramı “mevcudiyeti gerçekte sabit ve devamlı olan varlık, gerçeğe uygun bilgi, hüküm ve söz” anlamında olup korunması, gözetilmesi ve sahibine ödenmesi gereken her türlü maddi ve manevi imkân, pay ve menfaatler ile görev ve sorumlulukları kapsar. İslâm'da hak konusu ferdi ve içtimaî faydası bakımından dengelidir. Sadece ferdî ayrıcalık olarak algılanmaması için hakka sosyal sorumluluk niteliği kazandırılmış ve kötüye kullanılmaması için de ahlaki ilkeler çerçevesinde düzenlenmiştir.³⁸⁶

Sorumluluğun olmadığı yerde haktan bahsetmek mümkün değildir. “Sormak” fiilinden türetilen, mesuliyet şeklinde de ifade edilen sorumluluk ise “ehliyet şartlarını taşıyan kişilere dinî, ahlaki ve hukukî yönden yüklenen birtakım görevlerden dolayı onların sorumlu tutulmalarıdır.” Hukukî anlamda baktığımızda sorumluluk kavramı “uyulması gereken kurala uymayarak aykırı davranma karşılığında hesap verme ve gereken cezayı çekme” anlamındadır. İnsan diğer varlıklarda bulunmayan akıl ve irade ile dünyada sorumluluk duygusu taşıyan tek varlık olmasından dolayı üstlendiği vazifeler ve kendisine verilen tüm ayrıcalıklar karşılığında dinî, ahlâki, içtimaî ve hukukî bakımdan doğru yolu seçme konusunda sorumlu tutulmuştur.³⁸⁷ Hak ve sorumluluğu birbirinden ayırmak mümkün değildir. Verilen hak ve yüklenen sorumluluk arasında adâletli bir taksimat yapılması zorunluluk arz eder. Tıpkı Allah'ın (c.c.) insana irade verdikten sonra sorumluluk yüklemesi

³⁸⁴ et-Talâk 65/2.

³⁸⁵ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/56.

³⁸⁶ Mustafa Çağrı, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/137-139.

³⁸⁷ Kemal Yıldız, “Sorumluluk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/380-382.

gibi, hakkın olduğu yerde sorumluluk, sorumluluğun olduğu yerde de hakkın olması denge tesis edilmesi bakımından son derece önemlidir.³⁸⁸

Hak ve sorumluluk deyince ilk akla gelen ve müfessirler arasında görüş ayrılıklarına sebep olan kadın ve erkeğin eşit olup olmadığı meselesidir. Klasik dönem müfessirleri erkeklere tanınan birtakım haklar ve verilen meziyetlerden dolayı erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu savunmuşlardır. Erkeğin aklı, infak etmesi, diyet, miras, cihat, devlet başkanlığı, hâkimlik, şahitlik, çok eşle evlenebilmesi, talâk hakkı, iddet sürecinde karısını tekrar nikâhlayabilme yetkisi, ganimet hissesindeki payı gibi hususlara bakarak hem yaratılış bakımından hem de hak ve sorumluluklarının fazla olması bakımından erkek üstün kabul edilmiştir.³⁸⁹

Fazlurrahman (ö. 1919/1988) gibi çağdaş müfessirler ise erkeğin hak ve yaratılış bakımından kadına karşı herhangi bir üstünlüğü olmadığını, Bakara sûresi "...Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir"³⁹⁰ âyetinde belirtilen üstünlüğün, Nisâ sûresi, "Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamaktadırlar..."³⁹¹ âyetinde bildirilen vazifelerin karşılığı olarak ona verilen sorumluluklar olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.³⁹²

Günümüzdeki bazı yorumcular erkeğin üstünlüğünün Ku'ân-ı Kerim'in indiği ataerkil toplumdaki mevcut anlayış çerçevesinde okunması gerektiğini söyleyerek, o şartların doğal bir sonucu olarak erkeğin ve kadının işlevleriyle paralel olarak Kur'an'da bu şekilde bir taksimat yapılmış olduğunu söylemektedirler. Örneğin; Demirci toplumsal değişim ve beraberinde işlevlerin değişmesiyle, yani kadının eğitim seviyesinin yükselmesi ve ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla beraber erkeğin üstünlüğünün ve yöneticiliğinin de ortadan kalkabileceği ya da kadının bu rollere ortak olabileceği görüşündedir.³⁹³

³⁸⁸ Abdullah Acar, "İslâm ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2019), 277-312; Musa Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru* (Ankara: Fecr Yayınları, 2013), 15.

³⁸⁹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3/148; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtîhu'l-gayb*, 6/82; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/54.

³⁹⁰ el-Bakara 2/228.

³⁹¹ en-Nisâ 4/34.

³⁹² Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Fecr Yayınları, 1987), 120.

³⁹³ Muhsin Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar* (İstanbul: İFAV, 2017), 1/163.

Kadın ve erkeğin farklı fizyolojik ve psikolojik yapıda yaratılmış varlıklar olmaları ve birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları Kur'an'da bildirilmiş bir husustur.³⁹⁴ Cinsiyet Allah tarafından belirlenen bir durum olduğundan dolayı her iki cinsin de seçme hakkı yoktur. Kadın ve erkek birbirine muhtaç ve biri olmadan diğeri olamayan eş değer varlıklardır. Dolayısıyla ne erkek olmak bir üstünlük sebebi, ne de kadın olmak aşağıda olmayı gerektiren bir durumdur. Her iki cinsiyet de Allah'ın (c.c.) takdir ettiği kendi meşru alanlarında, verilen sorumlulukları yerine getirirlerse insan olma paydasında kalmayı başarak huzur ve mutluluğu yakalayacaklardır.³⁹⁵

Yaratılış ve Allah'a kul olma bakımından aynı ruh, cevher ve öze sahip olan kadın ve erkek arasında bir fark bulunmadığı³⁹⁶

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”³⁹⁷ âyetiyle de açıkça zikredilmektedir.

Netice itibariyle bencilce üstünlük kurma anlayışı her iki cinse de bir şey kazandırmayacak, aksine dünya ve ahiret hayatında olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Dünyada ve ahirette huzur ve mutluluğa ulaşmak isteyen kimseler bu kısır çekişmeden uzak durmalı ve kendi cinsiyetine duyduğu saygıyı diğeri cinsiyete de göstermelidir.

Evlilik hayatında ise karı koca arasında hak ve sorumluluklar bakımından dengeli bir taksimat yapılarak kocaya sorumlulukları ile paralel olarak kadına verilmeyen (Kur'an'da üstünlük olarak nitelendirilen) birtakım vazifeler verilmektedir.³⁹⁸

Bu vazifeleri, karısının işlerini hakkıyla yapması ve karısını koruyup kollaması sayesinde kavvâm kelimesi ile ifade edilen görevler, nafaka sorumluluğunun kocada olması ve karısına mehir vermesi karşılığında zarara uğratılmasını önlemek adına mirastan fazla pay alması ve son olarak da boşama yetkisi şekilde sıralamak mümkündür.³⁹⁹

³⁹⁴ el-Bakara 2/187.

³⁹⁵ Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 74.

³⁹⁶ Osman Kaya, “Nisâ Sûresi 34. Âyet Bağlamında Kur'an ve Sünnete Göre Kadın Erkek Eşitliği ve Kadınların Dövülmesi Meselesi”, *Route Educational and Social Science Journal* 4/6 (2017), 325.

³⁹⁷ en-Nahl 16/97.

³⁹⁸ en-Nisâ 4/34.

³⁹⁹ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 10/90.

Toplumsal rol ve görevlerin taksiminde de hak ve sorumluluk dengesi gözetilmektedir. Toplumda görev ve sorumluluklar karşılığında çeşitli haklar da beraberinde verilmektedir. Bazen de bir hak karşılığında kişinin sorumluluk alanının genişletilmekte veya yükümlülükleri arttırılmaktadır. Kimi zaman zor bir görev, gerek maddi kazanç gerek makam mevki gibi bir statü ile mükâfatlandırılıp dengelenmeye çalışılmaktadır.

Kadın ve erkek arasındaki üstünlük meselesine de bu açıdan bakılmalı toplumun yapısı, mevcut şartlar ve kadınla erkeğin antropolojik özellikleri dikkate alınarak konu değerlendirilmelidir. Her iki cins arasında hak ve sorumluluklar konusunda taksimat yapılması esasında hayatı kolaylaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslâm'ın evlilik müessesesinin kurulum ve devamı sırasında karı koca arasında hak ve sorumluluk dengesi dâhilinde yaptığı taksimatı, evliliğin sonlandırılması ile başlayan fakat bağın tam kopmadığı iddet sürecinde de devam ettirdiği görülmektedir. Bu hususu verilen haklar ve yüklenen sorumluluklar şeklinde iki ayrı başlık altında incelemek mümkündür.

3.1.4.1. Kocanın Hakları

İslâm iddet sürecinde kocaya şu hakları vermiştir:

- a. Kocaya karısını boşamak üzere kullanabileceği üç talâk hakkı verilmiştir.⁴⁰⁰
- b. Kocaya boşama sonrası karısına iki kez ric'at yapma hakkı verilmiştir.⁴⁰¹
- c. Ric'at boşamalarda iddet süreci içerisinde veya sonuna yaklaşıldığında kocanın evliliği devam ettirme ya da sonlandırma hususunda seçim yapma hakkı verilmiştir.⁴⁰²
- d. Kocaya iddet sürecinin sonunda boşama hakkı verilmiştir.⁴⁰³

Kocaya verilen bu haklarla ilgili bir değerlendirme yapacak olursak;

İddet süreci gerek erkek gerek kadın açısından baktığımızda öfke, huysuzluk, acele karar verme veya anlaşılamama gibi hususlardan hangisi ile gerçekleşirse gerçekleşsin boşama sonrası pişmanlık oluşması halinde eşlere evliliğe devam etmek için yeni bir fırsat verme, aileyi dağılmaktan kurtarma amacını taşımaktadır.

⁴⁰⁰ el-Bakara 2/229.

⁴⁰¹ el-Bakara 2/228-229-231-232; et-Talâk 65/2.

⁴⁰² el-Bakara 2/228.

⁴⁰³ en-Nisâ 4/20, 130.

Ayrılık olmadan birlikte olmanın kendisi için ne ifade ettiğini tam olarak bilemeyen koca bu sürecin kendisine ağır gelip gelmeyeceğini boşama sonrası gerektiği gibi idrak etme ve kararından pişmanlık duyması halinde iddet süreci içerisinde karısına geri dönme fırsatı yakalamış olmaktadır. Böylece koca kendisinden kaynaklanan hatalarını telafi etme imkânı, kadın ise boşanmaya neden olan kusurlarını bu ayrılık sürecinde düzeltme ve pişmanlık duyduğu hususları telafi etme fırsatı bulmaktadır. Nihayetinde iddet süreciyle karı koca öncekinden daha iyi bir şekilde evlilik hayatını sürdürme imkânı elde etmektedir.⁴⁰⁴

Ayrıca evlilik hayatını sürdürmek imkânsız hale geldiğinde ve eşlerin anlaşma ve güzel geçinme yollarını tüketmeleri halinde ayrılık kararını kesinleştirmeleri de mutsuz bir hayatı ömür boyu sürdürmek zorunda kalmamaları açısından karı kocanın hayatını kolaylaştıracaktır.

Seçim yapma hakkının ric'î boşamada öncelikle kocaya verilmesi onun sorumlulukları ile yakından alakalıdır. Boşama kararını veren kişinin koca olması nedeniyle bu kararı ilk gözden geçirecek kişi kocadır. Koca bu hakkını gereği gibi kullanamaz, acele eder, hepsini birlikte kullanırsa artık kadının söz söyleme hakkı doğar. Böylece kadın olumlu cevap vermeden kocanın dönüş yapmasının mümkün olmadığı bir sürece girilmiş olur. Sorumluluklarını yerine getirmeyen ve haklarını kötüye kullanan koca için de böylece sınırlama getirilmiş olur. Boşama bâine dönüşür ve kadının onayı zorunlu hale gelmiş olur. Yeni bir nikâh akdiyle beraber kadın için yeni bir mehir tespit edilmesi gerekir. İşte bu yaptığımız sıralama da göstermektedir ki yapılan taksimat hak ve sorumluluklar dengesi dâhilinde okunması gereken bir durum olup Allah'ın (c.c.) kullarına olan rahmetinin bir sonucudur.

3.1.4.2. Kocanın Sorumlulukları

İddet sürecinde kocanın sorumluluklarını, yapması gerekenler ve yapmaktan nehyedildikleri şeklinde iki başlık altında ele almak mümkündür.

3.1.4.2.1. İddet Süreci İçerisinde Kocanın Boşadığı Karısına Karşı Yapması Emredilenler

İslâm iddet bekleyen karısına karşı şu görevleri yerine getirmeyi kocaya emretmiştir:

⁴⁰⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtîhu'l-gayb*, 6/98; Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 2/334-335.

a. İddet süresini hesaplamak ve tespit etmek.⁴⁰⁵

Boşamanın çok hassas bir mesele olması dolayısıyla talâkın verilış zamanı, ne zaman başlayıp biteceğı gibi hususların titizlikle takip edilmesi gerekir. Zira kocanın karısına dönmesi bu süre içerisinde olur. İddetin takibini yapmak, ne kadar süre nafaka verileceğı, kadının nikâh bağının ne zaman tam olarak çözüleceğı, kadının yeni bir nikâh kıymaya hak kazanıp kazanmadığı ve veraset hakkının olup olmaması gibi hususların tespit edilmesini sağlar. İddet hesabı bilinmeden tüm bu hususlarda doğru hüküm vermek mümkün değildir.⁴⁰⁶

Talâkın, içinde cinsel ilişki olmayan temizlik döneminde yapılması, talâk verdikten sonra ise kadının adet döngüsü, temizlik süresi ya da adet görmeyenler için belirlenen müddetin tespiti ile iddet hesabı yapılır.⁴⁰⁷

Boşama yetkisinin kendisinde olması, karısının nafakasını karşılaması ve ailesine bakmakla yükümlü olması nedeniyle hem kendi menfaatini hem de karısının hukukunu koruması bakımından koca, iddet hesabını yapmakla sorumlu tutulmuştur.⁴⁰⁸

Ayrıca âyetin muhatabı yani iddet hesabını yapmakla sorumlu tutulan kimseler sadece kocalar değildir. Boşanan kadın, iki eşin aileleri, Müslümanlar ve dolayısıyla anlaşmazlığa düşüldüğünde son karar mercii olarak hâkimler de bu âyetin sorumlu kıldığı kimseler arasındadır.⁴⁰⁹

b. İddet sürecinde boşadığı karısının nafakasını karşılamak.⁴¹⁰

Bakara sûresi 236. âyette kendisiyle zifafa girilmeyen ve mehir belirlenmemiş kadınların boşanması halinde kadınlara kocanın maddi durumuna göre müt'â⁴¹¹ verilmesi tavsiye edilmiştir. Bu tavsiye henüz başlamadan biten evlilik sonrası kadının gönlünün alınması şeklinde okunabilir.⁴¹²

Bakara sûresi'nin 241. âyetinde ise mut'â, nafaka manasında, hususî bir hüküm olarak bütün boşanan kadınları kapsamakta, takva kavramı ile birlikte zikredilerek yerleştirilmektedir.

⁴⁰⁵ et-Talâk 65/1.

⁴⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6/368-369.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l Kur'an*, 4/271.

⁴⁰⁸ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 30/29.

⁴⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/34.

⁴¹⁰ el-Bakara 2/241; et-Talâk 65/6.

⁴¹¹ Menfaat, faydalanma anlamındadır İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/757-758.

⁴¹² Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 6/37; Kutub, *Fizilâl-il Kur'an*, 1/526.

Boşanan kadınlara verilen bu hak, oluşan olumsuz havanın dağıtılması için verilen bir bedel olarak görülebilir.⁴¹³

Evlilik henüz tam olarak bitmemiş olduğundan dolayı İslâm âlimlerinin görüş birliğiyle ric'î boşama iddeti bekleyen kadının mesken ve nafakası kocaya aittir. Bâin talâk sonrası iddet bekleyen kadının nafakasının kocaya ait olup olmadığı hususunda ise âlimler arasında görüş ayrılıkları vardır. Talâk sûresi 6. âyetinde nafakanın hamilelik ile beraber zikredilmesinden dolayı, İmam Şâfiî ve İmam Mâlik, bâin talâk ile boşanmış, hamile olmayan kadının mesken hakkı olduğu fakat nafaka hakkı olmadığı görüşünü benimsemişlerdir.⁴¹⁴ Ahmed b. Hanbel, ise Fâtıma bint Kays hadisine⁴¹⁵ dayanarak hem mesken hem de nafaka hakkı olmadığı görüşündedir. Bunun aksine Ebû Hanîfe, kadının boşanmış olması ve kocanın boşama hakkı nedeniyle iddet beklediğini, bundan dolayı hem mesken hem de nafaka hakkı olduğunu söylemiş, nafaka vermemeyi, "...sıkıntıya sokmak için zarar vermeyin"⁴¹⁶ âyetinde bildirilen husus kapsamında zararların en büyüğü şeklinde değerlendirmiştir. Hz. Ömer ve İbni Mesud gibi sahabe ve tabiîn fakihlerinden pek çoğu da bu görüştedir. Ayrıca Ebû Hanîfe, bâin boşama sonrasında da kadının nafaka hakkı olduğunu savunmuş ve bu duruma Hz. Ömer'in Fâtıma bint Kays'ın sözünü kabul etmediğini delil göstermiştir.⁴¹⁷

c. İddet süresince boşadığı karısına mesken temin etmek.⁴¹⁸

Ric'î boşamalarda kadının evden çıkması ya da çıkartılmaması gerektiği konusunda İslâm âlimleri görüş birliği içerisinde olup, kadının evden ayrılmasının ya da kocanın onu çıkartmasının caiz olmadığı kanaatindedirler. Evden maksat öncelikle boşanmadan önce karı kocanın beraber oturdukları evdir. Bu evde kadının kalmasının mümkün olmadığı durumlarda ise başka bir mesken temin etmek kocanın görevidir.⁴¹⁹

Evlilik bağı tam olarak kopmadığı için karı koca arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi, büyük oranda aynı evde kalmalarına bağlı olduğundan yeniden bir araya gelmek için birçok fırsatın çıkacağı bu dönemin aynı evde geçirilmesi gerekir. Kadının bu süreci evinde geçirmesini sağlamak veya kadına ev temin etmek kocanın sorumluluklarındandır.⁴²⁰

⁴¹³ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 6/137; Kutub, *Fîzilâl-il Kur'ân*, 1/530.

⁴¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/53.

⁴¹⁵ Müslim, "Talâk", 6.

⁴¹⁶ et-Talâk 65/6.

⁴¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/54; Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/288.

⁴¹⁸ et-Talâk 65/1, 6.

⁴¹⁹ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 30/30.

⁴²⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 6/369.

Bâin boşama sonrası beklenen iddet sürecinde ise kadının mesken temininin kocanın sorumluluğunda olup olmadığı konusunda ihtilaf olmakla beraber cumhur ulema mesken temininin kocanın sorumluluğunda olduğu görüşünü savunmuştur.⁴²¹

Bakara Suresi 240. âyetinde kocaya bir yıl süreyle karısının geçiminin ve mesken ihtiyacının karşılanması hususunda vasiyette bulunması tavsiye edilmiştir. Aynı sûrenin 234. âyetinde ise vefat iddeti dört ay on gün olarak belirlenmiştir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi bu iki âyet arasında nesh olduğu görüşü vardır.⁴²² Ancak kadın zorunlu olan dört ay on günlük süreyi tamamladıktan sonra istemesi halinde, bir yıla kadar ölen kocasının evinde kalma şansına da sahip olduğu görüşü bu iki âyet arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmaktadır. Bundan dolayı da neshten söz etmek mümkün görünmemektedir. İşte yukarıda belirtildiği şekilde vasiyet etmek de kocanın sorumlulukları arasındadır.⁴²³

d. İddet süresi sonunda evliliğe devam etme veya etmeme kararını herhangi bir art niyet taşımadan, iyi niyet ekseninde vermek.⁴²⁴

Koca evliliği devam ettirme kararını iddet süresinin sonuna doğru ya da süre bitmeden hemen önce vermelidir, zira sürenin bitmesiyle koca dönme hakkını kaybeder.⁴²⁵ Burada kocanın tutumu, öncelikle evliliği iyilik ekseninde sürdürmek olmalıdır. Nihayetinde ayrılık kararı verecekse de yine iyilik ekseninde ayrılma yoluna gitmesi kocanın sorumlulukları arasındadır.⁴²⁶

Cahiliyede koca, amacı birleşmek olmadığı halde sırf kadına eziyet etmek, başkasıyla evlenmesini engellemek gibi niyetlerle ric'at yaparak dokuz aya kadar beklettiği karısını mağdur edebiliyordu. Kocanın bu şekilde dönüş yapması yasaklanmıştır.⁴²⁷

e. Boşama veya yeniden birleşme kararına iki kişiyi şahit tutmak.⁴²⁸

Şahit tutmanın amacı eşlerden birinin durumu inkâr etmesi ihtimaline karşı önlem almaktır. Mesela, eşlerden birisi iddet sürecinde vefat ederse, diğeri mirastan pay almak için evliliğin devam ettiğini söyleyebilir ya da evlilik devam ettiği halde etmediği söylenerek iddet sürecinde ric'at yapılan kadın mirastan mahrum edilmek istenebilir. Yapılan beyanatın

⁴²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/35-37.

⁴²² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/205.

⁴²³ Demirci, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 1/168-169.

⁴²⁴ el-Bakara 2/229, 231; et-Talâk 65/2.

⁴²⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir / Mefâtihi'l-gayb*, 6/94.

⁴²⁶ el-Bakara 2/229,231; et-Talâk 65/2.

⁴²⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir / Mefâtihi'l-gayb*, 6/92; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/99-102.

⁴²⁸ et-Talâk 65/2.

sağlam bir temele oturtulması ve şahitlere durumun tescil ettirilmesi oldukça önemli bir önlemdir. Kocanın oluşabilecek mağduriyetleri önlemek için bu tedbiri alması ve vereceği kararı şahitler huzurunda yapması sorumlulukları arasındadır.⁴²⁹

f. Yeniden birleşme kararı almadan önce güzelce anlaşmak.⁴³⁰

Önceki evlilikte yaşanan problemlerin yeni evliliğe taşınmaması ve evliliğin yeniden boşanmayla sonuçlanmaması için evliliğin devam etmesini engelleyen uyuşmazlıkların ve problemlerin çözülmesi, karşılıklı güven tazelenmesi, iyi geçineceklerine dair karı kocanın aralarında anlaşmaları gerekmektedir.⁴³¹

“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın...”⁴³² âyetinde bu durumda olan karı kocanın birtakım vazifeleri yerine getirmeleri gerektiği söylenmiştir.

Bunların, helal bir akit, uygun olan bir mehir ve şahitler gibi hususlar olduğu tefsir kitaplarında zikredilmektedir. Ebû Hanîfe bunun mehr-i misil olduğunu söylemekte ve velinin mehr-i misil altındaki mehre itiraz hakkı bulunduğuna işaretle bu âyeti yorumlamaktadır. Zira mehrin azlığı akraba kadınlar arasında misil gösterileceği ve onları da zarar uğratacağı için bu konuda anlaşma sağlanması gerekir.⁴³³

Mehir eşlerin birbirlerine yakınlaşmasını sağlayarak, kadını mutlu eden, evliliğin devamında ve sonlanmasında hak ve sorumluluk bakımından kadına güvence erkeğe borç olan önemli bir uygulamadır. Sosyal statü simgesi olan mehr-i misil kadının ve ailesinin toplum karşısındaki konumunu belirleyici bir unsur olarak görülmektedir. Bundan dolayı kurulan evlilikte mehr-i mislin, karı koca arasında mehir konusunun soruna dönüşmesini önleyici bir rolü vardır ve bu bakımından önemli bir müessese olmuştur.

3.1.4.2.2. İddet Süreci İçerisinde Kocanın Boşadığı Karısına Karşı Yapması Nehyedilenler

İslâm iddet bekleyen karısına karşı kocayı şunları yapmaktan nehyetmiştir:

⁴²⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/39-42.

⁴³⁰ el-Bakara 2/232.

⁴³¹ Öztürk, *Nüzûl Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 752.

⁴³² el-Bakara 2/232.

⁴³³ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 6/98.

a. Koca iddet bekleyen boşadığı karısına zarar vermekten nehyedilmiştir.⁴³⁴

Zarardan maksat kocanın boşadığı karısına karşı kötü muamelede bulunması, nafakasını kesmesi, iddet süresinin sonunda evliliğe devam etme ya da boşama kararını alırken art niyet taşımasıdır.

Kocanın zarar vermesinin yasaklanması da yalnızca karar anı ile sınırlandırılmaz. Fahrettin Râzî'nin, “emir, içinde bulunulan zamanı kapsar, ama nehiy, tüm zamanları kapsar” şeklinde ifade ettiği, kalbinde karısı için gelecekte kötülük yapmaya yönelik bir niyet taşıması ve plan kurması da dâhil her türlü zarar verme ihtimali, kocanın zarar vermekten nehyedildiği bu âyetlerle ortadan kaldırılmıştır.⁴³⁵

Kocanın iddet sürecini elinden geldiğince uzatarak, iddet bekleyen kadını askıda bırakması, kötü muamelede bulunması, nafakasını kısıması, fidye vererek muhâlea yapmak zorunda bırakması ve kadının nafakasını kesmesi gibi tutum ve davranışlar da zarar vermek kapsamında değerlendirilebilir.

b. İddet süresi boyunca koca boşadığı karısını evden çıkartmaktan nehyedilmiştir.⁴³⁶

Ev boşanmadan önce karı kocanın beraber yaşadıkları yerdir. Eğer o evler oturulamayacak durumda olursa, kocanın satın alma, kiralama gibi yollarla başka bir ev bulması ve kadının iddet sürecini burada geçirmesini sağlaması gerekir. Zaruret halinde kadın evden çıkabilir ancak kendisinin evden çıkmasına sebep olan durumun giderilmesi ile de tekrar geri dönmekle yükümlüdür. Mesken hakkı Allah'ın (c.c.) tahsis ettiği bir hak olup, karı koca bu haktan vazgeçmek ya da bu hakkı düşürmek yetkisine sahip değildirler. Zira iddet sürecinde mesken tahsisi neslin korunması için şart olup her iki tarafın da azami ölçüde riâyet etmesi gereken bir husustur.⁴³⁷

c. Koca verdiği mehri geri almak ya da maddi kazanç elde etmek için karısını boşanmaya zorlamaktan nehyedilmiştir.⁴³⁸

Bu durum boşama öncesi kocanın nehyedildiği bir tutum olmakla beraber iddet sürecini de etkilemesi bakımından burada zikretmeyi gerekli gördük. Mehir Allah'ın (c.c.) kadınlara

⁴³⁴ el-Bakara 2/229, 231; et-Talâk 65/6.

⁴³⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 6/94.

⁴³⁶ et-Talâk 65/1.

⁴³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/32-33; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 30/30.

⁴³⁸ el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/19.

verilmek üzere kocalar üzerine kıldığı bir borçtur. Kocalar bu borcu gönül hoşnutluğu ile ve anlaşmazlığa mahal bırakmayacak şekilde ödemekle yükümlüdür.⁴³⁹

Geçimsizlik kocadan kaynaklanıyor ve koca boşamaya da yanaşmıyorsa, kadın maddi bir bedel ödeme ya da aldığı mehri geri verme karşılığında boşanma talep edebilir. Ancak kocanın karısını muhâlea yapmaya zorlaması yoluyla mal elde etmesi helal değildir.⁴⁴⁰

Cahiliyede hanımına verdiği mehri veya çeyizi talep etme yaygın bir tutumdur. Karısından hoşlanmayan ve ondan da ayrılmak isteyen koca, evlilik hayatını çekilmez hale getirip, sürekli kötü muamele ile kadına boşanmaktan başka yol bırakmayarak, kadını fidye verip kurtulmaya mecbur bırakabiliyordu. Allah'ın (c.c.) kadınlara bağışladığı hediye kocanın göz dikmesi ve bunu geri almak için sorun çıkartması İslâm'ın ruhuna aykırı olup Cahiliyeden kalma bu tutum ilahi ikazla yasaklanmış ve kocalar da bu yola başvurmadan menedilmiştir.⁴⁴¹

d. İddet sürecinde koca, kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirmemekten ve Allah'ın (c.c.) koyduğu sınırları aşmaktan da nehyedilmiştir.

Kocanın Allah'ın koyduğu bu kurallara riâyet etmemesi hem kendisine hem de başkasına zarar vermesine neden olacaktır. Koca bu hususun önemine binaen uyarılmıştır. Kendisine ve başkasına zulmetmiş olduğuna delalet etmesi bakımından büyük bir tehdit olan “zâlim” lafzı ile nitelendirilmesine neden olacak bu tutuma girmekten de menedilmiştir.⁴⁴²

Had kelimesi sözlükte iki şeyin arasını ayıran şey, sınır manasına gelmekte olup,⁴⁴³ Bakara sûresi ve Talâk sûresinde حدود الله kavramı “Allah'ın (c.c.) hududu” yani Allah'ın koyduğu hükümler, yasaklar, ölçü ve sınırlar anlamında kullanılmıştır.

Boşanma sonrası yapılması gerekenlerle ilgili olarak Talâk sûresi 1. âyette kadınların iddet yükümlülükleri ve süknâ hakkı, Bakara sûresi 229. âyette ise kocaların riâyet etmesi gereken hususlar, Allah'ın (c.c.) hududu olarak nitelendirilmiştir.

Kocanın iddet bekleyen karısıyla evliliği devam ettirme niyeti ile yeniden birleşmesi veya boşanma kararı kesinleşmişse iyilik ekseninde ve zarar vermeden karısını boşaması, verdiği

⁴³⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 6/43.

⁴⁴⁰ *Kur'an Yolu*, 1/366.

⁴⁴¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 10/11; Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 2/342.

⁴⁴² Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 6/89.

⁴⁴³ İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/221.

mehri geri almak için karısını boşanmaya zorlamaması istenen davranışlar olup koca bunların zıddı davranışları yapmaktan menedilmiştir.

e. İddet sürecinde koca, iddet bekleyen karısına çocuklar nedeniyle zarar vermekten nehyedilmiştir.

İddet sürecinde emzirme çağında çocuk varsa emzirme hakkı öncelikle anneye verilmiş iddet süresi boyunca da koca, karısının nafakasını karşılamakla yükümlü tutulmuştur. İddet sona erip boşanma süreci tamamlandığında ise anneye veya bu işi üstlenecek başka bir kadına bakım ve emzirme ücreti karşılığında emzirmenin tamamlatılması babanın sorumlulukları arasındadır.⁴⁴⁴

Bu süre iki yıl olarak belirlenmiştir ancak anne-babanın anlaşmaları halinde çocuğu daha önce de sütten kesmelerine müsaade edilmiştir. Ayrıca babanın ölümü halinde mirasçılar babanın yerine bu vazifeyi yerine getirmekle yükümlü kılınmışlardır.⁴⁴⁵

Anneler çocuklarına süt verme ve onların bakımlarıyla ilgilenme hususunda ilk sorumlu olan kimselerdir.⁴⁴⁶ Allah'ın (c.c.) aciz ve küçük bir yavrunun dünyaya gelişine vesile kıldığı annenin omuzlarına yüklediği bu vazife çocuğun ilk iki yaşına kadar olan dönemde hayati önem taşır. Hem karnının doyurulmasına hem de şefkat ve merhamete en yoğun ihtiyaç duyduğu bu süreç en iyi annenin kollarında gerçekleşir. Boşanma sürecine girmiş karı koca kimi zaman nefsi duygularla hareket ederek bu çağda olan çocuklarına haksızlık edebilmektedirler.

Allah'ın (c.c.) kullarına karşı anne babadan daha merhametli olduğu aşikârdır. Burada görüldüğü gibi yavrunun durumu vicdanlara bırakılmayarak gerek bedenî gerek duygusal ihtiyaçlarını karşılamak üzere görev taksimi yapılmış ve anne-babanın şefkat ve merhamet duyguları ile hareket etmeleri teşvik edilmek suretiyle birbirlerine haksızlık etmeleri engellenerek çeşitli önlemler alınmıştır.

Allah (c.c.) hem babanın, annenin yavrusuna olan merhamet ve şefkatini kötüye kullanıp, tüm sorumluluğu karşılıksız annenin omuzlarına yıkmasına izin vermemiş, hem de annenin, babanın sevgi ve merhametine binaen çocuğu bir silah gibi kullanıp, babanın ağır yük altında kalmasına müsaade etmemiştir. Çocuğu yüzünden hem annenin hem de babanın zarara

⁴⁴⁴ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/68.

⁴⁴⁵ el-Bakara 2/233; et-Talâk 65/6.

⁴⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/169.

uğratılmaması için bu şekilde bir görev taksimi ve anlaşamama durumunda başvurulacak bir çıkış yolu gösterilmiştir.⁴⁴⁷

Eşinden boşanmış anne çocuğuna olan merhametiyle onu emzirmek isteyecek ama maddi olarak buna güç yetiremediğinde bunu yapmakta zorlanacaktır. İşte görev taksiminde baba nafakadan sorumlu olacaktır. Çocuk için evvela annesinin kucağında, bağrından koparılmadan büyütülme yoluna gidilecektir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise başka bir kadın, ücreti baba tarafından karşılanmak üzere çocuğun bu ihtiyacını karşılamak üzere tahsis edilecektir.⁴⁴⁸

İşte bu âyetlerle merhametin zirve yaptığı bir konuda bile annenin, babanın ve çocuğun zarar görmesi böylece engellenmiş olmakta, bireysel ve toplumsal açıdan oluşabilecek olumsuzluklar giderilmektedir.

3.1.5. İddet Bekleyen Kadının Hak ve Sorumlulukları

Bakara sûresinin 228. âyetinde kadınların haklarının örfe uygun olarak vazifelerine denk olduğu bildirilmiştir. Burada zikredilen hak ve vazifenin kapsamı kadının büyük küçük istisnasız tüm hak ve vazifeleridir.

Ekseriyetle kadın ailede bütün hayatını eşine, ailesine ve evlatlarına vakfetmekte, eş olma ve annelik vazifesi tüm meşakkatine rağmen kadın için saadet vesilesi olmaktadır. Ailesinin huzur ve mutluluğunu kendi istek ve arzularının önünde tutan kadın hem eşinin rahatı hem çocukların terbiyesi için azami gayret içerisinde olduğundan fitratın bu temayülü ile neslin maddi manevi bekası kadınların omuzlarına yüklenmiş kutsal bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴⁹

Karısına hâkim olmasından ziyade hizmet etmesi unsurunun galip olduğu reislik ve idarecilik görevinin ise ailede kocaya verilmiş olduğunu görmekteyiz.⁴⁵⁰ Böylece nafaka sorumluluğu gibi hayatın yükleri erkeğe verilmek sûretiyle kadının diğer hususlarda yüklendiği vazifelerin yükü hafifletilmiş olur. Hem erkeğin fitratına uygun bir taksimat yapılmış hem de karı koca arasında yapılan görev dağılımı ile aile bütünlüğü tesis edilerek her iki cinsin de hem sorumluluk alması hem de rahat etmesi sağlanır.

⁴⁴⁷ Kutub, *Fîzilâl-il Kur'ân*, 1/520-521.

⁴⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/208-209.

⁴⁴⁹ Carullah, *Hatun*, 70-71.

⁴⁵⁰ Carullah, *Hatun*, 102.

Kadın evlilik devam ederken hak ettiği birtakım hakları iddet sürecinde de hak eder. Bunun nedeni evlilik bağının tamamen kopmaması ve kadının bu süreçte maddi ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanması ihtimalidir. Hamilelik durumunun sabit olması ile doğacak çocuğun sorumluluğu babaya ait olduğundan dolayı kadın bu süreçte bazı haklardan yararlanmaya devam eder.

3.1.5.1.Kadının Hakları

İslâm iddet bekleyen kadına, şu hakları vermiştir:

- a. İddet süresi boyunca kadına (örfe göre) nafaka hakkı verilmiştir.⁴⁵¹
 - b. İddet sürecinde kadının mesken hakkı vardır.⁴⁵²
 - c. Kadına boşanma hakkı verilmiştir.⁴⁵³
 - d. Kadına muhâlea yapmak sûretiyle boşanmayı talep etme hakkı verilmiştir.⁴⁵⁴
 - e. İddet sürecinde ve sonrasında iki yıla kadar bir süre içerisinde emzikliyse çocuğuna bakma ve onu emzirme hakkı verilmiştir.
- İddet sürecinde annenin giyim ve yiyecek masrafları baba tarafından karşılanır. İddet sonrası da baba, annenin bu görevleri karşılığında ücret ödemekle mükelleftir. Babanın ölümü halinde mirasçılar bu masrafları karşılamakla yükümlüdür.⁴⁵⁵
- f. Çocuğunu emzirmek istemezse ya da verilecek ücret konusunda anlaşamazlarsa kadına emzirmeyi reddetme hakkı verilmiştir.⁴⁵⁶
 - g. Beynûnet-i suğrâ sonrası beklenen iddet sürecinde eşler yeniden bir araya gelmek isterlerse, kadının kocasıyla yeniden evlenme hakkı vardır.⁴⁵⁷
 - h. Kocasını vefat eden kadına dört ay on günlük iddet süresi dışında kocasının vasiyet etmesiyle bir yıla kadar evinde kalma veya bu süre içerisinde istediği zaman evden ayrılma hakkı verilmiştir.⁴⁵⁸

⁴⁵¹ et-Talâk 65/6.

⁴⁵² et-Talâk 65/1.

⁴⁵³ el-Ahzâb 33/28-29; Buhârî, "Talâk", 5.

⁴⁵⁴ el-Bakara 2/228.

⁴⁵⁵ el-Bakara 2/233.

⁴⁵⁶ el-Bakara 2/233.

⁴⁵⁷ el-Bakara 2/232.

⁴⁵⁸ el-Bakara 2/240.

Kadın sıraladığımız bu hakları kocası yetkisini kullanarak boşama yaptıktan sonra girilen iddet sürecinde elde eder. Böylece daha önce de zikrettiğimiz gibi süreç boyunca kadın evden çıkmamakla, koca da karısının nafaka ve mesken teminini karşılamakla yükümlü olur.⁴⁵⁹

Nafaka kapsamında annenin giyim ve yiyecek masrafları vardır. Ayrıca iddet bittikten sonra da baba, kadının annelik vazifesi kapsamında yerine getirdiği görevleri karşılığında ücret ödemekle mükelleftir. Babanın ölümü halinde mirasçılar bu masrafları karşılamakla yükümlüdür.⁴⁶⁰

Gerek iddet sürecinde gerekse sonrasında emzikli ise çocuğunu emzirme hakkı öncelikle annenindir. Anne bunu kabul etmeyecek olursa baba çocuğu başkasına emzirtmekle yükümlüdür.⁴⁶¹ Ancak anlaşmaları konusunda iki tarafı da Allah (c.c.) uyarmış ve birbirlerine zorluk çıkarmamalarını tavsiye etmiştir.

Kadının boşama hakkının olup olmadığı konusu tartışılmakla beraber Kur'an'da kadına muhâlea yapma (boşama karşılığında kocasına teklifte bulunma veya kocasından gelecek teklifi kabul etme yoluyla evliliği sonlandırma) hakkı verilmiştir. Yine evlilik akdi sırasında veya sonrasında kocası kendisinde bulunan boşama yetkisine karısını ortak kılabilir.

Ric'i boşama iddetinde karısına dönüş yapma hakkının tek taraflı irade ile kocaya verildiğini söylemiştik.⁴⁶² Boşamada Beynûnet-i kübrâ (büyük ayrılık) denilen durumlarda ise koca bu hakkını karısı ile paylaşır ve kadının iradesi olmadan yeniden bir araya gelmeleri mümkün olmaz. Yine karı koca anlaşılırsa beynûnet-i suğrâ (küçük ayrılık) denilen durumlarda yeniden evlenmelerinin önünde bir engel yoktur. Kocasını ölen kadınların da istemeleri halinde iddet sürelerini bir yıla kadar uzatmalarına imkân verilmiştir.

3.1.5.2. Kadının Sorumlulukları

İsâm'da ildet bekleyen kadının sorumlulukları şu şekildedir:

a. Boşama ve kocanın vefatı sonrası kadının iddet bekleme sorumluluğu vardır.

⁴⁵⁹ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/65; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/32-33.

⁴⁶⁰ el-Bakara 2/233.

⁴⁶¹ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/68; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/208-209.

⁴⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/19.

İddet bekleyen kadınlar hayız görüyorsa yeni bir evlilik yapmaksızın üç hayız veya temizlik müddeti, hayız görmüyorsa üç kameri ay beklemleri gerekir. Hamile kadınlar için bu süre doğum yapıncaya kadar devam eder.⁴⁶³

b. İddet sürecinde riâyet etmesi gereken hususlara riâyet etmesi de kadının sorumluluklarındandır.

Bunlar, iddeti kocasıyla birlikte oturdukları evde veya kocasının göstereceği yerde geçirmesi, evden kendiliğinden çıkıp gitmemesi,⁴⁶⁴ bu süreçte başka bir adamla evlenmemesi, iddet hesaplamak için hayız veya temizlik süresi hakkında doğru beyanda bulunması,⁴⁶⁵ kocasını bu konuda yanıltmaması gibi hususlardır.

c. İddet bekleyen kadınların diğer bir sorumluluğu da hamile olduklarını anladıkları takdirde bu durumu gizlememeleridir.⁴⁶⁶

d. Talâk sayısı üçe ulaşan boşama sonrasında karı koca tekrar birleşmek istedikleri takdirde kadının yeni bir evlilik (cinsel ilişki gerçekleşme şartı yerine getirilecek) yapması gerekir. Bu süreci tamamlamadan eski kocası ile evlenmesi haramdır.⁴⁶⁷

e. Beynûnet-i suğrâ sonrası karı kocanın anlaşma yoluna gitmeden yeniden bir araya gelmemeleri gerekir. Bu süreçteki karı kocanın ancak aralarında güzelce anlaşarak (buna aralarında sorun olacak hususları çözerek, bir anlaşmaya vararak da diyebiliriz) yeniden evlenmeleri kocanın olduğu kadar kadının da sorumluluklarındandır.⁴⁶⁸

f. Kadın bu süreçte kendisini boşayan kocasını zarara uğratmama konusunda sorumludur. Çocuğun emzirilmesi ve bakımı, nafaka ve mesken temini konusunda kocanın gücünün üstünde beklentilerde bulunarak onu zora sokmaması da kadının sorumlulukları arasında sayılabilir.⁴⁶⁹

3.1.6.İddet Sürecinin Sonuçları ve Hikmetleri

İddet süresi Allah (c.c.) tarafından belirlenmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça ifade edilmiştir. Evliliğin sona ermesi ile başlayan iddet yükümlülüğü öncelikle kadının önceki kocasından

⁴⁶³ el-Bakara 2/228; et-Talâk 65/4.

⁴⁶⁴ et-Talâk 65/1

⁴⁶⁵ el-Bakara 2/228, et-Talâk 65/1.

⁴⁶⁶ el-Bakara 2/228.

⁴⁶⁷ el-Bakara 2/230.

⁴⁶⁸ el-Bakara 2/230, 232.

⁴⁶⁹ el-Bakara 2/233,241.

hamile olup olmadığını anlamak ve nesebin karışmasını önlemek için gereklidir. Ric'î talâk ile sonlanan evlilikte kocaya, bâin talâk ile sonlanan evlilikte her iki tarafa düşünme fırsatı vermesi ve tekrar bir araya gelmelerine imkân tanınması açısından önemlidir. Ölüm iddeti bekleyen kadının ölen kocasının yasını tutmasını ve yeni bir evliliğe kendini hazırlamasını sağlar. Hem vefat hem de boşama iddeti ile kadının hakkında oluşabilecek kötü zan ve dedikodulara karşı koruma sağlaması açısından da önemli bir tedbirdir. Hamileliğin tespitinin kolayca yapıldığı günümüzde iddet beklemeye gerek olmadığını söyleyenler iddeti sadece bir yönüyle ele almaktadırlar. Bu sebeple iddet beklemeye gerek olmadığını söylemek iddetin diğer hikmetlerini görmezden gelmek demek olacaktır.⁴⁷⁰

Boşanma gerek kadın gerek erkek açısından sinirleri yıpratıcı, ruhî manada teessüre sebep olan ve sosyo-ekonomik yönden de tarafları derinden etkileyen bir süreçtir. Boşanma sonrası, karşılaşılan problemleri çözmek, bir nebze de olsa acıları hafifletmek yeni bir evliliğe bedenî ve ruhî hazırlık ve nekahet ancak iddetle olur. Dolayısıyla kadının hamile olup olmadığının tıbben anlaşılabildiği belirtilerek iddet beklemeye artık gerek bulunmadığı ileri sürülemez.⁴⁷¹

Hamile bir kadın sahih bir evliliğin sona ermesiyle beklemeye başladığı iddet müddeti içinde çocuğunu dünyaya getirirse çocuğun nesebi sabit olur. Söz konusu mirasçılık olduğunda ise iddet bekleyen kadının kocasının vefat etmesi durumunda ona mirasçı olabilmesi ancak ric'î talâk iddeti beklemesiyle mümkündür.⁴⁷²

Kocasını vefat eden kadın bâin talâk sebebiyle iddet kocasına mirasçı olamaz. Bu durumda ki kadının iddet süresini tamamlamadan başkasıyla evlilik yapması da mümkün değildir. Bu süre içerisinde kadına açıktan veya gizliden evlilik teklifi de yapılamaz. Ölüm iddeti bekleyen kadına ise açıktan olmasa bile kapalı olarak evlilik teklifi yapılabilir. Ölüm iddeti bekleyen kadın iddet süresi içerisinde nafaka ve mesken hakkı elde eder. Bu süreçte ki kadınlar için iddetin doğuracağı sonuç olarak ihdâd (yas tutma) hükümleri de sabit olur.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 89.

⁴⁷¹ Acar, "İddet", 21/466-471.

⁴⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/24.

⁴⁷³ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 346; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 92-94.

3.2. Talâk Sûresinde Konunun İşlenişi

İkinci bölümün başında “Talâk sûresine Genel Bir Bakış” başlığı altında konu ile ilgili âyetlere yer verilmişti. Bu bölümde ise bu âyetler daha geniş bir biçimde ele alınacaktır.

Talâk sûresi daha önce nâzil olan sûrelerde bildirilen talâk ile ilgili hükümlerin açıklandığı ve uygulamada yapılan yanlışlıkların düzeltildiği bir sûredir. İslâm’ın emir ve yasaklarla ilgili bütüncül yaklaşımının talâk hususundaki kısmı bu sûrede tamamlanmıştır. Sûrede aile nizamı, doğru karar ve tutumlarla korunmak istenmiş, fertlerin ve toplumun dünya ve ahirette ulaşacakları huzur ve mutluluğa ancak bu şekilde ulaşabileceklerine işaret edilerek yol gösterilmiştir. Talâk ve iddet konusunda dikkat edilmesi gereken hususlar geniş bir perspektifle yine bu sûrede zikredilmiştir.⁴⁷⁴

Birinci âyette Allah (c.c.) boşamaların gelişi güzel yapılmaması gerektiği konusunda yuvanın dağılmasına yönelik önleyici bir tedbir olarak,

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ

“Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın...” uyarısında bulunmuştur.

Eğer boşama yapılacaksa kadınla cinsel ilişkiye girilmeyen, âdetinin bittiği temizlik döneminde yapılması gerektiği bu âyette bildirilmiştir.⁴⁷⁵

İddet hesap edilerek yapılan boşamalar için sonradan pişmanlık duyulması halinde geri dönme imkânı olduğuna âyetin sonunda,

لَا تَذَرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثَ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

“...bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır” buyrulurak işaret edilmiştir.

İbni Abbâs da bu âyeti olası bir pişmanlık halinde geri dönme imkânı olması açısından talâkları ayrı ayrı vermenin müstehap olduğuna delil olarak göstermiştir.⁴⁷⁶

Allah’ın koyduğu ölçülere riâyet edilmediğinde, yaşanacak hak kayıplarına işaretlerle, kişinin kendi eliyle kendine zulmetmiş olacağına,

⁴⁷⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6/357-358.

⁴⁷⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, 4/363.

⁴⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an-tevîli âyi'l Kur'an*, 23/23.

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

“Kim sınırları aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur.” âyetiyle dikkat çekilmiştir. Kocadan olası pişmanlık durumlarında başvurulmak üzere geri dönme hakkını kendi eliyle kaybetmemesi ve iddeti doğru hesaplaması istenmektedir.⁴⁷⁷

Ruhî ve bedenî ihtiyaçların helal yolla giderilip bu hususlarda günaha düşmekten korunmak için kurulan ailede, her ne kadar eşler huzur ve mutluluk içerisinde tesisedecekleri bir hayatın hayalini kursalar da bazen bu amaçlarına ulaşamayabilirler. Beklentiler gerçekleşmediğinde başlangıçtaki güzel duygular zamanla kaybedilebilir. Bu durum kimi zaman eşleri ayrılık kararı almaya sevk etse de verilen bu karar her zaman doğru olacak anlamına gelmez. İşte bu ilk âyet boşama kararı alan ve sonrasında bundan pişman olan karı kocaya evliliği yeniden devam ettirme imkânı vermesi bakımından oldukça önemlidir.

Boşamanın iddet hesabına göre yapılması gerektiği bildirildikten sonra;

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يُخْرِجَنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ

“...Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları iddet süresince evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar...” âyetiyle, iddet sürecine giren kadının, bu süreyi kocasıyla birlikte oturdukları evde geçirmesi gerektiği kuralı getirilmiştir.⁴⁷⁸

Boşama sürecinde kocanın tavrının nasıl olacağı

...وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ...

“...Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının...” buyruğuyla tarif edilmiştir.

Yuvanın devamını sağlamak kadar değerli bir başka konu da birlikteliğin sonlandırılması hususunda gösterilecek müsamaha, kolaylık, güzellik gibi ilkelerin dünya ve ahirette kişiye sağlayacağı faydadır. Bu aşamada atılacak adımlar karı kocaya

... وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ...

“...bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur...” buyruğuyla hatırlatılmıştır.

⁴⁷⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân an-tevîli âyi'l Kur'an*, 23/24; Tahâvî, *Ahkâmü'l Kur'an-ı Kerîm*, 2/330; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/53.

⁴⁷⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*, 4/363; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân an-tevîli âyi'l Kur'an*, 23/63.

Âyette, bu adımlara uyulması halinde Allah'ın (c.c.) rahmeti müjde olarak verilmiştir. Kurallara uyulmadığında meydana gelecek zararlara işaret edilerek kurallara riâyet etme hususunda gayret etmeye davet edilmiştir. Bu zararlar, kişinin olumsuz davranışlarından dolayı kötü anılması ve insanların evlilik, iş gibi mevzularda ondan uzak durması, dünya nimetlerinden mahrum kalıp sıkıntıya düşmesi gibi hususlardır. Yine bununla bağlantılı olarak da evlilik, ticaret gibi sebeplerle kazanacağı sevaplardan mahrum kalarak ahiret hayatında zarara uğramasıdır.⁴⁷⁹

Böylece yuvanın yıkılmasını önlemeyi amaçlayan sürecin yol haritası ilk âyette bu şekilde çizilmiştir. Evliliğin devam etmesi yönünde ilk âyette sıralanan gerekli adımlar atılmasına rağmen iddet süreci içerisinde veya sonunda boşama kararını vermek zorunlu hale geldiği durumlarda ise yapılması gereken ikinci âyette bildirilmiştir.

فَإِذَا بَلَغَ آجَلُهَا فَأَمْسِكُوهِنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

“Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın...” buyrulmuş ve boşama sürecinin ilkeleri belirlenerek, karar hangi yönde olursa olsun iyilik ekseninde olması gerektiği vurgulanmıştır.

Yine nikâh akdi esnasında yerine getirilmesi gereken, ilan etme ve gizli nikâh yapmama kuralları kocanın ve kadının hukukunu koruması bakımından boşama esnasında da devreye sokulmuştur.

وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ

“...İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın...” âyetiyle nihaî kararın şahitler huzurunda verilmesinin boşanma kararının kesinleşmesi sürecinde de devreye sokulması gerektiğini tavsiye edilmiştir.

Şahitlik mevzusunda mezhep imamlarının icmâsı bu tavsiyenin zorunluluk ve vücûbiyet ifade etmediği yönündedir. Boşama kararı ister iddet öncesi verilsin ister iddet süreci içerisinde veya sonunda verilsin, boşama anında şahit bulundurma konusunda mezhep imamları bunun mendup olduğu yönünde birleşmişlerdir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 6/94.

⁴⁸⁰ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/56; Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/270-271.

Üçüncü âyet, iddet süresi boyunca da boşadığı karısına karşı malî yönden sorumluluklar yüklenmek zorunda olan koca⁴⁸¹ ile boşanma sonrası çeşitli endişeler taşıyan kadına teselli mahiyetindedir:

وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

“Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir. Allah her şeye bir ölçü koymuştur.”⁴⁸²

Bu âyette hitabın tüm Müslümanlara olduğuna dair rivâyetler olmakla beraber,⁴⁸³ iddet ve talâkla ilgili âyetlerin akabinde yer alması özellikle bu süreçteki karı kocaya yönelik olduğu kanaatinin oluşmasına sebep olmaktadır.

“Rızık veren Allah’tır (c.c.), korkuya mahal yoktur. Kim gerek boşama gerek iddet sürecinde sorumluluklarını yerine getirirse onun endişeleri Allah (c.c.) tarafından giderilir.” şeklinde bir güvence verilmek sûretiyle boşama sürecindeki karı kocanın kurallara uyma konusunda tereddütleri giderilmiştir.

Tevekkülün mahiyeti sahabe arasında tartışılmış, “hiçbir şey yapmadan Allah’ın hüküm vermesini beklemek, her şeyi başıboş bırakmak” şeklinde yorumlayanlar olmuştur. Bunun üzerine âyetin “sizin hakkınızda ve aleyhinizde” manasında,

إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ

“Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir.” kısmının nâzil olduğu rivâyet edilmiştir.⁴⁸⁴

Üçüncü âyetin sonunda,

جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

“Allah her şey için bir ölçü koymuştur” buyrulurken, dördüncü âyette kadınların iddet sürelerinin takdiri yapılmıştır.

Daha önce nâzil olan âyetlerde, kocası ölen kadınların iddeti dört ay on gün,⁴⁸⁵ hayız gören kadınların iddeti üç kuru⁴⁸⁶ olarak takdir edilmiş, ancak kadınlardan çeşitli nedenlerle hayız

⁴⁸¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 6/373.

⁴⁸² et-Talâk 65/3.

⁴⁸³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/42-43.

⁴⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/46.

⁴⁸⁵ el-Bakara 2/240.

⁴⁸⁶ el-Bakara 2/228.

görmeyenlerin iddet süresinin nasıl hesap edileceği henüz bildirilmediği için bu durumun neden olduğu kafa karışıklığı hususundaki belirsizliği gidermek üzere;

وَالَّذِي يَمْسَسُ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثُ أَشْهُرٍ وَالَّذِي لَمْ يَحْضَنْ وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer...”⁴⁸⁷ âyeti nâzil olmuş ve bu husus açıklığa kavuşmuştur.

Âyetin son kısmı ise her şeye rağmen talâk vermekten nehyetme amacı taşımaktadır. Talâk verme konusunda Allah’tan korkarak hareket etme, Sünnet’e uygun talâk verme gibi hususlarda, Allah’tan sakınarak hareket etmenin gerekliliği de hatırlatılmak üzere,

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا

“...Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir” buyrulmuştur. Bu hususlara riâyet edildiğinde “Allah da ona hanımına ric‘at yapma konusunda kolaylık sağlayacaktır” manasında bir uyarı ve hatırlatma mahiyetindedir.⁴⁸⁸

Beşinci âyette,

ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا

“İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükâfatını büyütür”⁴⁸⁹ buyrulmuştur.

Bu âyet insan hayatının her aşamasında geçerliliği olan umumî bir anlamı ifade etmekle beraber, bu sûrede husûsî olarak, “Talâk ve iddet ile ilgili emirler ne kadar ağır gelirse gelsin, yine de riâyet edin!” anlamını da içermektedir. “Allah’tan korkarak hareket edin ki, Allah da size kolaylık sağlasın ve sizin yapamadıklarınızı, eksikliklerinizi tamamlasın, size bu gayretinizden dolayı mükâfat versin” manasına gelecek şekilde, tüm bu zikredilen emirlere riâyet etmenin önemine işaret etmektedir.⁴⁹⁰

Altıncı âyette karşı gelinmemesi gereken emirler ve riâyet edilecek hususların ne olduğu açıklanmıştır. Allah (c.c.);

⁴⁸⁷ et-Talâk 65/4.

⁴⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/45.

⁴⁸⁹ et-Talâk 65/5.

⁴⁹⁰ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 10/63.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمِلَ فَلْيَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَزْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ وَأَمْرُهُمْ بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَمَنْزِلُكُمْ فَسَتَرْضِعْنَ لَهُ الْآخَرَىٰ

“Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşılamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir”⁴⁹¹ buyurmuş ve iddet bekleyen kadının nafakasını karşılama ve mesken temin etme görevini kocaya tevdi etmiştir.⁴⁹²

Maddî olarak kocaya külfet getirecek bu konuda Allah’ın emirlerine karşı gerekli hassasiyeti gösterme zorunluluğuna işaretlerle, kocanın karısına zarar veren her türlü tutumdan uzak durması gerektiği vurgulanmıştır. Koca iddet yükümlülükleri ile mesul tutulmuşsa da uzlaşma ve anlaşma her iki tarafın sorumluluğu dâhilinde zikredilmiştir.

Altıncı âyette sorumluluk alanı belirlenmiş, yedinci âyette ise bu sorumluluğun çerçevesi kişinin gücü dâhilinde sınırlandırılmış, kişilerin haksızlığa uğramasının önüne geçilmek üzere;

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُجْتَهِدْ بِمَا آتَاهُ اللَّهُ

“Eli geniş olan elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da Allah’ın ona verdiğiinden (o ölçüde) harcasın...”⁴⁹³ buyrulmuştur.

Sonrasında âyetin, Allah’ın (c.c.) zengin olanı yükümlü kıldıkları ile fakiri yükümlü kıldıklarının aynı olmadığına işaret eden,

لَا يَكُلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا

“...Allah kimseyi kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz...” kısmı harcamanın mahiyetini açıklamıştır. Tüm bu sorumlulukların getirdiği zorluk ve sıkıntılara bir merhem olan âyet;

سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

⁴⁹¹ et-Talâk 65/6.

⁴⁹² el-Mâtürîdî, *Te`vilâtü ehli`s-sünne*, 10/65.

⁴⁹³ et-Talâk 65/7.

“...Allah bir güçlüğün ardından bir kolaylık sağlayacaktır.” Allah’ın (c.c.) darlıktan sonra zenginlik, sıkıntıdan sonra bolluk ve rahatlık ihsan edeceğinin müjdesini vermiştir.⁴⁹⁴

Talâk sûresi iddetle ilgili birçok hususun açıklığa kavuşturulması bakımından oldukça önem taşımaktadır. Bu başlıkta sûrede talâk ve iddetle ilgili âyetlere yönelik genel bir okuma yapıldı. Sonraki başlıklarda sûre tutum kavramı ekseninde ele alınacaktır.

3.3. Talâk Sûresi Bağlamında Eşlerin Birbirlerine Karşı Tutumları

Çalışmamızın bu bölümünde boşanma sürecine girmiş eşlerin birbirlerine karşı tutumları Talâk sûresi bağlamında ele alınacaktır. “Tutum” kavramına genel bir bakış yapıldıktan sonra Talâk sûresi bağlamında boşama süresinde eşlerin birbirlerine karşı tutumları, kocanın tutumu, kadının tutumu, karı kocanın birlikte tutumları ve karı koca dışındakilerin tutumları şeklinde dört ayrı başlıkta altında incelenecektir.

3.3.1. Tutum Kavramına Genel Bir Bakış

Tutum Latince “aptus” sözcüğünden türetilmiş olup “eylem için elverişli ve hazır” anlamına gelmektedir. Sözcük eski anlamında doğrudan gözlenebilen bir şeyi anlatmaktayken günümüz araştırmacıları tutumu doğrudan gözlenebilir olmayan ama davranışı önceleyen eyleme ilişkin seçim ve kararlara yön veren yapı olarak görmektedirler.⁴⁹⁵

Tutumun insana faydası olması bakımından doyumları üst düzeye çıkarmada yararlı işlev, benliği korumada savunmacı işlev, önemli değerleri dile getirme olanağı veren dışa vurum işlevi ile dağınık ve düzensiz bir dünyaya anlam verme olanağı sağlayan bilgi kazandırma işlevi olmak üzere dört işlevi olduğundan söz edilmektedir.⁴⁹⁶

Kişinin bir nesne, olay veya duruma karşı geçmiş yaşantısı sonucu elde ettiği tecrübelerle, olumlu ya da olumsuz tepki gösterme veya değerlendirme eğilimine tutum denilmektedir. Yine kişinin içinde yaşadığı toplumda önemli olduğu düşünülen ve öğrenme süreci sonucunda oluşan örtülü ve güdüleyici tepkileri de tutum olarak isimlendirilmektedir. Tutum gözlemlenebilen bir davranış olmamakla beraber davranışlara yansıdığı anda gözlemlenebilen

⁴⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/60.

⁴⁹⁵ Michael A. Hogg - Graham M. Vaughan, *Sosyal Psikoloji*, çev. İbrahim Yıldız - Aydın Gelmez (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2007), 174.

⁴⁹⁶ Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, 307-308; Ali Seyyar, *Ahlak Terimleri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 546.

ve kişinin davranışlarını yönlendiren bilgi olarak davranışa hazırlayıcı bir eğilimdir. Tutumların temelinde insan psikolojisinin devamını sağlayan ve insanın dış etkenlerin tesiriyle dengesiz bir kişi olmasını önleyen inançlar ve inançlar sonucu oluşan değer yargıları vardır. Bu bilgilerden hareketle, davranış bir tutuma atfedilir ya da davranışlar tutumlar neticesinde meydana gelir sonucuna ulaşmak mümkündür.⁴⁹⁷

Davranış ise beyne gelen bilgilerin değerlendirilip, yorumlanması neticesinde burada oluşan cevabın kaslara ulaşmasıyla ortaya çıkan dıştan gözlemlenebilen her türlü hal ve hareket örüntüsüne verilen isimdir.⁴⁹⁸

Davranışlar öğrenilme, modelleme ve taklit etme yoluyla elde edilen ve tekrarlarla da meleke haline gelen özelliklerdir. Toplum içerisinde uyumlu yaşayabilmek için davranışlara ihtiyaç vardır. Davranışın altında yatan zihinsel mantık gözlemlenerek anlaşılamaz. Birçok davranış sorgulanmadan, deneme yanılma da yapılmadan diğer bireyleri gözleme sonucunda edinilmiştir. Davranışların oluşum sürecine bakıldığında öncelikle anne babayı gözlem sonucu olduğu sonrasında ise bireysel deneme yanılma yöntemleriyle haz verenlerin pekişerek refleks haline geldiği sıkıntı verenlerden ise kaçınarak uzak durulduğu bir süreç halinde devam ettiği görülmektedir. İletişim çalışmalarında önemli bir yeri olan tutum ile davranışın birbiriyle sıkı sıkıya bağıntılı ve uyumlu olduğu kabul edilmekte olup muhatap kitlenin tutumlarının değiştirilmesiyle açık davranışlarının da değiştirilebileceği öngörülmektedir.⁴⁹⁹

Bilim adamları insanın ruhsal yapısının katmanlardan oluştuğunu ve en kolay anlaşılanın dıştaki gözlemlenebilen davranışlar katmanı olduğunu, en kolay çözümlenen bölümünün davranış kalıpları olmasının yanında anlaşılan ve bir bozukluk olduğunda kolayca düzeltilip, değiştirilen kısmının da burası olduğunu söylemektedirler. Ayrıca davranış kalıplarının altında yer alan ve davranışlarla etkileşim halinde olan bilişsel katman ile daha derine indikçe daha karmaşık hale gelen iki katmandan daha söz edilmektedir. Davranışların açıklanması ve anlamlandırılması bakımından davranışlara yön veren tutumlar ile altında yatan inanç ve değer yargılarını bilmeden davranışları değiştirmenin ya da kalıcı hale getirmenin mümkün olmadığı da böylece görülmektedir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Ersan Fazıl Çöllü - Yunus Emre Öztürk, “Örgütlerde İnançlar-Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 9/1-2 (2006), 376-377.

⁴⁹⁸ Tahir Özakkaş, *Bütüncül Psikoterapi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 69.

⁴⁹⁹ Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, 307; Özakkaş, *Bütüncül Psikoterapi*, 193-195.

⁵⁰⁰ Özakkaş, *Bütüncül Psikoterapi*, 30.

Sosyoloji ve psikoloji çalışmalarında insan davranışları ile kararlarını açıklamak için tutumun karar vermede rolü olup olmadığı sorunsalı ele alınırken, çeşitli ölçüm ve değerlendirme yöntemleri geliştirilmiştir. Belli bir aşama kaydedilmiş olmakla beraber çalışmaların hala devam etmekte olduğu görülmektedir. Çalışmalar aynı olay ve objeye karşı farklı bireylerin takındıkları tutumların birbirinden çok değişik olabildiğini göstermektedir. Bireylerin olayları ve objeleri algılamasına herbirinin kendi bireysel özellikleri ve değişik tecrübeleri etki etmekte, her olay ve obje için eyleme yön veren tutumların duruma göre değişiklik göstermesine neden olmaktadır. Buradan hareketle belirli bir davranıştan tutuma doğru gidildiğinde, toplumsal ve bireysel etkenlerin de tesirleri tespit edildikten sonra sonuç çıkartılmasının doğru bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁵⁰¹

Tutum üzerine yapılan çalışmalarda tutumların oluşum ve değişimini öngören çeşitli kuram ve yaklaşımların ortaya konulduğu görülmektedir. Bunlar, öğrenme, fayda-zarar çatışması, fonksiyonel değer, tutarlılık, başka din mensuplarından görülen olumlu davranışlar ve teknolojinin etkisi kuramı başlıkları altında toplanmaktadır.⁵⁰²

Tutumların da diğer alışkanlıklar gibi çağrışım, pekiştirme ve taklit yoluyla öğrenildiğini savunan öğrenme kuramı, bireyin hür ve özgür olduğu ortamda tutumu oluşturan bilginin, duygunun ve davranışın, hem öğrenilebileceğini hem de değiştirilebileceğini iddia etmektedir.⁵⁰³ Çağrışım yoluyla öğrenme, geçmişte yaşanan bir olay hatırlanırken olayla bağlantısı olan başka olayların da zihinde canlanması şeklinde tarif edilir.⁵⁰⁴ Pekiştirme yoluyla öğrenme bir tepkinin tekrarlanma sıklığını arttıran veya azaltan her türlü süreç, ödül ve ceza anlamında kullanılır.⁵⁰⁵ Taklit yoluyla öğrenme ise bir kişinin veya grubun davranışlarını bilerek veya bilmeyerek kopya etme süreci ya da alışkanlığı şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁰⁶

Kuramsal yaklaşımlar tutum değişikliğine gidilmesini farklı nedenlere bağlamaktadırlar. Fayda-zarar çatışması kuramı kişinin kendisi için faydalı olacağı kanaatinde olduğu durum

⁵⁰¹ Tekarslan, “Davranışsal Bir Etken Olarak Tutumun Karar Vermedeki Rolü”, 77.

⁵⁰² Nilgün Köklü, “Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 28/2 (1995), 84; Hasan Arslan, “Dini Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2009), 82-90.

⁵⁰³ Leo Buscaglia, *Yaşamak, Sevmek ve Öğrenmek*, çev. Nesrin Kasap (İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 1985), 67.

⁵⁰⁴ Gillian Butler - Freda McManus, *Psikolojinin ABC'si*, çev. Zeliha İyidoğan Babayigit (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998), 47.

⁵⁰⁵ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), 602.

⁵⁰⁶ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 722.

ve zararlı olacağını düşündüğü durum hakkında karşıt tutumlar geliştirip, tutum değişikliğine gidebildiğini söylemektedir.⁵⁰⁷

Fonksiyonel değer kuramı başkalarıyla iyi ilişkiler kurmak ve mevcut ilişkileri korumak gibi birtakım düşüncelerle kişilerin mevcut tutumlarının yararının sona ermesi veya tutum değişikliğinin daha fazla yarar sağlaması halinde tutum değişikliğine gidildiğini kuram kapsamında değerlendirir.⁵⁰⁸

Tutarlılık kuramına göre bireyin kabul ettiği her yeni inanç ve tutumun önceki inanç ve tutumları ile uyumlu ve tutarlı olacak hale getirilip benimsemesinden sonra tutum değişikliğine gidilebilmektedir.⁵⁰⁹

Başka din mensuplarından görülen olumlu davranışlarla bireyin köklü tutum değişikliğine gitmesi ve teknolojik gelişmelerle bundan etkilenen bireylerin tutum değişikliğine gitmesi de iki ayrı kuram olarak tutum değişikliği nedeni sayılmaktadır.⁵¹⁰

Bireylerin inanç-tutum-davranış ilişkisinde olduğu gibi toplumsal inanç-tutum-davranış ilişkisinde de yukarda saydığımız etmenlerin tesiri göz ardı edilmemelidir. Görüleceği üzere yaşanan coğrafya, geçmiş yaşantılar, alışkanlıklar ve toplumu oluşturan fertlerin birtakım özellikleri aynı objeye karşı birbirinden farklı tutum geliştirilmesine neden olabilmektedir. Bu bilgiler ışığında vahye de konu olan boşama sürecine girmiş eşlerin birbirlerine karşı tutumlarının nasıl olması gerektiğine bakmadan önce, vahyin muhatabı olan Müslümanların bireysel ve öznel etkenlerden bağımsız olarak (çünkü her bir bireyde farklılık gösterir) boşanmayla ilgili davranış kalıplarının incelenmesi daha doğru olacaktır. Bu nedenle Müslümanların davranış kalıplarına kaynaklık etmesi bakımından Cahiliyede kadın ve boşama algısının nasıl olduğu burada incelenecektir.

3.3.1.1.Tutuma Kaynaklık Etmesi Bakımından Cahiliyede Kadın ve Boşama Algısı

Cahiliye Döneminde boşanma konusundaki uygulamalar kişinin toplumu taklit etmesi, fayda-zarar gözetme ya da fonksiyonellik açısından değerlendirildiğinde, Müslümanların Cahiliye kültürünün etkisinden henüz tam olarak kurtulamamış olduklarını bize göstermektedir. Boşama ve iddet konusunda vahyin yaptığı yeni düzenlemeler olması

⁵⁰⁷ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 158.

⁵⁰⁸ Peker, *Din Psikolojisi*, 161.

⁵⁰⁹ Jonathan L. Freedman - David O. Sears, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez (İmge Kitabevi, 1998), 329.

⁵¹⁰ Arslan, "Dini Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi", 88-90.

gereken ideal tutumları ve buna neden olan değişiklikleri bize bildirmektedir. Bunları daha iyi anlamak için ilk olarak toplumda mevcut olan anlayışın tespit edilmesi yerinde olacaktır.

İslâm'ın ilk yılları olan Mekke döneminde nâzil olan âyetlerde talâk ve iddetle ilgili meseleler üzerinde durulmamaktadır. Medine döneminde ise toplumda baş gösteren sorunlarla paralel olarak, nâzil olan âyetlerde aile hukuku ile ilgili düzenlemeler yapılmış olduğu görülmektedir. Hz Peygamber'in (s.a.v.) vefatına kadar hayatın neredeyse tamamını ilgilendiren hususlarda değişim ve dönüşümün devam etmiş olması da geçmiş yaşantıların ve dolayısıyla Cahiliye kültürünün menfi tesirlerinin Müslümanlar üzerinden kaldırılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Cahiliye, İslâm gelmeden önceki zamanı ifade etmek için kullanılmış bir tabirdir. Arapların İslâmiyet'ten önceki yaşadıkları döneme “Cahiliye Çağı” veya “Cahiliye Dönemi” ismi verilmiştir. Mekke döneminde nâzil olan âyetlerde bu kavram kullanılmamış olup, Medine döneminde nâzil olan âyetlerde kullanımı, “Cahiliye zannı”⁵¹¹, “Cahiliye Dönemi”⁵¹², “Cahiliye taassubu”⁵¹³, “Cahiliye idaresi”⁵¹⁴ şeklindedir.

Kur'an'da Cahiliye, “hakikatin bilgisinden habersiz, azgın, arzularının esiri, hayvanî içgüdülerini takip eden, vahşi, şiddet taraftarı ve aceleci bir karakter, barbarca davranışlar sonucu oluşan bir kültür ve o kültürün etkisi altında yaşanan zaman dilimi” anlamında kullanılmaktadır.⁵¹⁵

Cahiliye kültürünün düşünce ve duyguları bozduğu, inanç sistemini derinden etkilediği, bundan dolayı da yanlış tutum ve davranışların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Âyetlerde geçen Cahiliye ile ilgili bu ifadeler Cahiliye kültürünün Müslümanlar üzerindeki tesirini silmeye dönük farkındalık oluşturması bakımından önemlidir. Zira vahiy indiği toplumun kültürünün tamamını değil, fitratın bozulması olarak nitelendirilen kısmını reddetmektedir. Ayrıca davranışların da değiştirilmesini istemekle yetinmeyip onların temelinde yatan zihin kalıplarını değiştirmek için de farkındalık oluşturmaktadır.

⁵¹¹ Âl-i İmrân 3/154.

⁵¹² el-Ahzâb 33/33.

⁵¹³ el-Feth 48/26.

⁵¹⁴ el-Mâide 5/50.

⁵¹⁵ Mustafa Fayda, “Câhiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17-19.

Cahiliye Devrinde boşama hususunda edilgen bir konumda olan kadın algısına bakıldığında birçok açıdan sorunlar olduğu göze çarpmaktadır. Çölde yaşayan kimi fakir kabileler arasında mevcut olan kız çocuklarını gömerek öldürme âdeti, Kureyş kabilesinde de -yaygın olmamakla beraber- uygulanmaktadır. Genel olarak bir fotoğraf çekildiğinde kız çocuklarını gömerek öldürmeye teşebbüs edenler olmakla beraber bu işi çirkin görüp karşı çıkanlar, bu uygulamayı yapanları engelleyip kurtaranların olduğunu da bize göstermektedir.⁵¹⁶

Ekonomik kaynakların azlığı ve bu kaynaklara ulaşımın zorluğu, göçebe yaşam tarzı, savaşlar karşısında kadınların güçsüz ve korunmaya muhtaç olmaları nedeniyle ilk feda edilecek kesim kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatta kalmak için güce ihtiyaç duyulan bir coğrafyada toplum güçlüden yana taraf olmakta, erkek çocuklarını daha çok önemsemekte ve onlara daha fazla yetki vermektedir.⁵¹⁷

Kabile kültürünün etkisiyle savaşların çok olduğu bir dönemde kadınlar başlarına gelecek her türlü kötülük nedeniyle korunmaya muhtaç varlıklar olarak görülmektedir. Kadınların evlilik yoluyla evden ve kabileden ayrılması da onun ikinci plana atılmasını kolaylaştırmaktadır. Bunun gibi nedenlerle de kabile içi evlilikler yapılmasına öncelik verilerek kadının hem kabileden ayrılması önlenmek istenmekte hem de kısmen koruma altına alınması sağlanmaktadır.⁵¹⁸

Cahiliyede nikâh müessesesine bakıldığında ise kadın ve erkeğin mukadderat birlikteliği yapması anlamından ziyade cinsi münasebette bulunmak anlamında kullanıldığı görülmektedir. Cahiliyede nikâhsız birliktelikler meşru görülmemekte ancak çeşitli şekillerde yapılan nikâh uygulamalarının da mevcut olduğu bilinmektedir. Kadının bir bedel karşılığında satılması şeklinde yapılan ve bir alışveriş olarak nitelendirilebilecek bu uygulamalarda kadının alınıp satılan bir esire dönüştüğü ve rızasının olup olmadığına bakılmadığı görülmektedir. Verilen bu bedel Cahiliyede “sadak” diye isimlendirilirken, varsa kızın babası, yoksa ondan sonra gelen en yakın asebesine verildiği, bazen de bedelin tamamının veya bir kısmının kadına bırakıldığı görülmekte bazen de tamamına el koyulduğu bilinmektedir.⁵¹⁹

⁵¹⁶ Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 188.

⁵¹⁷ Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 169.

⁵¹⁸ Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 171.

⁵¹⁹ Günaltay, “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, 702; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 17.

Sadak, Cahiliyede bilinen ve bir nevi kadına biçilen değeri gösteren, kocalara önemli bir mali yük getirerek, çoğu zaman hiçbir bedel ödenmeden yapılan evliliklerin önünün açılmasına neden olan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm'ın nikâh uygulaması ise Cahiliyede bilinen ve neslin devam etmesi için önemsenen nikâha benzemektedir. Cahiliyenin sadak diye isimlendirdiği bedel de İslâm'da mehir uygulamasına dönüştürülmüştür. Ayrıca Cahiliyede bilinen diğer nikâh çeşitleri de kaldırılarak İslâm'da nikâh müessesesi yeniden yapılandırılmıştır.⁵²⁰

Boşama konusunda kabileler arası farklı uygulamaların varlığı, menfi tutumlar, ilkesiz ve tutarsız bir düzenleme olduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir. Daha çok kabile içi tutarlılık olmakla beraber sosyal statü, ekonomik durum gibi hususların farklılıklara kaynaklık ettiği söylenebilir. Cahiliyede üç talâkla sınırlı boşama uygulaması bilinmektedir. Bununla beraber sınırsız sayıda talâk hakkının kullanılmasıyla da boşama yapıldığı,⁵²¹ kocanın karısını dilediği kadar boşadığı ve tekrar tekrar dönüş yaptığı uygulamaların da mevcudiyeti görülmektedir.⁵²²

Talâk sayısını sınırlandıran âyetler gelinceye kadar Müslümanlar arasında bu uygulamaların devam ettiği rivâyetlerden anlaşılmaktadır.⁵²³ Nitekim boşama ve ric'ati şahitsiz yapan bir adama Hz. Peygamber (s.a.v.) uyarıda bulunmuş, hem boşamayı hem de ric'ati şahitler huzurunda yapması gerektiğini söylemiş,⁵²⁴ karısını hayız halinde boşayan Abdullah b. Ömer'i temizlik döneminde boşama yapması konusunda uyarmış ve verdiği karardan döndürmüştür.⁵²⁵ Rifâa el-Kurazî'nin üç talâkla boşadığı karısının başka bir adamla evlenmesi ve o adamın kendisiyle cinsel münasebet yapamadığını söyleyerek Rifâa'ya dönmek istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de cinsel ilişki olmadan yapılan ikinci evliliğin ilk evliliği helal kılmayacağını söyleyip dönmesine izin vermemiştir.⁵²⁶

Ayrıca boşama iddeti beklememek⁵²⁷ ya da boşandığı kocasından hamile olduğunu bildiği halde bunu gizleyerek başka bir koca ile evlenmek, ölüm iddetini bir yıl gibi uzun bir süre ve zor şartlar altında beklemek⁵²⁸ gibi uygulamalar Cahiliye adetlerinin Müslümanlar

⁵²⁰ Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 77.

⁵²¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 6/362.

⁵²² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4754.

⁵²³ Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 47.

⁵²⁴ İbn Mâce, "Talâk", 5.

⁵²⁵ Buhârî, "Talâk", 1-2; Ebû Dâvûd, "Talâk", 4; İbn Mâce, "Talâk", 2.

⁵²⁶ Buhârî, "Talâk", 38.

⁵²⁷ Ebû Dâvûd, "Talâk", 36.

⁵²⁸ Buhârî, "Talâk", 47, 51; Ebû Dâvûd, "Talâk", 41-46; İbn Mâce, "Talâk", 8-9.

üzerindeki tesirinin devam ettiğine delil olarak gösterilebilir. Yine Kur'an'da Cahiliye kavramının bir kültür ve anlayış olarak ayırt edilmiş olması da Cahiliye kültürünün etkisinin devam ettiğine işaret etmektedir.

Kur'an'ın karı koca ilişkisi konusundaki tutumu Nisâ sûresi 19. âyette, "...açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur." şeklinde bildirilmiştir. Bu tutum o gün için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rehberliğinde yerleştirilmeye çalışılmışsa da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından hemen sonra yine aynı anlayışın bulduğu her boşluktan sızarak toplumu kuşattığı görülmektedir. Nitekim Abdullah b. Ömer'in (r.a.) kadınlar hakkında söylediği şu söz durumu anlatması bakımından oldukça manidardır:

قَالَ كُنَّا نَتَّقِي الْكَلَامَ وَالْإِنْسَاطَ إِلَى نِسَائِنَا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَيِّبَةً أَنْ يُنْزَلَ فِيْنَا شَيْءٌ فَلَمَّا تُوِّفِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكَلَّمْنَا وَانْبَسَطْنَا

"Biz Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında hakkımızda bir vahiy inmesinden korktuğumuz için onlara (kadınlara) karşı söz söylemekten ve istediğimiz gibi davranmaktan çekinirdik. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince istediğimizi söylemeye ve rahat davranmaya başladık."⁵²⁹

Tutumların değer yargıları ve inançların neticesinde oluştuğunu ve davranışlar yoluyla dışarıya yansıdığını söylemiştik. Bu bilgiler doğrultusunda şimdi ise Talâk sûresinin ilgili âyetlerinde zikredilen boşama sürecine ilişkin tutum, davranış ve inançların nasıl olduğunu ele alacağız. Burada izleyeceğimiz yol vahye muhatap olan Müslümanların mevcut davranış ve tutumları ile altında yatan inançlarının ne olduğunun tespit edilmesi ve olması gereken davranış ve tutumlar ile ona kaynaklık edecek inancın ne olması gerektiğinin tespit edilmesi şeklinde olacaktır.

3.3.2. Boşama Sürecinde Kocanın Tutumu

Talâk sûresi bağlamında boşama sürecinde kocanın karısına karşı takınması gereken tutumları, tutumları yönlendiren inanç ve değer yargıları ile tutumların etkilediği davranışlar açısından şu maddelerde toplamak mümkündür:

⁵²⁹ Buhârî, "Nikâh", 81.

a. Talâk sûresinin birinci âyetinde,

فَطْلُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ

“İddetlerini dikkate alarak boşayın ve iddeti sayın.”⁵³⁰ buyrularak kadınların iddetlerinin hesaplanarak belirlenen şartlar doğrultusunda boşama yapılması emredilmektedir. Burada kocanın iddet hesabı yapmaktan kaçınma tutumundan sakınması istenmektedir. Kocanın takınması istenilen tutum ise iddet hesabı yapması ve bunu boşama davranışına yansıtmasıdır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi bu durum ailede hakların iadesi, sorumlulukların yerine getirilmesi bakımından oldukça önem taşımaktadır.⁵³¹

Bu âyetin nüzûl sebepleri arasında sayılan olaylar ve sahâbeler arasında iddet hesaplamaksızın yapılan bazı boşamalar Hz. Peygamber’e (s.a.v.) zaman zaman intikal ettirildiğinde buna müdahale etmesi bize bu şekilde yapılan boşamaların uygun görülmediğini açıkça göstermektedir.

Boşama yetkisini elinde bulundurmasından ve diğer yükümlülüklerinden dolayı hesaplama vazifesinin muhatabı öncelikle kocadır. Kocanın boşama ve iddet hesabı konusundaki dikkatsizliği bir tutum olarak değerlendirildiğinde bu tutumu takınmasının nedeni olarak, keyfilik, sorumsuzluk, kadına ve aile kurumuna gerekli hassasiyeti göstermeme gibi Cahiliye inancından doğan değer yargıları karşımıza çıkmaktadır.

Kocanın iddet hesabı yapmaktan kaçınma tutumu boşama davranışına yansıdığında karısının, kendisinin ve evlatlarının hak kaybına neden olma ihtimali doğmaktadır. Bunu önlemek için kocanın, hem ilk boşamada hem de iddet bekleyen karısını tekrar boşamak istediğinde, kadının iddetini dikkate alarak hareket etmesi, geri dönmeye imkân vermeyecek şekilde acele karar vermekten sakınması gerekmektedir.⁵³²

Kocanın iddet hesabını yapma konusunda göstereceği duyarlı tutumun altında, sağlıklı karar vermek ve verdiği kararı yeniden gözden geçirmek için zaman kazanma hissiyatı olmalıdır. Böylece boşama kararını iddet hesabı yaparak veren koca olası pişmanlık durumlarını telafi etme ve zihnini etkisi altında kaldığı kızgınlık ve öfke sisinden arındırma imkânına kavuşabilecek ve birçok fayda hâsıl olacaktır.

⁵³⁰ et-Talâk 65/1.

⁵³¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*, 30/27.

⁵³² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 6/359.

Nihayetinde Allah'ın (c.c.) bu hususta gözetilmesini istediği emirlere göre hareket eden koca boşama kararında acele etmediği için karısının iyi yönleri zamanla hatrına gelecek ve onunla geçirdiği iyi zamanları düşünebilecektir. Belki de koca kendi yapıp ettiklerini yeniden gözden geçirerek hatalarını tespit edecek ve boşama sonrası yaşayacağı sıkıntılarla evlatlarının yaşayabileceği zorlukları düşünerek, verdiği kararı değiştirebilecektir. Bu konuda göstereceği hassasiyet karısının evlilik hayatına zarar veren tutum ve davranışlarını fark edip, değiştirmesine de imkân sağlayacaktır. İşte burada yapılan tutum değişikliği,

لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُخْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

“Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”⁵³³ âyetindeki müjdenin açığa çıkmasına vesile olacaktır.

Belki de en önemlisi ister evliliğin devam etmesi yönünde ister boşanmanın kesinleşmesi yönünde olsun, verilecek kararın acele etmeden çeşitli süzgeçlerden geçirilerek verilmesi, her iki eşin de boşanma konusunda kalbinin mutmain olmasını sağlayacak olmasıdır.

Davranışa dönüşmesi murat edilen, iddet hesabına riayet etme tutumunun altında yatması gereken asıl hissiyat ve değer yargısı ise; “...iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah’tan korkup, sakının...” âyetinde vurgulanmaktadır. Kocadan Allah’ın (c.c.) istediği ölçülerde davranma gayretini, takınacağı tutuma yansıtması istenmektedir. Bir başka deyişle koca boşama kararını acele etmeden, iddet hesabı yaparak, bayağı arzulardan arınmış bir şekilde ve Allah’ın (c.c.) emirlerine riâyet etme niyetiyle almalıdır.

Talâk sûresi bir, iki, dört ve beşinci âyetlerde vurgulanan ve tekrarlanan, وَأَتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ

“Rabbiniz Allah’a karşı gelmekten sakının.” Buyruğunda ki Allah’a (c.c.) karşı gelmekten maksadın ne olduğu ise âyetlerin bağlamından yola çıkarak, Allah’ın (c.c.) emirlerini hafife almak, boşama ve iddet sürecinde dikkat edilmesi istenen hususları gözetmemek şeklinde özetlenebilir. Sonuç itibariyle Talâk sûresinin nüzûlünden önce boşama sürecine girmiş eşlerin tutumlarının kaynağı olabilen süflî arzular ve Cahiliye âdetleri, sûre nâzil olduktan sonra yerini Allah’a (c.c.) karşı takvâ⁵³⁴ duygusuna bırakmıştır.

⁵³³ et-Talâk 65/1.

⁵³⁴ Takvâ, sözlükte “Kuvvetli bir himayeye girerek korunmak, sakınmak kendini muhafaza altına almak, bunun gereği olarak korkmak ve çekinmek” anlamlarına gelmektedir. Kur’an’da ve hadislerde ise bazen sözlük anlamında, bazen de “Allah’a iman edip, O’nun emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak, ilâhî azaba sebep olacak inanç, fiil ve davranışlardan ve her türlü gûnahtan sakınmak” anlamında kullanılmıştır. Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 347-348.

b. İddet sürecinde kocanın sorumlu tutulduğu diğer bir husus da -henüz boşama işlemi tamamlanmadığı için- karısını, kadının da evi sayılan yani birlikte oturdukları evden çıkartmamasıdır. Evden çıkarma davranışının yanlışlığı Talâk sûresi birinci ve altıncı âyette şu şekilde bildirilmiştir:

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ

“(iddet süresince) evlerinden çıkarmayın.”⁵³⁵,

أَسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ

“Onları (karılarınızı) (İddet süresince) gücünüz nispetinde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun.”⁵³⁶

Burada kocanın takınmaktan menedildiği tutum, kadının mesken ihtiyacını karşılamaktan kaçınmasıdır. Karısını evin sahibi olarak görmeyen ve onu evden çıkarmayı kendisinde hak gören koca, Cahiliye anlayışından kaynaklanan bir değer yargısıyla bu tutumu takınmaktadır. Âyetin nüzulüyle birlikte ise koca, iddet süreci boyunca kadını o evin sahibi olarak görecektir ve evlilik hayatı meşru şartlar çerçevesinde devam ettikçe kadını evde oturtmaya devam edecektir.⁵³⁷

Kocanın boşama kararından dolayı pişman olması veya karısına yeniden meyletmesi ihtimaline karşı aynı evde kalmaları kolaylaştırıcı bir unsur olacaktır. Hem kadının boşanmayla beraber kapı dışarı edilmesi onun hayatını zorlaştıracak hem de kadının hamile olması ve doğacak çocuğun nesebinin karışması gibi zararlara neden olacaktır. İşte Allah (c.c.) kocayı, kendisine, karısına ve doğacak evladına acıyarak haksızlık etmeme hissiyatıyla, karısını evden kovma davranışından ve dolayısıyla buna neden olacak tutumlardan menetmiştir.

c. İddet sürecinde koca karısının aleyhine olmayacak şekilde ric‘at yapma ve talâk kararı alma konusunda da sorumlu tutulmuştur. Talâk sûresi ikinci âyette koca ma‘rûf davranışlar yapma konusunda şu şekilde uyarılmıştır:

فَإِذَا بَلَغَ الْإِنْسَانُ أَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

⁵³⁵ et-Talâk 65/1.

⁵³⁶ et-Talâk 65/6.

⁵³⁷ İsmail Karagöz, *Kur‘ân’ın Anlamı ve Tefsiri* (Ankara: Kar Yayınları, 2020), 8/89.

“Boşanan kadınlar iddetlerinin sonlarına varınca onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın.”⁵³⁸

İddet sürecinde nihai karar ister ric‘at ister talâk yönünde olsun kocanın karısına karşı ma‘rûf bir tutumla yaklaşması ve bunun neticesinde ma‘rûf davranışlarda bulunması ve karısına zarar vermekten uzak durması gerekir. İrfan kökünden gelen ma‘rûf kavramı, “bilmek” manasında “bilinen, mâlûm olan nesne” anlamına gelmektedir.⁵³⁹ Bu emir, düşmanca tavırların zirveye çıktığı boşama sürecinde bile makul ölçülerin dışına çıkmadan olabildiğince özverili hareket etmeyi kocaya telkin etmektedir.⁵⁴⁰

Altıncı âyette bu durum;

وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ

“Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın” şeklinde tersten hatırlatılmış sıkıntı ve zarar verici davranışlar ve bunlara yol açan tutumları takınmaktan da koca ayrıca menedilmiştir.

Kocanın süreçte menedildiği tutum kadının aleyhine ve ona zarar verme amacıyla karar vermesidir. Bunun yerine ma‘rûf yani ölçülü, kabul edilebilir tutum takınması istenmiştir. Ma‘rûf tutumlardan maksat kocanın iddet bekleyen karısını iyilik ekseninde boşaması veya zarara uğratmaksızın nikâhı altında tutmasıdır. Süreç boyunca da koca, karısına karşı ağır sözler söylememeli, eza-cefa etmemelidir. İddet sürecini olması gereken şekilde tamamlamasına izin vererek iyilik ekseninde davranışlarla kadına muamele etmelidir.⁵⁴¹ Ayrıca âyette evliliğin devam ettirilmesi ya da ayrılma kararının verilmesine aynı mesafede yaklaşmış olduğu da dikkat çekicidir. Burdaki asıl amacın tercih hangi yönde olursa olsun dikkat edilmesi gereken tutum ve davranışın mar‘ûf bir eksende sergilenmesi gerektiğidir.

Kocanın sıkıntı vermesinin nedeni kadını hor görmesi, ona saygı duymaması veya intikam almak istemesinden ya da ilerleyen zamanda onun hayatını zorlaştırma isteği gibi bir anlayıştan da kaynaklanabilmektedir. Ma‘rûf tutumlar ise kaynağını mukaddes olan insanın hiçbir zaman diğer bir insan eliyle incitilmemesi gerektiği inancından ve Allah’ın (c.c.) emirlerine itaat etme hissiyatından almaktadır. Özellikle evlilik hayatında ve evliliğin nihayetinde bu iletişim kurallarına dikkat çekilmiş olması kocanın bir zamanlar hayatı

⁵³⁸ et-Talâk 65/2.

⁵³⁹ İbni Manzûr, *Lisânü’l Arab*, 9/239.

⁵⁴⁰ *Kur’an Yolu*, 5/388.

⁵⁴¹ Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/270.

paylaştığı, evlatlarının annesi, en mahrem anlarının tanıdığı eski eşine karşı bu konuda çok daha hassas davranması gerektiğini göstermektedir. İslâm'ın kadına bakışını yansıtan ve aile hayatına verdiği önemi gösteren bu hususlar şu âyetlerde de açıkça görülmektedir:

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُم إِلَىٰ بَعْضٍ وَآخُذَنَ مِنْكُمْ مِثْلًا غَلِيظًا

“Hem siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken...”⁵⁴²

هَٰذَا لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ

“Onlar (eşleriniz) sizin için elbise, siz de onlar için elbisesiniz...”⁵⁴³

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً

“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır.”⁵⁴⁴

İslâm'da aile kurumu ve eşlerin birbirleri için konumunun Allah'ın (c.c.) bir ikramı ve hayatı güzelleştiren unsur olduğu bu âyetlerde açıkça ortaya konulmuştur. Eşler arasında ki sevgi, şefkat gibi duygular ve evlilik hayatıyla oluşan atmosfer de nikâh akdinin hafife alınmayacak kadar önemli bir sözleşme olduğunu bize göstermektedir. Ayrıca tüm bu hususlara dikkat çeken âyetler evliliğin başlangıcında mevcut olan güzel duyguların ve verilen sözlerin zamanla değişmesi gibi olumsuz duyguların da zamanla değişebileceğini ve bu husus unutulmadan hareket edilmesinin gerekliliğini bize hatırlatmaktadır.

d. İddet sürecinde koca, karısına karşı hâlâ devam eden sorumluluklarını yerine getirme konusun da da sorumlu tutulmuştur.

وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

“Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin.”⁵⁴⁵

وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ

“onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.”⁵⁴⁶

وَأَنْتُمْ رُؤُوسُ بَيْتِكُمْ بِمَعْرُوفٍ

⁵⁴² en-Nisâ 4/21.

⁵⁴³ el-Bakara 2/187.

⁵⁴⁴ er-Rum 30/21.

⁵⁴⁵ et-Talâk 65/6.

⁵⁴⁶ et-Talâk 65/6.

“...aranızda güzelce konuşup anlaşın...”⁵⁴⁷

Âyetlerde koca, boşadığı karısını zor durumda bırakmak, zarar vermek, ondan intikam almak ya da istediği şeyi ona zorla yaptırmak gibi nedenlerle sorumluluklarından kaçma tutumunu takınmaktan men edilmiştir.

Cahiliye kültüründe karısını kendi mülkü olarak görüp onun üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip olduğunu düşünen koca, bu şekilde bir anlayışla tutum takınıp karısına zarar verme davranışları segileyebilmektedir. Bunu önlemek ve konuya dikkat çekip farkındalık oluşturmak üzere kocadan zarar vermeme konusunda hassasiyet göstermesi istenmektedir. Bu hasasiyetin yansıması olarak da güzelce konuşup anlaşma davranışının yapılması tavsiye edilmiştir. Bu davranışa sevk eden tutumun temelinde yatması gereken inanç ise; “onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.” Buyruğunda belirtilen zarar vermeme hissiyatı olarak açıklanmıştır.

3.3.3. Boşama Sürecinde Kadının Tutumu

Boşama sürecinde kadının kocasına karşı takınması gereken tutumlar ise şu şekildedir;

a. İddet bekleyen kadının kocasına karşı sorumlu olduğu husus, zarurî bir durum olmadıkça kocası ile birlikte oturduğu evi iddet süresi tamamlanıncaya kadar terk etmemesi gerektiğidir. Bu durum,

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ

“...onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar...”⁵⁴⁸ âyetinde kadınlara emredilmiştir. Kadının evi terk etme davranışının altında yatan tutum iki türdür ve kadın bunlardan men edilmiştir.

1. İlki *إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ* “Apaçık bir fâhişe yapmaları dışında...” âyetinde istisna yapılan “fâhişe” kavramıyla ifade edilen tutumlardır.

“Fâhişeyi” müfessirler, hayâsızlık ve kötülük şeklinde yorumlamışlar, kapsamını da zina, hırsızlık, ağzı bozukluk veya her türlü günah⁵⁴⁹ ile kocasına eziyet etme, rahatsızlık verme

⁵⁴⁷ et-Talâk 65/6.

⁵⁴⁸ et-Talâk 65/1.

⁵⁴⁹ Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/519.

ve çirkin davranışlarda bulunma⁵⁵⁰ şeklinde tarif etmişlerdir. Böylece iddet sürecine girmiş kadının âyette fahişe kavramıyla kastedilen tutumları takınması yasaklanmıştır.

Özellikle ric'î boşama sonrası iddet beklemenin hikmetlerinden olan aynı evde kalmak, kadının bunun gibi tutumlarından dolayı anlamını yitirecektir. Karı koca arasındaki sevgi, merhamet ve meveddet gibi duyguların canlanmasını, eşlerin yeniden bir araya gelmesini engelleyecektir. Bu durumda birlikte bulunmaları sevginin tahrikinden daha çok nefretin açığa çıkmasına neden olacaktır.⁵⁵¹

Yine bazı müfessirlere göre, kadının zina ve bundan dolayı evi terk etmesi gibi gayri ahlaki bir davranışı sebebiyle boşama gerçekleşmişse, o zaman da kadının evden çıkartılması ancak ceza alması için olur şeklindedir.⁵⁵² Kadının ahlak dışı tutum ve davranışları karşısında kocadan onunla aynı evde kalması istenmemiş, kadın yaptığı haram davranış karşılığında bir yaptırım olarak evden çıkartılmış ve nafaka hakkını da kaybetmiştir.

Kadının fahişe kavramı kapsamındaki tutumlarının arkasındaki duygu ve inanç alt yapısı değiştirilmek istenmektedir. Âyetin devamında kadını bu davranıştan menedecek inanç ve tutum,

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

“Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur”⁵⁵³ âyetiyle bildirilmiştir.

Bu yanlış davranışın altında yatan, benimsendiği takdirde Allah'ın (c.c.), kişinin kendisine zulmetmesi olarak nitelendirdiği değer yargısı ve inanç ilkesi, kadını hem Allah (c.c.) karşısında O'nun sınırlarını aşmış olduğundan dolayı günahkâr yapacak hem de aile saadetinden mahrum edip kendi hayatını mahvetmesine neden olacaktır. Bu da ancak kişinin kendi eliyle kendisine zulmetmesi anlamına gelecektir.

2. Kadının hayâsızlık kapsamının dışında bir başka tutumla evi terk etmesidir ki bu tutumun arkasındaki hissiyat da yine aynı âyette bildirilen Allah'ın (c.c.) günah olarak nitelendirdiği niyet, söz ve davranışlardır. Bunlar kadının kocasına karşı kızgınlık ve öfke duygusuyla hareket etmesi ve tavırlarını bu duygunun tesiriyle yapmasıdır.

⁵⁵⁰ Sâbûnî, *Safvetü't tefâsîr*, 6/387.

⁵⁵¹ Kutub, *Fîzilâl-il Kur'ân*, 28/26.

⁵⁵² Kutub, *Fîzilâl-il Kur'ân*, 28/26; Sâbûnî, *Safvetü't tefâsîr*, 6/387; Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/519.

⁵⁵³ et-Talâk 65/1.

لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

“...olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır”⁵⁵⁴ âyetinde işaret edilen -kocanın ric‘ati ve eşlerin arasının düzelmesi gibi- hikmetlerin ortaya çıkmasını da engelleyeceği için kadın bu tutumlarla evi terk etmekten menedilmiştir.

İddet bekleyen kadın iddet esnasında kendi rızası ile evi terk eder, barınma hakkını reddederse, mesken hakkının yanında nafaka hakkını da doğal olarak kaybedecektir. Kadının zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere geceyi evde geçirmek şartıyla gündüz evden çıkmasında ya da herhangi bir tehlikeli durum karşısında güvenliğini sağlamak maksadıyla evinden çıkmasında ve iddetini başka bir yerde geçirmesine ise izin verilmiştir.⁵⁵⁵

Bakara sûresi 128. Âyette;

وَكُنَّ مِثْلَ الَّذِي عَلَيَّهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“Kadınların, makul ve meşru ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır.” âyeti gereğince boşama yetkisini elinde bulunduran koca buna paralel olarak mesken temini ve nafakayı karşılamakla mükellefken kadın bu hakların alacaklısı konumundadır.

Kadının kocaya göre az olan sorumluluklarından birisi de hem ric‘î hem bâin boşama sonrası hem de vefat sonrası iddet sürecinde evini terk etmemesidir. Bu kural kadının zarar görmemesi, nesebin tespiti, özellikle ric‘î boşama iddetinde kocanın boşama kararından dönmesini kolaylaştırması, yuvanın yıkılmasını önlemesi bakımından önemlidir. Bu süreçte kadından istenen yukarda sıraladığımız hikmetlerin ortaya çıkması için keyfilik içeren tutumlarla evi terk etme davranışından uzak durmasıdır.

b. İddet hususunda Allah (c.c.) tarafından belirlenmiş kurallara riâyet etmesi de iddet sürecine giren kadının sorumlulukları arasındadır.

Talâk sûresinin dördüncü âyetinde boşanan kadınların iddet süreleri takdir edilmiş sonra da bu hususlara saygılı olmanın gerekliliği;

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ

“...Kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa...”⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ et-Talâk 65/1.

⁵⁵⁵ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Talâk 42; Müslim, *Sahih-i Müslim*, Talâk 7; Ebû Dâvûd, *Ebû Dâvûd*, Talâk 44; Sâbûnî, *Safvetü't tefâsîr*, 6/387; Zuhayli, *et-Tefsîrul Münîr*, 28/519.

⁵⁵⁶ et-Talâk 65/4.

ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ

“İşte bu, Allah’ın size indirdiği buyruğudur. Evet, kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa...”⁵⁵⁷ âyetleriyle bildirilmiştir.

İddet sürelerine riâyet etmeme tutumunun altında yatan hissiyat, aslında kişinin dünyevi beklentileri ve geleceğe dair kaygıdır. Beklentilerin, kaygı ve endişelerin altında yatan etmen de bir an önce başkasıyla evlenme arzusu, geçim endişesi gibi Cahiliye Döneminde iddet ile ilgili uygulamalar konusunda değindiğimiz hususlardır.

İşte Allah (c.c.):

يَجْعَلُ لَهُ مِنْ أَمْرِ يُسْرًا

“...Allah ona işinde bir kolaylık verir.”⁵⁵⁸

يُكَفِّرُ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمُ لَهُ أَجْرًا

“...Allah onun kötülüklerini örter ve ona büyük bir karşılık verir.”⁵⁵⁹ buyurarak endişe duyulan ve kuralı ihlal etmeye yol açan etmenleri dayandığı temelden koparmış ve endişeleri ilahî teminat altına almıştır.

Kaygı ve endişeler böylece giderildikten sonra;

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

“Kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah’a dayanıp güvenirse Allah ona yeter.”⁵⁶⁰ âyetiyle kurallara riâyet etme tutumunun altında yatması gereken hissiyat Allah’a güven ve bağlılık duygularıyla değiştirilmiştir.

3.3.4. Boşama Sürecinde Karı Kocanın Tutumları

Boşama sürecinde karı kocanın birbirlerine karşı takınması gereken tutumları ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

⁵⁵⁷ et-Talâk 65/5.

⁵⁵⁸ et-Talâk 65/4.

⁵⁵⁹ et-Talâk 65/5

⁵⁶⁰ et-Talâk 65/2-3.

a. Talâk sûresi birinci âyette iddet sürecini kadının kendi evinde geçirmesi gerektiği bildirilmiş, karı koca kendi üzerlerine düşen hususları yapmakla sorumlu tutulmuşlardır. İkisinden birlikte bu kurala riâyet etmeleri istenirken Allah'ın sınırlarını aşmamaları gerektiği konusunda da birlikte uyarılmışlardır.

Süre boyunca kadının evden çıkmama, kocanın da kadını çıkartmama konusunda hassasiyet göstermesi takınılması istenen tutumken Allah'ın (c.c.) koymuş olduğu kurallara riâyet etmek tutuma sevk eden inanç olarak belirlenmiştir.

Allah'ın belirlemiş olduğu bu kural yerine getirilmediğinde,

وَبَلَّكَ حُدُودَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

“Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphesiz kendisine zulmetmiş olur”⁵⁶¹ âyetinde bildirilen kişinin zarar göreceği durum meydana gelecek, bu inançla hareket edildiğinde ise;

لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُخْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

“...Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır”⁵⁶² âyetinde bildirilen hususların açığa çıkması mümkün olacaktır.

Sınırlar aşılmadığında eşler birbirlerine yaklaşacak ve aralarında yeniden sevgi ve ünsiyet meydana gelebilecek ve böylece boşanmadan vazgeçme gibi hikmetler ortaya çıkabilecektir.⁵⁶³

b. İddet sürelerinin hesabını yapma konusunda sadece kocalar değil karı koca birlikte sorumludur. Her ikisi de takdir edilen sürenin hesaplanmasında hassasiyet gösterme tutumunu ile hareket etmelidir.⁵⁶⁴

Kadın,

وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ

“...Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz...”⁵⁶⁵ âyeti gereği bu konuda doğruyu söylemeli kocasını yanıltmamalıdır.

Koca ise, iddet sürecinde yerine getirmesi gereken yükümlülükler bakımından,

⁵⁶¹ et-Talâk 65/1.

⁵⁶² et-Talâk 65/1.

⁵⁶³ Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 8/89.

⁵⁶⁴ et-Talâk 65/4-5.

⁵⁶⁵ el-Bakara 2/228.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ

“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin...” âyeti gereği sürenin tespiti konusunda hassas davranmalı ve kadını mağdur etmemelidir.

Karı koca Allah’ın (c.c.) emrini yerine getirme hissiyatıyla ve

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا

“...kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa Allah onun kötülüklerini örter ve ona büyük bir karşılık verir” ilkesi doğrultusunda Allah’ın (c.c.) emirlere saygılı bir tutum takınarak hareket etmekle sorumlu tutulmuşlardır.⁵⁶⁶

c. Boşama sürecine girmiş eşler, emme çağında küçük çocukları varsa aralarında güzelce anlaşma ve birlikte hareket etme konusunda sorumlu tutulmuşlardır.⁵⁶⁷ Sadece kendini düşünerek bencilce tutumlar takınmak ve böylece karşı tarafa zarar veren davranışlarda bulunmak ise yasaklanmıştır. Rızık üzerinden yapılan tarifle gücü ölçüsünde hareket etme ilkesi getirilmiş, eşlerden her birinin diğeri için aynı ölçüyü esas alması istenmiştir.

Allah (c.c.);

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَاتِنَهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

“Varlıklı olan varlığından harcasın, rızık daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğü ardından bir kolaylık sağlayacaktır.”⁵⁶⁸ buyurmuş ve hiç kimsenin gücünün üstünde bir sorumluluğu yerine getirmekle mükellef olmadığı bildirilmiştir.

Böylece çocuklar zarar görmeden sürecin tamamlanması sağlanırken eşlerin birbirinden intikam alması da engellenmiştir. Bencilikten arınmış tutumlarla hareket eden eşler ise güçlüğü ardından gelecek kolaylık müjdesi ile teşvik edilmiştir.

3.3.5. Boşama Sürecinde Karı- Koca Dışındakilerin Tutumları

Boşama sürecine girildiğinde karı koca dışındakilerin takınması gereken tutumlar şunlardır:

⁵⁶⁶ et-Talâk 65/5.

⁵⁶⁷ et-Talâk 65/6.

⁵⁶⁸ et-Talâk 65/7.

a. İddet sürecinde koca karısıyla tekrar birleşme kararı almasını ya da boşama kararının kesinleşmesini şahitler huzurunda yapmakla sorumlu tutulmuştur. Bu husus Talâk sûresi ikinci âyette;

وَأَشْهَدُوا دَوِّيَّ عَدْلٍ

“...içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun...” buyruğu ile tavsiye edilmiştir.

Bu süreçteki karara şahit tutulan kişilerin bu şahitliği,

مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ

“...şahitliği Allah için özenle yerine getirin...” uyarısı doğrultusunda ifa etmeleri, karı kocanın lehine veya aleyhine olacak bir tutum içerisine girmeden, adaletli tutumla şahitlik yapmaları istenmektedir.

ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

“İşte Allah’a ve âhiret gününe inananlara öğütlenen budur” âyetinde bildirilen ahirette hesap verme inancı ise Bu tutumu takınmaya sevk eden inanç ve değer yargısı olarak bildirilmiştir.

b. İddet sürecinde karı koca dışındakilerin tutumları hakkında, Bakara sûresinde zikredilen bir husus daha vardır. Beynûnet-i suğrâ ile boşanmış iddet bekleyen kadınların velileri -karı koca aralarında anlaştıkları takdirde- karı kocanın tekrar evlenmelerine mani olmamaları gerekir.

Eşlerin yeniden evlenmesini engelleyici tutumlar takınmaktan velilerin men edildiği âyet şu şekildedir;

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ

“Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın...”⁵⁶⁹

İzin verme davranışına sevk eden tutum yine aynı âyetin devamında;

ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

⁵⁶⁹ el-Bakara 2/232.

“Bu söylenenler, içinizden Allah’a ve âhiret gününe iman edenlere verilen öğüttür” şeklinde bildirilmiştir.

Veliden beklenen, bu mesele hoşuna gitmese de saygılı olmasıdır. Allah’ın (c.c.) izin verdiği bir konuda veli kendi hissiyatıyla hareket etmemeli, helal olan şeyi yasaklamaktan sakınmalıdır.

Allah’ın (c.c.) izin verdiği bir konuda sorun çıkartmamak ve eşlerin kararına saygılı olmak veliden takınması istenen tutumdur. Bu tutumun altında yatan hissiyat ise;

ذَلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“...Bunlar sizin için en iyi iç ve dış temizliği sağlayan öğütlerdir. Tam manasıyla bilen Allah’tır, siz ise bilmezsiniz.” âyetinde bildirilmiştir. Çeşitli hikmetlerin ortaya çıkacağına olan inançtan kaynaklanan velilinin tutumu, nefis terbiyesi ve ruh temizliği gibi manevi anlamda arınma vesilesi olacak, toplumsal ve ahlaki yönden problemleri önleyecektir.

Anlaştıkları takdirde eşlerin yeniden evlenmelerine izin verilmesi ve bu konuda saygı gösterilmesi hem kalbî hem bedenî birtakım günah ve zararlara uğramalarını önleyecek, böylece çeşitli hikmetlerin açığa çıkmasına vesile olacaktır.

3.3.6.Talâk Sûresine Tutum Değişimi ve Kuramsal Yaklaşımlar Açısından Bir Değerlendirme

Bu başlıkta Talâk sûresi bağlamında incelediğimiz tutum değişikliklerine, tutum değişimine yönelik kuramlar açısından bakacak olursak;

a. Öğrenme kuramı kapsamında olan taklit yoluyla yapılan boşama tutumunun yerini fayda-zarar hesabı yapma kuramı ilkelerine göre yeniden bir düzenleme yapılmasına bırakmış olduğunu görmekteyiz.

Cahiliyenin taklit yoluyla kabul ettiği kurallarının İlahî iradenin muradı doğrultusunda değiştirilmesi istenirken, bu değişim fayda ve zarar yönünden de bir tenkide tâbî tutulmuştur.

Boşamanın gelişi güzel yapılması ve iddet sürecinde kadının evden çıkarılması gibi davranışlar ve bunları yönlendiren tutumlar eşlere ve aile fertlerine vereceği zararlar gözönünde bulundurularak reddedilmiştir. Bunların yerine eşlere sağlayacağı faydalar dikkate alınarak iddet hesabı yaparak boşama yapılması ve kadının evden çıkartılmaması

istenirken bunları yönlendiren yeni tutumların takınılması emredilmiştir. Böylece toplumda taklit edilerek yapılan tutumlar fayda zarar hesabına göre yeniden düzenlenmiştir.

b. Fonksiyonel değer kuramına göre Cahiliye kültüründe işlev gören keyfî tutumlar, yerini Müslüman toplumda değer gören Allah'ın istediği ölçülerde hareket etme tutumuna bırakmıştır.

Eski tutumların kişiye sağladığı bireysel ve toplumsal yararlar başka bir insanın hakkının ihlal edilmesine neden olacağı için işlevini yitirirken yeni tutumun sağlayacağı yarar ortaya konularak işlev görmesi sağlanmıştır.

c. Tutarlılık kuramı kapsamında ise boşama süreci bir bütün halinde değerlendirilip yeni bir zemine oturtulmuştur. Kadını insan paydasında tutan çeşitli düzenlemelerle hayatın tüm alanlarına bu anlayış yerleştirilmeye çalışılmıştır.

d. Tutumun insana faydası olması bakımından dört işlevi ekseninde baktığımızda ise doyumları üst düzeye çıkarmada etkili olan yararçı işlev açısından, yeni geliştirilen tutumun karı koca ve diğer aile bireylerine yararları ortaya konulmuştur.

Benliği korumada savunmacı işlev açısından takınılan tutum Allah'ın muradı doğrultusunda gerçekleştirildiğinden dolayı sonrasında meydana gelecekler hakkında endişeler giderilmiştir.

Önemli değerleri dile getirme olanağı veren dışa vurum işlevi ile yeni tutumun Allah'ın iradesi doğrultusunda olmasının tutum değişimiyle oturtulduğu inanç zemini ortaya konulmuş, dağınık ve düzensiz bir dünyaya anlam verme olanağı sağlayan bilgi kazandırma işleviyle de boşama gibi önemli bir karar belli kurallara göre yeniden düzenlenmiştir.

SONUÇ

Boşama, karı koca arasında anlaşmazlık çıktığı durumlarda ya da başka nedenlerle evliliği sonlandırmak için başvurulmuş bir yol olup İslâm gelmeden önce de birçok dinde ve medeniyette varlığını sürdürmüştür. İslâm Cahiliyenin nikâh ve boşama üzerindeki menfi tesirlerini silinmeye çalışmış ve yeni bir aile nizamı tesis etmiştir. İslâm'da boşama hoş karşılanmamakla beraber yasaklanmamış, evliliğin sonlandırılması halinde hem pişmanlıkları telafi edecek hem de oluşabilecek mağduriyetleri giderecek çeşitli tedbirlerin yer aldığı bir uygulama haline getirilmiştir.

İslâm'a göre evlilik müessesesinden beklenen, eşler arasında sevgi ve şefkat duyguları ile oluşacak bir atmosferdir. Kadın ve erkeğin birbirine eş yapıldığı evlilik hayatında, ailevi münasebetler ibadet mertebesine çıkartılarak çeşitli kural ve prensiplerle yeniden tanzim edilmiştir. İslâm'ın evliliğe bakışı sadece oluşacak güzel atmosferden ibaret değildir. Beklenen atmosfer oluşmadığında da evliliğin farklı hikmetlere binaen devam etmesi öncelenmiş, bekası için de boşamanın bir süreç dâhinde yapılması istenmiştir.

İslâm'ın boşamaya dair düzenlemeleri özellikle kadının haklarını koruması ve mağduriyetlerini gidermesi bakımından reform niteliğindedir. Devrin kadın algısındaki keyfî tutumlar İslâm tarafından reddedilerek boşama hukukî bir zemine oturtulmuştur. Cahiliyede bilinen birçok nikâh uygulaması ve nikâhla ilgili çeşitli kurallar da ıslah edilmiştir. Bu doğrultuda Bakara sûresi, Nisâ sûresi ve Talâk sûresinde talâk hususunda uygulamada yapılan yanlışlıkları düzelten ve yeni hükümler getiren âyetler nâzil olmuştur.

Talâk sûresi boşama hususunda en son nâzil olan ve kendisinden önce gelen hükümleri hem yerleştiren hem de açıklayan sûre olması ve iddet sürecinde karı kocanın hakları ve sorumluluklarını belirlemesi bakımından oldukça önemlidir. Bu süreç kocanın hak ve sorumlulukları ile kadının hak ve sorumlulukları bakımından üzerinde titizlikle durulması gereken bir süreçtir.

Talâk sûresi iddet sürecinde hem evliliğin devam etmesini sağlayacak hem de boşanan karı kocanın hukukunu koruyacak tedbirler içermektedir. İddet sürecinde karı kocanın birbirlerine karşı vazifelerinin bildirildiği Talâk sûresinde, sadece Cahiliyenin davranış kalıpları değil bunların altında yatan inanç ve değer yargıları da İlahi iradenin muradı doğrultusunda değiştirilmek istenmiş, eşler boşama sürecinde tutum ve davranışları bakımından da ilahi hitabın muhatabı olmuşlardır.

Davranışlar tutumlardan, tutumlar da inanç ve değer yargılarından bağımsız değildir. Bu da davranışları yönlendiren tutumların kaynağı olan inanç ve değer yargılarını değiştirmeden, istenmeyen tutum ve davranışları değiştirmenin mümkün olmayacağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İşte Talâk sûresi Cahiliye inanç ve değer yargılarının menfi tesirlerini boşanma sürecini biçimlendiren tutumlardan silen ve doğru tutum ve davranışların ne olduğunu Müslümanlara gösteren bir sûredir.

Sonuç itibarıyla Talâk sûresinde, talâk ve iddet ile ilgili hususlarda tutum değişikliğine gidilmesi için bu tutumları etkileyip yönlendiren inanç ve değer yargıları, İlahi iradenin muradı doğrultusunda değiştirilerek Cahiliye taassupları ortadan kaldırılmıştır. Evlilik müessesesiyle ilgili sahih bir anlayış tesis edilmeye çalışılırken aile kurumuna zarar veren, erkeği kadına önceleyen bir anlayışın yerine ikisini insan paydasında, hak ve sorumluluklar ekseninde biraraya getiren bir anlayış yerleştirilmiştir.

Unutulmamalıdır ki Kur'an'ın bir hayat rehberi olması temel ilkeleri belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Kültürel etkenlerden bağımsız bir okuma yapılması Kur'an'ın ortaya koyduğu esas ilkelerin tam olarak görülmesini ve çağları aşan evrensel mesajın doğru anlaşılmasını sağlayacaktır. İşte Talâk sûresi bu bağlamda değerlendirildiğinde boşama ve iddet hususunda birçok değişikliğin yapıldığı bir sûre olarak boşama sürecine giren eşlere rehberlik etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Abdullah. “İslâm ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/ 47 (2019), 277-312.
- Acar, Halil İbrahim. “İddet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar, 3. Basım, 2019.
- Acar, Halil İbrahim. “Talâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Acar, Halil İbrahim. “Tefrîk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/277-279. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Akdeniz, Fisun - Karadağ, Figen. “Adet Döngüsünün Duygudurum Bozuklukları Üzerine Etkisi Var mıdır?”. *Türk Psikiyatri Dergisi* 17 (2006), 296-304.
- Akoğlu, Özgül Aktaş - Küçükkaragöz, Hadiye. “Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği”. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 29/1 (2018), 153-172.
- Aktan, Hamza. “Zevî'l-Erhâm”. 44/307-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Arslan, Hasan. “Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2009), 77-96.
- Arvas, Fatma Balcı. *Aile Psikolojisi Din ve Değerler*. Bursa: Emin Yayınları, 2020.
- Atar, Fahrettin. “Muhâlea”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Aile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Baysal, Ayşe Can. “Sosyal Psikolojide Tutumlar”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 10/1 (1981), 121-138.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't tenzîl ve esrârü't te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyaü't Turâsî'l Arabî, 1418.
- Bilgiz, Musa. *Kur'an'da İnsanlık Onuru*. Ankara: Fecr Yayınları, 2013.
- Binay, Murat. “Türkiye’de Boşanma Nedenlerinin Analizi ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri”. *Ombudsman Akademik* 5/9 (Aralık 2018), 237-267.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-. *el-Câmi’u’s-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Mustafa Deyb Albuğa. 9 Cilt. y.y: Dâru Tavki’n-Necât, 1422.
- Buscaglia, Leo. *Yaşamak, Sevmek ve Öğrenmek*. çev. Nesrin Kasap. İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 1985.
- Butler, Gillian - McManus, Freda. *Psikolojinin ABC’si*. çev. Zeliha İyidoğan Babayigit. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998.

- Carullah, Musa. *Hatun*. çev. Mehmet Görmez. Ankara: Otto Yayın, 6. Basım, 2014.
- Cessâs, Ebû Bekir er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrasi'l Arabî, 1992.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî Târîhi'l - 'Arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. Daru's-Sakî, 4. Basım, 1422.
- Cevzî, İmam Ebu'l Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali İbn Muhammed. *Zâdü'l mesîr fî İlmi't tefsîr*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- Çağrııcı, Mustafa. "Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/137-139. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çankırılı, Ali. *Gençler İçin Evlilik Okulu*. İstanbul: Zafer Yayınları, 2011.
- Çeker, Orhan. *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017.
- Çöllü, Ersan Fazıl - Öztürk, Yunus Emre. "Örgütlerde İnançlar-Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 9 (1-2) , 373-404.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü er-Risâle, 1424.
- Demircan, Adnan. "Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh" 49/3 (2013), 21-42.
- Demircan, Adnan. *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Demirci, Muhsin. "Esbâb-ı Nüzûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*. 3 Cilt. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2017.
- Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslâm Öncesi Kültür Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Döndüren, Hamdi. "İlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, tsz.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar, 2019.
- Esen. "Ölüm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Fayda, Mustafa. "Câhiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Fecr Yayınları, 1987.
- Ferah, Nimet. *Boşanma Psikolojisi Dini Başa Çıkma Yaklaşımı*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2019.
- Freedman, Jonathan L. - Sears, David O. *Sosyal Psikoloji*. çev. Al Dönmez. İmge Kitabevi, 1998.
- Garaudy, Roger. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Pınar Yayınları, 3. Basım, 1995.
- Görgülü, Hasan Ali. "Câhiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm'ın Boşanmada Örfî İtibar Etmesi". *SDÜİFD* 6 (1999), 111-126.
- Gözeler, Esra. *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: Kuramer, 2016.
- Gözler, Kemal. "Tabiî Hukuk ve Hukukî Pozitivizme Göre Adalet Kavramı". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 4/15 (2008), 77-90.
- Günaltay, Şemseddin. "İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri". *Belleten Türk Tarih Kurumu* 15/60 (1951), 691-707.

- Gürkan, Salime Leyla. “Ölüm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/32-34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: TDV Yayınları, 2. Basım, ts.
- Hogg, Michael A. - Vaughan, Graham M. *Sosyal Psikoloji*. çev. İbrahim Yıldız - Aydın Gelmez. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2007.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. y.y.: Dâru İhyâü'l Kütübü'l Arabî, tsz.
- İbni Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414.
- İbn-Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Muğnî*. 10 Cilt. y.y.: Mektebetü Kâhire, 1388.
- İbn-Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Daru'l Hadîs, 2004.
- İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir. *Ahkâmü'l Kur'an*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 1424.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. y.y.: Daru'l Fikr, t.y.
- İmam Gazâlî. *İhyâ*. çev. Mustafa Çağrıncı. 4 Cilt. İzmir: Çağlayan Matbaası, 3. Basım, 2020.
- İsfahânî, Ebu'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-. *el-Müfredât fî garîbi'l Kur'an*. thk. Safvan Adnan ed-Dâvedî. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'Kalem-Dâru's-Şâmiye, 1412.
- İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. 8 Cilt. Ankara: Kar Yayınları, 2020.
- Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara, 2006.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Kâsânî, Alaüddîn Ebu Bekr b. Mes'ud el-. *Bedâiu's-sanâi ' fî tertîbi 'ş-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z zunûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-mesna, 1941.
- Kaya, Osman. “Nisâ Sûresi 34. Âyet Bağlamında Kur'an ve Sünnete Göre Kadın Erkek Eşitliği ve Kadınların Dövülmesi Meselesi”. *Route Educational and Social Science Journal* 4/6 (2017), 324-346.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, 2003.
- Koçak, Muhsin vd. *İslâm Hukuku*. İstanbul: Ensar, 2020.
- Köklü, Nilgün. “Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 28/2 (1995), 81-93.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-. *Muhtasarü'l-Kudûrî'l fî fıkhi'l Hanefî*. Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 1997.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin. 1 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 19. Basım, 2010.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-. *el-Câmi ' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, ts.

- Kutub, Seyyid. *Fîzilâl-il Kur'an*. çev. Bekir Karlığa vd. 17 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1. Basım, tsz.
- Martı, Huriye (ed.). *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*. izmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Ebû Mansûr el-. *Te'vilâtü ehli's-sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 1426.
- Mehmed Zihni Efendi. *Nimet-i İslâm*. İstanbul: Türkiyat Matbaacılık, 1986.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhimu'l Kur'an*. ed. Dücane Cündioğlu - İsmail Bosnalı. çev. Muhammed Han Kayani vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr ta'lîlî'l muhtâr*. 5 Cilt. Matbâatü Halebî, 1356.
- Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr ta'lîlî'l muhtâr*. İstanbul: Pamuk Yayınları, tsz.
- Muhsin, Âmine Vedûd. *Kur'an ve Kadın*. çev. Nazife Şişman. İstanbul: İz Yıncılık, 1997.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîri Mukâtil b. Süleymân*. ed. Abdullah Muhammed Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyaü't Turâsî'l Arabî, 1423.
- Muslihuddin Mustafa. *Ahterî Kebîr*. İstanbul: Matbaâ-i Âmire, 1310.
- Mutlu, Erol. *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Sofos Yayınevi, 6. Basım, 2012.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyaü't Turâsî'l Arabî, tsz.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *Sünenü'n Nesaî*. thk. Abdu'l Fettah Ebû Gudde. 9 Cilt. Beyrut: Mektebu'l Matbûâtü'l İslâmiyye, 1. Basım, 1406.
- Özakkaş, Tahir. *Bütüncül Psikoterapi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak -Tefsirde Anakronizme Ret Yazıları-*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Öztürk, Mustafa. *Nüzûl Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *et-Tefsîru'l-kebîr / Mefâtihu'l-gayb*. thk. İbrahim Şemseddîn, Ahmet Şemseddîn. 33 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 4. Basım, 1434.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't tefsîr*. Kahire: Daru's Sâbûnî, tsz.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rûfe, 1414.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl 'ün Rolü*. İstanbul: ŞuleYayınları, 1994.
- Seyyar, Ali. *Ahlak Terimleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Sönmez, Mehmet Ali. "Ca'fer b. Muhammed Firyâbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Taberî, Muhammed İbn Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebu Ca'fer et-. *Câmi'u'l-beyân an-tevîli âyi'l Kur'ân*. ed. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî. 24 Cilt. y.y.: Daru'l Hicr Littabaâtî ve'n Neşri ve't Tevzî' ve'l İ'lân, 1422.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-. *Ahkâmü'l Kur'ân-ı Kerîm*. ed. Saadettin Ünal. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 1416.
- Tarhan, Nevzat. *Kadın Psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2015.
- Tekarslan, Erdal. "Davranışsal Bir Etken Olarak Tutumun Karar Vermedeki Rolü". *Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (1980), 73-81.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-. *Sünenü't Tizmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Matbâatü Mustafâ, 2. Basım, 1395.
- Topaloğlu, Bekir. "Talâk Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/500-501. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. Konya: Yediveren, 4. Basım, 2002.
- Yapıcı, Asım. *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Yıldız, Kemal. "Sorumluluk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l kâmûs*. 40 Cilt. y.y.: Dâru'l-Hidâye, tsz.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l-eķâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabu'l Arabî, 3. Basım, 1407.
- Zuhayli, Vehbe b. Mustafa ez-. *et-Tefsirul münir fil akîde veş-şerîa vel menhec*. 30 Cilt. y.y.: Daru'l Fikr, 2. Basım, 1418.

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu

Öğrencinin Adı Soyadı: Zeliha ZOR		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	X
2	Kapakta ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	X
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	X
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	X
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	X
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	X
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	X
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	X
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	X
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	X
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	X
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	X
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	X
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	X
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	X
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	X
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	X
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☒ X		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	X
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	X
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	X
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	X
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	X
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	X
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	X
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	X

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası